

КОГНИТИВ ДАВА

КӨГЛТИН ДАВА

Шүлгүд. Тууль. Поэмс

КОЫТУН ДАВА

Нурвн ботьд
шүүхэд барлсн үүдэврмүд

1-гч боть

Шүлгүд. Тууль. Поэмс

Элст
Барин гер “Герл”
2012

УДК 82-1 (470.47)
ББК 84 (2Р 37)
К 886

Кугультинов, Давид Никитич.

К 886 Избранные произведения: в 3 т. / Д. Н. Кугультинов; сост. Д. Б. Дорджиева; вступ. ст. Ч. Т. Айтматов; пер. вступ. ст. Л. О. Инджиев. – Т. I: Стихи, сказка, поэмы. – На калм. яз. – Элиста: АУ РК «Издательский дом «Герел», 2012. – 415 с.

ISBN 978-5-7539-0729-5

В I-й том избранных произведений народного поэта Калмыки, лауреата Государственных премий СССР и РСФСР, Героя Социалистического Труда Давида Никитича Кугультинова вошли стихи юности, военных лет, норильского периода, стихи и поэмы 1950–1960-х годов.

УДК 82-1 (470.47)
ББК 84 (2Р 37)

ISBN 978-5-7539-0729-5

- © Кугультинов Д. Н., 2012
- © Дорджиева Д. Б., составление, 2012
- © Айтматов Ч. Т., вступительная статья, 2012
- © Инджиев Л. О., вступительная статья, перевод, 2012
- © Оформление. АУ РК «Издательский дом «Герел», 2012

Нүр үг

«ҮАЗР-УСНЛА НИИЛЖ...»

Үг. Үгин дала. Үгин нилчэр бидн бийсэн болн ухан күрм цуг орчлнцгиг цээлнж меднэвидн. Үг угаһар – күн уга, күн угаһар – үг уга. Үг, келн гисн – тегш кемжэтәһәр цугтаднь бээдг әмтнә, келн-улсин, цуг олна күртәвр зөөр. Зүгәр үгин ончта урнч – поэт – мадн дунд яһж төрдви? Эн мел жигтә. «Седклин өргмж!» – гиж нанд келцхәх. «Билг. Бурхна хээрн!» – гицхәх. Зүгәр мел тиимхний? Эн медән зөвәр ут татлһта, тегәд эн учрар шүлгләни ухаллһн, учрлһн көгжмин ухаллһнла әдл, тенгрин далан аһуд күмнд медгдәд уга гүүнднь кометмүд үүдлһнә нуувчас тату биш жигтә юмн болж зәрмдән ухалгдна. Яһж, ямр умшмудас, үгин ямаран таалд шүлгт нииләд, әмд, үүлдәч, ивтлгч хурц ухата дүр, шачах модна һалын үүрмг мет кесг келн үүдж һарад, цаарандан тедн ик зальд генткн тохрж ниилцхәдг мет үгмүдин ончта зергләнд яһж тохрж хүврцхәдви? Тер мел лавта, яһж тиигдви? Күмнд бээдг үгмүдин хоршаврт бидн цугтан эзнлхн, болв поэтмүд (шүлгчнр) мел хоньтг уга цевр чинртә поэтмүд, мадн дунд тиим оln бишл.

Көглтин Даван шүлгүдиг дәкнәс давтж умшчаһад, би эн тускар кесг ухаллав. Эн шүлгчин жирһлин хаалһнь, билгләннь, мини ухалварар келхд, нанд сән тодрхаһар медгддг учрар би иим иткмжд ирүв: үгин билгтл гисн – әнтн оln-әмтнә жирһлин үзгдл. Иим шүлгч, үлгүрнь, абстракционист художникәс йиллһлһнд, «кенә чигн биш», бийәрн онц бээгч болж чадшго.

Көглтин Дава мет иим үгин билгтл төрскн әмтнәннь өр дотр, эврә әмтнәннь ухани болн әрүн седклин дамшлтын «галактикд», терүнә зөвүрт болн байслһнд, терүнә урдк болн шин туужд, терүнә әрүн күслмүдт тордмн, юнгад гихлә, шүлгч болна гисн – кесг оln-оln улсин давсн цагиг болн өдгәг, итклиг, дурн-седклиг, ухалвриг, санаг бийдән негдүлж хамцулх гисн дуудврта, эн хамгиг эврәннь цугиг багтагч «би» гиснд хамцулж орулх дуудврта. Шүлгчин жирһл бийдән кесг жирһл

оруулж хамцулдг мөн. Тийм болж нанд ухалгдна. Зүгэр би мэдэ бээнэв: иим хэлэциг кесгнь дөннл уга чигн бээхмн.

Тернь баһ. Өдгэ цага келн-эмтнэ шүлгч, ода энүнд Көглтин Даван тускар келхд, тийм шүлгч хойр дамар торсн болж ухалгдна: художник эврэннь келэн, авъясан, күслмүдэн, ядсн тоотан хээрлсн төрсн эмтнэннь ор дотр үүдэхэд, цаарандан тер өсч толжэд, эврэ эмтнэннь нертэхэн уутыхн зээтэ шүлглэнэс нарад, ик делкэд, цуг күмни чинртэ литературт орна. Тегэд тер цагт шүлгч онц эврэннь нерн дээрэс, йирдэн эврэннь цага күүнэ нерн дээрэс иигж келж чадх зөв эдлнэ:

Кемр нег өдр
Кецү кевэр тоолдг
Кибернетическ машин
Кинж, минн иргчиг,
Цуг үзгдх хамгиг
Цуглулж нанд үзүлхлэ –

Тер дарунь би
Театрас хэржэх мет
Нартын үүд хааж,
Насан таслх билэв...
Үзгдэд уган жилв,
Үрглжд өмнм бадрич!

Эс гиж бас дсернь «Ухана буцлт» гидг поэмин күдр күчтэ гүүдлэс келий:

Үкл эмдрл хойриг
Үрглжд цецнэр ниилүлсн,
Жиржнэд гүүсн цевр
Жирһл үүдэгч усншн
Генэртэ, зөвүртэ айсарн
Геглзж, тасрлт угаһар
Герлэрн седкл дүүргж,
Герт бээсн улсин
Өдрэ зовлң-байринь
Өрчэс хооран һарһж,
Ормднь унтршго төвкнүнэ
Одн-шам шатаж,
Үрглжин ик одрэр

Үүмсн зүрк дүүргж,
Моцартын «Реквием»
Мөңкрлтлэ эмиг ниилүлнэ...
.....
Арһулһнар Моцартын
«Реквием»
Адамин хоострсн седклд
Ә уга көгжмэрн
Әэмшгтэ зовлңгин бийнь
Әмдрлин эңг болдгиг
Әрүн эрдмэрн медүлв,
Көгжм седклд серл
Котлдг күңклэн үзүлв...

Әмд бээлһнэ эн мөңк философийүр, әмдрлин үндс болн утх медлһнд жирһл батлгч диалектикүр, чимлһч ухалһна эн өдгэ цага дүрүр шин делкэхэс ирсн мет икл холас Көглтин Дава

ирв – эрүн седклтэ, баатр авцта, цецн ухата болн цаһан сана-
та, Нарн хардг болн Нарн ордг үзгүдин хоорндк цивилизацас,
туужин кезэнэс авн Алтайск аһуд нүүж йовцхасн эмтнд учрсн
цивилизацас, делкэ медлһнэ кезэнк хальмг төрскнэс тер ирв.

Эрэсэн тег һазрин аһуд бээршцхэсн эндрк европейцнр,
кезэнк моңһл эмтни нарн ордг үзгэ тохмас салж нааран
һарцхасн урдк азиатнр – хальмгуд күчр зовлнта, мел дүсрэтэ
болн даншата, үклтэ болн генэртэ туужин хаалһар йовцхасн
мөн. Теегт негт падржаһад унтрад бээдг түүмр мет цусан
асхгч дээлдэнд туслн бийэри, хажуһин үлмэ угаһар бээлһэн
учраж авад, терүгэн хэрү гееһэд, Китдин залач Цинск империн
болн хажуһин талдан чигн хаадудын цергүдин дэврлһнд аһу
ик һару үзж, ташр бийснь тер цага ик үүмэтэ күчр оралдһта
йовдлмуд заагт туркестанск эмтиг дээлж мухлалһна зер-зевд
тохрж, хальмгуд энрж йовцхасмн. Зугл XVII зун жилин түрүн
өрэлд Джунгарск хаана медлин һалвта туужиг делкэд үлдэһэд,
Джунгарск уулын нериг Туркестанд герэслж үлдэһэд, Цин ха-
ана цаажлһнд баатр кевэр үксн хальмг эмтнэ сүл көтлврчнь
болж йовсн алдр Амурсана хөөн хальмгуд Эрэсэн аһуд бийдэн
хорһдх орм олж, шин төрскнтэ болж бээршцхэсн мөн. Эннь
хальмгудын үлдлд эм аврлһн болж һарсн. Хальмгуд чилж
буйсн гиж бээсн кемд теднд эм залһж эмдрүллһн тер билэ.
Тиигсн мөн.

Эн тускар келх учр бээсэр би келжэнэв. Поэт гисн – урһа
модн. Тер модна һоллгч күдр нурһинь, ацмудынь, цецглгч көк
бүчрмүдинь бидн үзжэнэвидн. Зүгэр терүнэ үндснь мадна
нүднэс далдлата – эмтнэ туужин эмд болн урдкин күдр зузан
давхрмудын гүүнд хадһлата бээнэ. Ик олн биш эн келн-эмтн
тэвсн хөвин, өгсн күчр халта болн тачалта хамгиг мел кевтнь
үзж эдлэд, урд цагин туршарт нүүлһнэ делкэд девшлтин өөдэн
кемжэнд күрсн кезэнк эврэннь сиилврин культуриг седклдэн
болн зүркндэн хадһлж, тееж чадсн мөн. Хувргин – бурхн-
багшин бичвр, Дорд үзгт кезэнк бичврмүдин негнь болгч
бичвр – XX зун жилмүд күртл хальмгудт эдлгдж бээсн.

Советск йосна цагт хальмг эмтн шин социальн-туужин
таалд шинэс төрж өсчэнэ. Тегэд чигн мел тер учрар советск
орна туурсн нертэ, үгин гүн билгтнрин негнь, мана өдгэн күн

Көглтин Дава хальмг эмтн дундас торж, төлжж, өөдлж чадх зөвтэ болсмн.

Тегэд чигн Көглтин Даван билглэн – эврэн бийэрн туужлгч йовдл болжана.

Шүлгин билгтл болсарн, ухалгч үүлдэч болсндан Көглтин Дава – эвртэ соньн, гүн тоолврта болн өдгэ цага күн. Ухалж үүлдлһнэ өөдэн кемжэн, гүүнэр ухаллһни седкл Көглтин Даван билглэнд энгин бээдллэ, назр дээр бээгч үзгддг хамгла негдж хамцна, лирическ санан-седклин өргмжтэ үүлдвр поэм-син күдр урсхлла ниилж хамцна. Делкэ медлһнэ халхар келн-эмтнәннь ончта тоотст бат хэлэцтэ кевэрн үлдэд, Көглтин Дава терүнлэрн зерглүлж ХХ зун жилэ күүнэ цуг делкэн кемжэхэр ухаллһнур өөдлнэ, тегэд эврәннь шүлглэндэн ик чигн, баһ чигн кирцэг – нег күүг аһу өргн делкэд болн цуг ик делкэг онц нег күүнд орулж багтагч «стереофоническ» үзүллһнд күрнэ.

Көглтин Даван шүлглэнэ ончта күчтэ, ончта герлтэ халхснь – ицлһнд хүврдг сүркэ тоотсар, алмацлһнд хүврдг ицлһэр, мана цага күүнэ байрар, саначрхлһар, цецн тоолврар дүүрн ухаллһн, санлһн, дотр седклин килэсн. «Төрсн өдрэн тодлснь уга, үксн өдрэн үзснь уга...» гисн кемжэн уга тачалд Көглтин Дава зөрмг, баатр болн цецн цээлһвр олад, иигж бичнэ:

Үкл гисн юмби?
Үкр, ноха кевтэхэр
Үкснәннь хоон күн
Үзгддгэн уурсн учрар
Мел уга болдви?

Мини тоолвр талдан.
Орчлнд эмтэ тоотас
Ончлгдж йилһрсн Күн
Урдксиннь хаалһ уудулж
Уралан цагар йовна...

Эс гиж цааранднь:

Күн үкхш. Түүнэ
Күсл, керг, үүл
Даалһвр болж үлдэд,
Дарукстнь түшг болна,

Өмд цагтан күцэсн
Өмтнд олзта дигнь
Иргчд жирһлинь утдулж,
Итклтэ чидлд хүврнэ...

Күн болн цуг эмтэ тоотс мел цуцрлтан угаһар зүткж, бийэн шинэс үүдэххэнэ.

Мини хэлэцд, Көглтин Даван эркн ик күцэврнь – сүүлин жилмүдт терүнэ бичсн «Ухана буцлт» гидг поэм. Эн поэмин ту-

скар кесг келгдлэ, кесг бичгдлэ. Эн ик кэдлмш «болшго» гисн нег бокрлһна өмнэс, лавлад келхд, олд нерэдгч өдр болһни информацин хол-утхнь болцхасн олд дундын кергүдэс, зөрц хажиж зулдг эстетствин нег бээдлин өмнэс зөрмг поэтическ бослһн гиж би келх билэв.

Иим кэдлмш күцэхэр зөрж чадхнь кемб гихлэ, зугл эврәннь зөвд болн үндд иткхн, эврәннь чидлд ицхн эрдмтл гих кергтэ. Вьетнамд болжах дээнэ тускар, түүнэс кэлтэ цуг делкэд үзгджэх ээмшгин тускар, хамгин түрүнд, күмнд үзгджэх атомин ээмшгин тускар болн түүнэ үклтэ ашмуд чигн учрад одхин тускар тер поэмд келгдженэ. Эн ээмшгин тускар кесг бичгдлэ, кесг келгдлэ. Тиигж бээтл шүлгч үг авч келв. Моцартын «Реквиемин» үрглжд хуврлт угаһар жиңндг э чиңнэд, Вьетнамд США-н кесн дээнд алгдсн көвүнәннь тускар һундж энржэх эгл, дундын, лавта американин герт бидн бээнэвидн. Эк-эцкин гейүрлһниг күмн кевтэһэр медж болхмн. Эн тускар иим ашлвр эврэн үүднэ: алгдсн баахн залу болн тер мет үксн терүнлэ эдл кесг миңһн американин – үүлтэ дэ босхачнин дурдсн үкл. Зүгэр шүлгч эврәннь хувацгч өр өвдлһэрн мадниг авлсн деерэн туужин халун дөш деер үгиг тер яһж давтж эдлнэ – терүгэрн бас мадниг авлна, бидн шүлгчлэ хамдан мана одгэ цага делкэд күмн-эмтн цуг кевтэн орлцгч дээнэ кесү сүркэ бээдлэс ээж дээвлжэх, зовжах улсур генткн орж ирлһн мадниг эвртэһэр үүмүлж догдлулна. Тегэд, тедниг хэлэжэһэд, зуурдын килэсни зөвүртэ Адам Крэйзин герин үүднд ирхлэ, чамаг авлсн тачалта седкл – бийэн гетлгхин туск, бийдэн өөрхн улсиг гетлгхин туск, күмни тохмтлиг гетлгхин туск сүркэ тачалта седкл яһж өсчэхинь зүркэрн меднэч. Икл холас эрэ соңсгдж, һанц хонхас эклсн үүмэтэ шууган дүсч өөдлнэ. Нарт орчлнгиг, терүнэ зээһин болн цагин кемжэлж болшго аһуг күн шинкн күн болж тохржасн туужин урдк бээдлэс авн ода таанр эн ончта утхта поэмин халхс умшчах цаг күртл, һалзурж хээкржэх эндрин цаг күртл тер шууган дүүргнэ. Авьяс болсн реализм, хорта утхта ирреальность, лавта болсн йовдл, ухалх серлэсн һаңцулгдсн күүнэ тодрха үзвр, тууль, тежг, эпос, политическ памфлет – цуг эн хамг ухаллһни күчэрн, олдгдсн үгин мергнэрн болн гүн утхарн күүг авлад, Көглтин Даван шүлглэнэ хамц күдр урсхлд оһтһуһин дууһар ниргж лугшна!

Төлжсн ухата, гүн билгтэ шүлгч цуг ик зовүртэһэн болн алдр ицлтэһэн мана өмн өөдлж дүңгэнэ. Эврэннь эмсхлэрн, эврэннь цусарн, эврэннь цецн ухаһарн шүлгч газетмүдэр түргн тархагддг төрмүдиг искусствин өндр ораднь күргж өөдлүлэд, тедниг шинэс эмрүлнэ. Шүлгин урнч Көглтин Дава цуг селмсэр бигцлэтэһэн, өргн медрлтэһэн, оln шинжтэһэн эн поэмдэн мана өмн өөдлж дүңгэнэ. Пабло Неруда иигж келсн: «Реализмүр эс ирсн шүлгч үкснд тоолгддмн. Зүгэр мел шуд реалист болж үлдсн шүлгч бас чигн үкснд тоолгддмн. Мел шуд иррационалист болсн шүлгч зугл бийдэн болн энкр эмдэн медгддг мөн, эннь тегэд йир һундлта. Мел шуд рационалист болсн шүлгч нам элжгнд чигн медгддг мөн, эннь басл ик һундлта. Эн уравненьсин туст зоклцх то таблицмүдт уга, терүнэ туст бурхна эс гиж шулмин заяж батлсн ниилүлгч энгс уга...»

Йоста билгтл бийэн ямр чигн халхд, келхд, көгжмин, зурлһна искусствин, театрин эс гиж кинон халхд чигн үзүлхэр седхлэ, сиилвртэ үүдэврн эрүн үндс илдкгч, билгтлин ухаллһна эврэннь йилһргч ончта үндс илдкгч лавта ээлдэч үг Пабло Неруда келж.

Эн тоолврт «Ухана буцлт» – өөдэн болн нэрн бүрдэвртэ, ухана болн дүрмүдин оln давхрта, өргнэр делгрүлгдсн күчтэ урсхл бийдэн авсн үүдэвр. Эн поэмд «Төмр шовуна» туск тууль гиж нерэдгдсн ончта бөлгиг онцлж темдглх санатав. Фольклорас авгдсн эн гилвксн герлтэ зург поэмн цуг панорамд айта чадмгар, зокмжтаһар орулгдж бичгдж. Эмтнэ келдгэр, тууль сээхн, тежг утхта, дотр утхарн эвртэ гүн, ончта сюжетэрн күүг тер авлсн деерэн хамгин түрүнд делкэн ик чинртэ төрмүдэрн, эмтни ухаг болн седклиг дангин сүрдәһэд бээдг төрмүдэрн, дслкэг дангин дээнэ болн каарлһна бээдлүр авч ирдг йовдлмудын өмнэс сөрлцж яһж тесч болхмби гисн төрмүдэрн күүнэ седкл авлна.

Эн тежг бийдэн оln-эмтнэ кезэнк цецн уха чигн, мана өдгэн медвр чигн, Хиросимин күчр генрлһ чигн, «бийдэн му ксх» ээмшгтэ зеткр теедг «мел шуд эврэ келн-улсин эгоисти-ческ зүткмжс» гиж мадна нерэддг йовдл чигн бийдэн шиңгэж авсн бээнэ, юңгад гихлэ, эн хамг цугтан һазр деерк мууһин болн сээхн жирһлин мел эркн һол төрмүдлэ төрүц ирлцэн угаһар бээнэ.

«Ухана буцлт» мст тиим зокъялыг, терүг умшхларн, зүүгч тосуд күчллнн угаһар бийдэн күци цээлһж болшгонь медгдженэ. Тегэд чигн тер философск трагедь болжана! Бийиннь ухаг кевтнь агсад, терүг умшх кергтэ.

Көглтин Дава бийиннь онц өвөрцтэ, үгин ик билгтл болдгнб хоньтг уга лавта. Советск литературиг эврэннь үүдэврмүдэрн байжаһад, эн шүлгч кесгэс нааран шунмһаһар бичженэ. Энүнэ зокъялмудт өдгэн делкэд болжах цуг тоотын туст эврэннь даавр болн орлцлһ медлһиг шүлгч-гражданинэ зүркнэ цоклһнь иткүлнэ.

Кесгэс нааран эн шүлгчин тускар эврэннь ухалжасн тоотан келх эн арһ учрснд би байрлув. Хальмг литературин нүүрт йовх энүнэ тускар санад, мана төрскн эмтнэ седкл-серлин культури делгрлтд ямр болвчн кемжэтэ нөкцл болж, советск цагт бээж үүдэх хөв эн ман хойрт күртснэ тускар ухалхларн, эвртэ гүүнэр бахтж байснав. Урдын цагт, кесг зун жилмүдин туршарт, Алтан аһуд чигн, Туркестанд чигн олн саамд зерглж хоша бээцхэсн мана өвкнр – киргизмүд болн хальмгуд – кесг дэжж хоорндан зер-зевэн зөрүлж йовцхасн биший. Эн хамг цугтан мартгдж холд үлдлэ, ода эн хамг цугтан өңгрсн цага тууж. Нииллһнэ, хамц үүлдлһнэ, ончта ахнр-дүүнр боллһна цаг ирв. Культурин халхар хамц үүлдлһнэ болн хоорндан нег-негэн байжлһна цаг ирв. Киргиз болн хальмг эмтнэ амн үгин алдр үүдэврмүд – делкэд туурсн эпосмуд «Манас» болн «Жаңһр» – мана ээмд үүрэтэ бээцхэнэ, тедн манахна искусствин эклц экн, манахнд зер-зев болж өдгэ цага советск обществин культур бээнэ.

Көглтин Даван һурвн ботьд орулгдсн билглэн күчтэ өргмжтэ болн байрта седкл зүүлһнэ. Олн келн-эмтнэ советск литературт Расул Гамзатовла, Мустай Каримлә, Кайсын Кулиевлә... зерглж Көглтин Дава бээнэ.

«Урһжах көкрсн байран...» гиж теегт көкржэх цаһан буудян тускар Көглтин Даван нег шүлгт келгднэ:

Һазр-уснла нишлж
Һарарн өксн би
Тэрэнэ урһц үүмж,
Таалж, байсч хэлэнэв.

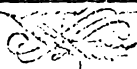
Урмдж, седклэрн кинж,
Урһжах көкрсн байран
Цагин йос эвдлго
Цааранднь делгрхинь күлэнэв.

«Һазр-уснла ниилж...» үүлдж чаддг шүлгчин эн үгмүдинь ик таалмжтаһар авч, энүнд орулж бичүв. Шүлгчин ухани күчн энүнд бээнэ. «Урмдж, седклэрн кинж, урһжах көкрсн байран цагин йос эвдлго цааранднь делгрхинь күлэнэв». Көглтин Даван кодлмшин йовудынь гердж һээхжэнэв. Энүнэ билглэнэ аһунь эвртэ элвг, өргн...

Чингиз Айтматов,
Кыргызстана оln-эмтнэ бичэч,
Социалистическ Күч-көлснэ Герой,
Ленинск болн Государственн
мөрэсин лауреат.

ШҮЛГҮД

БАҢ НАСН

ХАВРИН СӨ

Төвшүн хаврин сө
Тагчгарн уха авлна,
Өрэ үлэсн салькн
Өрж, ноһа көндэнэ.

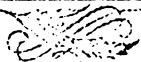
Цаһан мөңгн мет
Цевр сээхн теңгрт
Һурвн марл чирмлднэ,
Гилвкж герлтэд мандлна.

Алтн һасн деегүртж
Әмтин деер падрна,
«Долан бурхд» тинилдж
Дарандан ард амрна.

Жөөлн герлэрн сар
Жигтэ орчлн кеерүлнэ,
Теегин сенр аһар
Таалж, цогц сергэнэ.

Күрисн модд холд
Көк ацмударн харлна,
Эрг дора холд
Эвлүн усн налана.

Элстэ хальмгин теегт
Эрсмүдэрн Элст цаһана,
Балһсна садт фонтан
Бульглж, усан цацна...

Арвдгч класс ард,
Алтн жилмүд өмн.
Халун седкл – өрчд,
Хөв – мана харт.

Иньгтэнэн хоюрн би
Ирх цагиг дууднав,
Өмнк жилмүдэн шахж,
Өөрдүлхэр адһж саннав.

Цагин сээхн туулиг
Цевр ухаһарн күцнэв,
Иткж намаг соңссн
Иньгиннь харинь атхнав...

1939 ж.

* * *

Күрисн усиг керчэд,
Керм өмэрэн йовла.
Балһсн ард үлдэд,
Бадрсн герлэрн улала.
Сарин толянд дольган
Сармтрж эрэтрэд гилвклэ.
Дулахн зунын асхар
Дун ухандм төрлэ.
Урссн Ижл хол
Ухандм айсинь өглэ.
Үгинь теңгрин одд
Үүмж, чикндм шимлдлэ.
Дуунамм хол утхинь
Дурн авч ирлэ.
Чини чирэ хэлэж,
Чимлһинь билгм олла.
Белн болснанны хөөн
Белглж чамдан дуулнав.
Хөвин солһтрсн бээдл
Холд тодрха үзлэв.

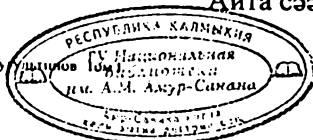
1939 ж.

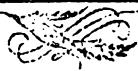

АЛЫМН

Саахн өмнм торлзсн
Баахн студентк күүкн:
«Танд – нанас», – гиж
Терзэр алым хайв.
Байртаһар нанд дайлж,
Бийнь цааран харв.
Адһж би терзэр
Ардаснь күүк хэлэвүв.
Салькншң хар нүдд
Садт уга болв.
Мини шогч авһм
Мусхлзж намаг дуудв.
Нүдэн хөкрэр чирмж:
«Нэ, ямаран?» – гив.
«Кен?» – гиж би
Эс медсэр сурув.
Колхозник нүдэрн инэж:
«Эндрк өрүн» – гив...
Мини өмнм ода
Минчисн алымн кевтнэ,
Кесг дүнцүллһн болсн
Ке халхнь улана.
Акскрсн эмтэхнинь санхнь –
Амнас шүлсн харна.
Сенр сээхн үнрнь
Сержнэд, өрөһәр тарна.
Өрүн цаг билэ.
Өргмжтэ седкл урһла.
Алымнур дэknэс хэлэж,
Айта сээхнэр байрллав.

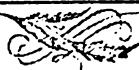

Ачлгдсн зүркнэмм учр
Альмн болхв?.. Медхшив.
Асхн ирхиг болв
Адһж би күләнэв.

1940 ж.

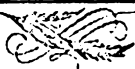

* * *

Чини халхчн
Чиийн өнгтэ,
Хурц келнчн
Хуурин айста.
Сээхн нүднчн
Солцнтрж герлтнэ,
Зөрмг хэлэцнчн
Зүрк менрүлнэ.
Кенд дуртаиичн
Күн медхш.
Ухарлыг бээдлчн
Уханасм нархш.
Нанд гихлэ –
Наадксичн яахв?
Теднд гихлэ –
Таасгддгичн яахв?
Наач инэжэһэд,
Нанур хэлэлэч.
Юнгад тегэд
Ярлзж мишэлэч?
Зооган кежэлч?
Зүркэрм нааджалч?
Кү зовалго
Келхнчн, иньг,
Мини билгт
Магтмж болхнчн!
Чамаһан дуулж
Чидлэн сөрсүв,
Көркхнчн буульж
Күмнд келсүв.

1940 ж.

* * *

Шаһаца көк ноһата
Шавшсн теегин дунд
Жиржңнэд урсчах усна
Жирмэхэс асхнд өсрнэ.

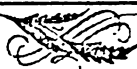
Улан мөңгн сар
Унтж удад сержэнэ.
Байрлсн мини һар
Бамбаннь һариг атхжана.

Асхни сержнссн сээхн
Аһар өрчэрм наадна.
Атхр хар үсэрнь
Альвлж, Бамбала шоглна...

Жирһлин туршт мадниг
Жилмүд бичэ салһтха.
Ман хойрин хөв
Мөңкинд негн болтха.

1939 ж.

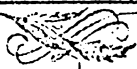

* * *

Санхнь, инэдн күрнэ.
Альвлж күзүһинь орасн
Атхр хар үстэ
Сээхн күүкн үзгднэ.
Намаг түүнтэ үүрм
Наадж инэхэд таньлдулла,
«Сээхн күүкн», – гиж,
Шимлдж нуувчинэр келлэ.
Үнн. Күүкн көркхн.
Үгин хурциг меднэ,
Күр кехд эвтэ,
Керсү, ухата бээдлтэ.
Болв шинхн таньлдсн
Би өөрхн бишив.
Нээрт биилсн цаглань
Нүдэн түүнэс авхшив.
Бас нанла мөндлхлэрн,
Һэвһэ сээхнэр мишэнэ.
Би яахан медлго,
Һаринь авч маасхлзнав.
Ода мел оньдин
Өмнм чирэнь үзгднэ.
Седкл туссн болхв?
Санхнь, инэдн күрнэ.

1940 ж.

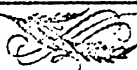

* * *

Зегстэ нуурин усар
Зеегтэ нүдтэ күүктэһэн
Жилктэ ке оңцар
Жисэд, дурна үгтэһэн
Хаврин сөөһэр йовхларн,
Ховр байр үзнэвидн,
«Дурлув», – гиж келхлэрн,
Даргдшгоһар улаж ичнэвидн.
Болв келчкснэ хөөн
Байр кү өргнэ,
Зеегтэ хар нүдд
Зүрк таалж эвлнэ.
Келчкснэнь хөөн чи
Кенэсчн хөвтэ болнач.
Зэрмдэн... седклднь хундад,
Зовж гейүрэд хатнач...

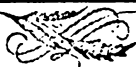
1939 ж.

* * *

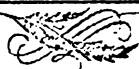
Көрсн гүн уста
Күмн-теңгсин көвэд
Харлсн торһн үстә
Хальмг күүкн зогсад,
Домбртан көгинь орулж,
Дурна айс цокв.
Үахуль теңгст хаяд,
Геглзүлэд дууһан дуулв.
Тер теңгсин заһснь
Күмни зүркд бээж.
Теркә баһчудын хөвс
Көркхнүр усчдг бээж.
Генткн мини толһа
Үалар падрж эргв.
Күүкнә һахульд зүркм,
Көөрк, ирэд торв.
Теңгсәс зүркм салн,
Түңшч күүкиг эрв:
– Тәвич намаг, сәэхлә,
Сансн санаһичн күцәнәв,
Сар, нар хәэхлә –
Сурсичн өгнәв, – гивә.
Өмнәснь күүкн инәж,
Өргэд өрчдән шахв:
– Орчлң, сар, нарн,
Одд нанд керго.
Нанд һанцхн чи
Наснамм күслч, – гивә.

Солнһ мет байр
Судцарм дуулж залрв.
Жилмүд мини өмнм
Жирһлин хөв делгв.

1940 ж.

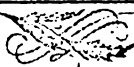

ЗУРГ

Нарта сээхн зург
Наадксас йиллж хадлнав.
Өөрксм авчкх гишнгэр
Өрчдк даһмдан бэрнэв.
Оньдин, сансн цагтан,
Онцлдж түүгэн хэлэнэв.
Мини бээдл сандгоһинь
Мусхлзж, дотран темдглнэв.

1939 ж.

КРЫМ

Крым дегд сээхн,
Келхмн биш.
Арвасн тропическ ацмуд,
Альмна иш.

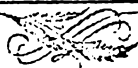
Халун зунын нарн,
Хар теңгс.
Таалмжта оln амрачнр,
Тевчдг эмчнр.

Өндр күрисн уулмуд,
Оln туристнр.
Хооһан геесн күүкд,
Халуч шатрчнр.

Төрскнэсн ачлһ авсн
Тоомсрта көдлмшчнр.
Цогц мендин туг –
Ценкр усн,

Аршан болсн аһар –
Амулңгин тосн.
Эн хамгиг хээрлснь –
Эңкр Төрскн!

1940 ж.

ЖАҢҢРЧ КҮҮКН

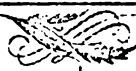
*Жилмүд олн хооранд
«Жаңһриг» түрүн
дуулснь –
Бер болад уга
Баахн күүкн гидг.
Жаңһрч өвгнэ келснэс.*

Уласн герлин утанд арһул
Удсн нарн залрж суужала,
Бахтсн мини халун уханд
Баахн сээхлэ холас үзгджэлэ.

Үзмжтэ уйн нэрн цогцта,
Үлгүр дүүрң хурц келтэ,
Сонһн сээхн көркхн чирэтэ,
Солңһ мет бүлэкн хэлэцтэ.

Миим улан эвтэкн һоста,
Миңһнэ дурн – цусн хачрта
Баахн эрк Арагнь-Дагнь
Биив-ятхан һартан бэрв.

Герлтэ дуута чивһснь жирлзв,
Геглзсн айснь күңкнж асхрв,
Цагин холыг ивтлж нанур
Цеңсн дунь ирэд соңсгдв.

Жилэ һазрин хортан диилсн,
Жидин үзүрин батынь хуһлсн,
Жирһлин төлэ хөвэн нерэдсн
Жаңһрин баатрмуд дууһинь соңсв.

Хол һазрин тоосн боднгудын
Хар сармта балтст үзгдв.
Кесг бэрлдэнэ күржннсн шууган
Күүкнэ дуунд тачкнж соңсгдв.

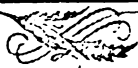
Эмэл деер төрсн эднэ
Элкнь жирһлднь түрүн урсв.
Күдр болд хуһлсн арслнгууд
Күүкнэ дуунд кел бэргдв.

Теегин салькн цаһан бетк
Толһан ташуд кевтүлж дарв,
Баатрмуд күүкнэ ду соңсч,
Бийснь бийэн эс таньв.

Цегэхн уснас цевр бэрцтэ,
Цаһан мөңгнэс герлтэ сёдклтэ,
Һалын заляр арчгдсн зүрктэ,
Һалвин аюлар батлгдсн зөргтэ,

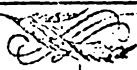
Туурсн баатрмуд дууна айст
Туужд орулсн үнэн медв.
Күүкн дуучин өмн дээчнр
Күндлж сөгдэд, ханлт өргв.

1940 ж.

* * *

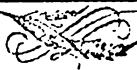
Цугиг үзчкєн,
Цугиг медчкєн,
Цугиг умшчкєн,
Цугиг холчкєн
Хөрн наста,
Хэлэхнь, көгшө
Му инэдтө
Мусхлзж үзгднө.
Ю үзүлвчн –
Юм таасхш,
Сэн гивчн –
Соньмсч хэлэхш.
Ухата кү
Тер олхш,
Уудьврла бас
Төрүц салхш.
Эндэн нисдг
Эн «демон»
Мана цагт
Мел цөн.
Болв жирһлин
Байрта теңгрт
Зэрмдэн эн
Зэ олна.
Оһгһу бүркж
Харлєн үүлншң
Оньдин кулыєн
Хэлэцнь солинө.

Эрлж, түүг
Ээлж көөхмн.
Жирл меддгоһинь
Жилилж медүлхмн.

1940 ж.

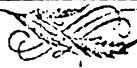

* * *

Шам шатна,
Шатад унтрна.
Өр цээнэ,
Өдр бөкнэ.
Өңгрснь утна,
Иргчнь ахрдна.
Көдлмшиннь аш
Кеснь үзнэ.
Кегдснь икднэ,
Кегдхнь баһдна.
Жилмүд өңгрнэ,
Жирһл давна.
Давсн өдрмүд,
Дурн, байрмуд
Цагнь ирхлэ,
Цуһар сангдна.
«Тиигхд» гийһэд
Туужшң келнэч,
Эс медсн
Эндүсэн олнач.

1940 ж.

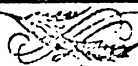

КЕРГО КҮН

Сээхн үүрлэрн керлдхлэрн,
Сахньж эмтнлэ шимлднэ.
Миркиж, үүриннь туск
«Мууһинь» цугтнь малтна.
Бийдэн кесн ачиг
Бас част мартна,
Наадад үг келсиг
Нам медлго тарана.
Үннд цуһараг тоолад,
Үндсинь олхар зүткнэ.
Цугиг медсн болж,
Цецн бээдл һарһна.
Энд-тенд соңссан
Эн, наадк эмтнд
Бийэсн келсн болж,
Бод-бод гиж,
Болвсрж, эвэрнь тэвж,
Бийнь бийдэн бахтна.
Келсн үгмүдэн санж,
Көвүн ухаһан өврнэ,
Күнкэн үгмүд бийэсн
Келсн болж меднэ.
(Күүнэ уха хулхалсан,
Көөрк, мартад хуурна.)
Күүкд түүг соңсч:
«Керго күн», – гинэ.
Күцц көвүг келүллго,
Көвүд хооран һарна.

1940 ж.

ДЭН

НАҢ ДИИЛСН КҮҮКНД

Дууна дуунаг дахулад,
Давж чиллго татлдла.
Хар көлснэ давсн
Хагсч, киилгт цаһала.

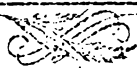
Элстэ Гобин көдэ
Эндэн делгрж шарлла,
Моһан зо хаалһ
Маднас өмэрэн зулла.

Халун салькн шилвкж,
Хэврһэс, өмнэс нисч
Халх, цогц долала,
Хол хагсаж зовала.

Чидлтэ көвүдин бийнь
Чинэ алдж киислэ,
«Ус, ус!» – гиж
Ухан уга түңшлэ.

Баахн санитарк чи
Болһаж теднүр өкэлэч,
«Хэлэлтн, үүрмүд, удлго
Худгт күрхвидн!» – гиж,

Хэлэцэрн саатулж келлэч.
Флягдан үлдсн балһан
Теднд хармнлго өгэд,
Тагчгар дөңгэн күрглэч.

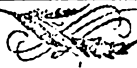
Ду харлго мадн
Дусалар флягмудан шавхлавидн,
«Күүкн автн!» – гиж
Командирэн чамур тэвлэвидн.

«Бийдэн биш», – гиж,
Байрлж ханад келлэч.
Энд, Гобин кедэд,
Эгч болж үзгдлэч.

Күндд уйддго сээһэрн
Көвүдин зүрк авллач,
Һанц эврәннь бээдлэрн
Гобин һаң дииллэч.

1941 ж.

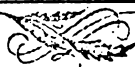

ЭЭЖ КӨГШН ТЕЕГТЭН

Жирһлд дегтрмүд заагас күңкэ дегтр харһна,
Жирисн күнд бариннь үгмүдэр мана зүрк авлна.
Сөөнь дуусн түүг мадн унтл уга умшнавидн,
Соньн ухана хурциг мартшгоһар дотран тодлнавидн.
Эс медснь тер дегтрин халхс айстан секж,
Эңгин шүлг хэлэжэхшн адһж нүдэрн гүүнэ.
«Таасгдву?» – гиж сурхла, медсэр толһаһан гекж,
Төрүц эс медсэн: «Таасгдв, эвртэ!» – гиж нууна.
Тег, тег! Бийичн медж, зүркэрн дурлснд чи
Туужин цөн дегтрмүд мет сээхн нуувчинэн үзүлнэч,
Баһ наста көвүнд хүвлһтэ жирһлин хаалһ заасн
Буурл үстэ, сүртэ көгшэ мет цецн чи тоомсртач.
Жирһл мет чи олн талдан сольгдсн чирэтэч,
Жилмүд мет жилвтэ өмнк болн хөөтктэч.
Чини налаж көкрсн зах уга аһуд би
Чеховин, Горькийин алтн үгмүдэс дурлсн угав.
Бас эңгин эмтнд медрлтэ болж үзгдхэр
Буульмж чамд келсн улсла эдлцсн угав.
Экиннь шар уургта хамднь би чини аһар кииллэв,
Эңкр чамаһан би түрүн зовкан өргж харлав...
Күнд дээни аюлта кем эндр туужд ирв.
Көгшн ээж чамурм һөөлгдсн хортн өөрдв,
Кемр хальмгин туурсн нер эһһэд һутахлам,
Кемр Жаһһр, Хоһһрин нер хэрү цухрж бузрдахлам,
Цусим мини, теегм, хараж өөрт хүврүлич,
Цогцим мини, теегм, жигшч, бичэ бийдэн авич!

1942 ж.

НАМРИН САЛЬКНА ДУН

Жидин ирэр салькн
Жиннж уйдад дуулна,
Шаагдсн сарин үлд
Шарлж, теңгрт үзгднэ.

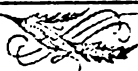
Салькна дууна үг
Саг чикндм хадгдв.
Тодлсн хамган би
Төрсн шүлгдэн орулуv.

Соңсчанч, дээч үүрм,
Сөөһин тагчгт чишклһ?
Харңһу цоолад ниссн
Хээкрлһнэ өвдкүртэ яхллһ?

Барун үзгин бирднр
Баахн иньгүдичн тасчжана,
Дуртачн неричн келж,
Дуудж чамаг эржэнэ!

Үзжэнч, намрин теңгрт
Үүлд баглрж хуржахиг,
Хорһлжн дусалар деерэс
Хурин усн дусчахиг?

Соңсчанч, яһж салькн
Саналдад, еңсч дуулжахиг,
Көгшн буурл теегчн
Күндэр яһж түншчэхиг?

Намрин хурин дусал биш,
Нульмсн деерэсчн унжана,
Эңкр чини көгшн экинчн
Эрлн чамур холас күрчэнэ!

(Зөвүрин халта зальд
Зүркм ода шачана!)

Шуукрсн салькна дууллн биш,
Шугшсн иньгүдиннь уульлн соңсчанач,
Намрин салькна шуукрлн биш,
Наста көгшдиннь өңгрлн соңсчанач!

(Зөвүрин халта зальд
Зүркм ода шачана!)

Буурл сээхн тегчн,
Баатр, чамаг дууджана,
Көрсн дорнь булгдсн,
Көөркс, үүрмүдчн хурж,

Өнр дээч чамаг ода
Өшэ көөтхэ гижэнэ,
Сөөһин салькнла тегэд
Саналдад, тегчн түңшчэнэ!

(Зөвүрин халта зальд
Зүркм ода шачана!)

Соңс орчлңгин түңшлн!
Суман төвэр гэвий!
Дээч, эңкр Төрскэн,
Дурта Төрскэн сулдхий!

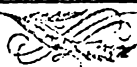
(Зөвүрин халга зальд
Зүркм ода шачана!)

Селмин болд бичэ хээлтхэ –
Седклинь өвдкүрэр ханав!
Зүркм цухлас бичэ хаһртха –
Зөргиннь халар дэврнэв!

Нартын зовлңгас зулшгоһар
Насарн андһар тэвнэв!
Үннэ төлэ бэрлдэнд
Үкэд чигн однав!

1941 ж.

ЖАҢЬР, ХОҢЬР, АЛЬДВТ?

Тааһад, һазрин зураг
Тагчг зогсад хэлэнэв.
Нульмсан бэрж зовад,
Немшнрин дэврлһ ухалнав.

Зураһар нүүсн татасн
Зүркэрм дэврсн болв.
Татасн зүн үзгүр
Таңһчарм орад ирв...

Жиңнсн зовлңгасн хольжхар
Жора кеерэн тохув.
Уудьвран тарахар би
У теегүр довтлув.

Тег. Кедү дэжж
Тагчгарн ухаһим авллач,
Зах уга ууһарн
Зүркнэмм чивһс көндэлэч!

Сөөһин аңхунд кедү
Соньн тууж келлэч,
Дүүвр баатрмуд асрсн
Делң – толһасурн дуудлач!

Сүртә һалвта кемлә
Селвгән, тег, өгич!
Түрү, зовлңта цагла
Түшлт нанд болыч!

Хэлэхнь, Моңһлын көдө
Хальмгин мануртсн тегшң,
Мелмэсн Керүлен һолнь
Манцшң көвөһән цокна.

Салькн цаһан бетк
Самлж эрэд көндөнө.
Болв мини зүркн
Бульглж өрчэсм алдрна.

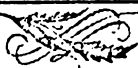
Төрскн, һарлцсн Хальмг
Таңһчурм алдрж ниснэ.
Төркән сансн бершң
Түңшч экрэд уульна.

Таалмжта эк болсн,
Таңһч мини, яһвч?
Түрү, зеткртэ кемлэ
Тагчг болад одвч?

Зан күнд чолун
Зүрким дарсн болна.
Эңкр олн үүрмүдимм,
Элстин шуукрлһн соңсгдна...

Намаг Таңһчурм күргж
Нисич, кеерм, довтлыч!
Ухана хурднас шулуһар
Уралан, арнзлм, зүткич!

Толһад тунсн уудьвр,
Теегэр цальград тар!
Хооран бийэсм, уудьвр,
Холагшан нисэд һар!

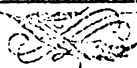
Ядсн, хэлэсн Төрскндэн
Янж тусан күргхв?
Жаңһр, Хоңһр, альдвт?
Жид, балтан өгит!

Аюлта дээни бэрлдэнд
Өэмшг угаһар орнав.
Һээлгдсн догшн хортнас
Һазр-усан сулдхнав!..

...Арнзл сурсарм ниснэ,
Ардм салькн делснэ,
Дусалар нульмсн цальгрна...
Дотрм зовлң төөһрнэ.

1942 ж.

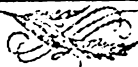

САЛДС КҮҮКНД

Чамшң күүкдэс Зоя Космодемьянская төрдг кевтэ,
Чидлтэ Жанна д'Арк бас чамшңгас хардг кевтэ,
Нарнас шарлсн дээни гимнастеркта чи энд,
Нанд, уга, салдс биш – мини дуучин нүднд
Торһарн сальк һарһад, одншң торлзж ээрсн
Театрин сээхлэхэс эсго көркхн болж медгднэч,
Келгдшго янзта цогцарн, эрк чирэхэрн биш,
Күмни сээхн бэрцэрн, седклиннь кееһэрн авлж,
Күүкн, мини халун зүрк чи лавлж эзлнэч!
Келхмн биш, һазра ямр чигн ке намчлсн цецгүд
Күмни сээхнэ цецглэ кезэд чигн эдлцхн уга,
Жилмүдин күндд таасгдснла эдл иньг бас
Жирһлин төвкнүнд, сэн кемд, уга, олдхн уга!
...Падрсн үгэр чамаг орчлнд туурулад дуулх
Пушкин яһад эс болж би түүнэ билг эс авсмб!
Мөңкин ирх цагин зуза шүлгүдэрн буулх
Маяковский болж би яһад эс, яһад эс төрсмб!
Кемр Шекспирин билг нанд заяч өгсн болхла,
Күмни туужд чамаг, эврэннь цаган дуулх билэв.
Байрона хурц уха жирһл нанд өгсн болхла,
Би чамшң Төрскэн харссн сайнриг дуулх билэв.
Болв... уга, мана цаг, оln таанриг дуулхин кергт
Бас теднэсчн онц негнэннь билг лавта күршго,
Күмнд бээсн, ирх күңклин билгүд эс ниилүлхлэ,
Күнд болн алдр мана цаг, уга, дуулж болшго!

1942 ж.

АЛТН УКРАИНА, СОҶС!

Салькн теегэр наадад,
Сүртэ дууһан дуулна.
Дараһарн бүркэтэ товмуд
Дун уга зогсна.

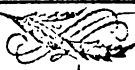
Уурта салькни шууганд,
Үүлдин харлсн нүүлдэнд,
Мини нөр уга
Муурсн манулчин нүднд

Цегэхн Днеприн усн
Цальгрж, көвөһэн цокна.
Цеңкр сөөһин одд
Цогмуд мет гилвкнэ.

Богуна чирэ, генткн
Бас Котовскийн дээчнр
Щорсин харцхста мөрдэн
Шпордад нисснь үзгднэ...

Ухарльг Шевченкон төрскн
Украина зүркндм таалмжта...
Болв... Дэн... Украина, Украина!
– Батарея огонь! Нистн, нистн!

Уралын заводмудт өссн болд
Уурин сээхн үрд, нистн!
Нарт дажрхар седсн теднэ,
Немшнрин, толһад оларн унтн,

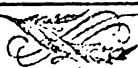
Делкэхэр мухла кехэр седсн
Деегүр ухаһинь зүрктэнь бултн!
Байрин түрүн зэңгс болж,
Болд үрд, нистн, нистн!

Мана ард үлдсн ээжнрт
Мендин түрүн үгмүд келтн!
Киевин нурсн чолуд босхх,
Күдр Днепрогэсиг дэknэс тосхх

Түрүн көдлмшчнр болж нистн!
Таалмжта мана дурн – Украинд
Төрскнэс Дииллһнэ зэңг күргтн!
Товмуд, дегцэр хатн, хатн!

1943 ж.

ӨЛГЭТЭ КӨВҮНД

Кедмнэ моднд хаза
Көлстэ мөрм уята.
Ирмгин ца одачн
Ик бэрлдэн болата.

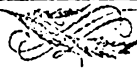
Долан хонгт мадн
Дээни халунд орлцвидн.
Зөвэр дарамдн цөөрв.
Зөргтэ салдсмуд муурв.

Одахн немшнрэс сулдсн
Өөрхн селэнүр закаһар
Эскадронарн нег хонгт
Эндр амрхар орвидн.

Садмудар бийэн кеерүлсн
Селэнэ дунд зогсвидн.
Гурвад, дөрвөдэр тарж,
Гермүдэр мадн салвидн...

Өлгэд бичкхн көвү
Өкэрлж би таалнав.
Сарсасн һариннь хурһдт
Сумд бэрүлж саатулнав.

Шарңху жөөлн үснь
Сумни зесин бээдлтэ.
Мелмэсн алг нүднь
Махлан цеңкрин өңгтэ.

Никельтэ гилвксн пистул
Нарнд гилвкүлж бэрүлнэв.
Немшин цэкүр шатаж,
Наадад, көвүг инэлһнэв.

Эцк уга бичкн
Эрклж нанд маасхлзна.
Таньсн мет халхасм
Татад, толһаһан наана.

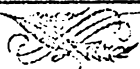
Нанас «бултж», тиигжәһэд
Нүдән аняд секнэ.
Бас мендлж, йостаһар
Барун һаран өгнэ...

Генткн, наачатлм, зүркндм
Гейүрлһн урсч төрв.
Үрн уган һундл
Өрчдм көвүн көндэв...

Дән, дән! Кедү
Дүүвр мана насна
Жигтэ байр, хөвтэ
Жилмүд манас булавч!

Үзгдх, күлэсн кедү
Үнтэ сээг көөвч!
Өсх кедү жирһл
Өдринь күцэлго чилэвч!..

Өлгэд бичкхн көвү
Өкэрлж би саатулнав.
Эврәһән мет таалж,
Эмәж, энүг үмснэв.

Ценкр нүдтэ көвүнэ
Цуснь мини биш.
Болв энүнэ төлэ
Бэрлдэнд асрх цусм

Бичкн көвүнэ судцдар
Бульглж гүүхинь саннав,
Мини эс жирһсиг
Маңһдур эн күцэхиг

Тагчг сууһад, уха
Туңһаж, би саннав.
Тегэд эврәһән мет
Теврж, көвүг үмснэв...

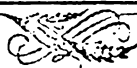
Экнь цаг олзлж,
Эврәннь көдлмшән кенэ.
Өдрин дуусн һаза
Үвлд хотан белднэ...

Өсич, көвүн, эцкнрәсн
Ондан жирһл үзич.
Маанрин таднд өгсн
Мөңк хөвән эдлич.

Мана сумншң үнн
Мергн көвүн болыч,
Жидин болдшң бат
Жирһлдән һо болыч!..

Кедмнэ моднд һаза
Көлстэ мөрм уята.
Ирмгин ца одачн
Ик бэрлдән болата.

1943 ж.

* * *

Негт хавр мет чи сээхнч...
Нарна толь элвгэр асхж,
Нигт ноһана жөөлнэр мадниг:
«Наар!» – гиж хавр дуудна,

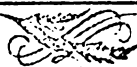
Эрэ үлэсн салькна үгэр,
Аһарт каңкнсн цецгин үнрэр
Баһ насна седкл көндэж,
Байр күлэлһж хавр дуудна!

Тиигжэтл, өмнэс товмуд,
пулемет

Тусхан хээж төмрэр цахна,
Самолетмуд деерэс мадниг
төвлж

Сажад, бомбс багар хайна...
Кен медхв, бичн, маһд уга,
Киисэд, генткн унад одхв,
Һазр дор эс болхла,
Госпиталин тагчгт түншч
кевтхв...

Болв хавр урдкарн һаза
Байр белглж, герлэрн кеерх,
Бүчрлсн цецгүд: «Зогс!» – гиж,
Бадрж закад, шоглж ээрх...
Негт хавр мет чи сээхнч...
Насн баһин иньг, сурсв,
Хөв цуһарад йилһлго түгэсн
Хаврла эдл бичэ болыч.
Һанцхн чамаһан санад, өмэрэн,

Ғалвта бәрлдәнд уралж орсн
Мини гейүрсн онц зүркнд
Мөңк иткмж седкләрн олыч,
Хаврин биш, седклин сәэхнәрн,
Хәләсн иньгм, көркхн болыч!

1943 ж.

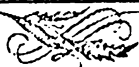

ДЭЭНЭ ХАВРАР

Назрин цаһан көнжлиг
Һарарн хавр өргв.
Көкрсн жөөлн кевс
Көвүд, күүкдт белггв.
Орчлңгин альвн үрд
Ора деерм жиргнэ.
Жирһлин, хөвин тускар
Жиңсн дууһан дуулна.
Төр уга. Альвлтха.
Тедн – нисдг шовудлм.
Дээнэ күндиг орчлңгин
Долдңгуд ээмэрн түшхшлм.
Теднэ уханд манашң
Төрсн эндрт угалм,
Манашң алдр ноолдан
Мөңкд теднд угалм!
Шовуд эврэхэрн жирһж,
Шуугж, тецгрт дуултха.
Намчлсн цецгүд шавшч,
Нартын хавр кеерүлтхэ.
Ман хойр нег
Мөслж өмэрэн зүткий,
Бууһан чаһар атхж,
Бэрлдэнд зөргтэхэр орий!
Шавшсн цецгин сээхнд
Шовудын ду соңсч,
Холас ирсн хортыг
Хорай, иньг, тарай!
Сулдхврта төрскнтэ күүнд
Сээхн хавр ирдмн,
Шовуд, цецгүд түүнд
Шуугж, шавшч дуулдмн!

1944 ж.

ЛЕЛЯН ДУРН

Батальона баһчуд цуһар
Байрта Леляд дурлв.
Хэлэц, келсн үгинь
Хавлж, цуһар тосв.
Болв Леля кенигчн
Баһчудас төрүц йилхш,
Эгч, дү метэр
Эн күүнддгэн уурхш.
Кесг бэрлдэнд зөргэрн
Күүчэд немшнриг туурсн
Капитан Дроздын бийнь
Күүкнэ седкл авлхш.
Командирин тоомсрас цааран,
Көөрк, седвчн, давхш.
«Төмр зүрктэ», – гиж
Тагчгар баһчуд күүнднэ.
Күүкнэ ухаһинь медхэр
Көвүд айстан зовна...
Болв нег дэжж
Бэрлдэн сүртгәһэр эклв.
Лелян седкл эндр
Лавта цуһар медв.
Немшнрин товин халһн –
Негт онгһу цоклһн.
Дарунь фашистнр босв,
Дегц дараһарн өсв.
Кинод маанрин үзсн
Капелин салдсмуд мет¹

¹ «Чапаев» гидг фильмд теднэ психическ атакиг үзж болхмн.

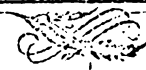
Кевэрн нег зүсн,
Кеңкрг күржнүлж цокад,
Окопмудур немшнр шуудтан
Оларн дэврж өөрдв.
Капитан Дрозд дээчнртэн:
– Күлэтн, – гиж закв.
Зун алдд өөрдхлэнь,
Заңһад, капитан хав,
Төвлж цуг батальон
Тагчгар немшнриг унһав.
Автомат, пулемет, минмүд
Адрсн хортыг күүчв,
Һалзурсн немшнр оларн
Гүүһэд, маднур өөрдв.
Шавтсн салдсиг капитан
Соляд, пулемет авв.
Тачкнулад, үүмсн немшнриг
Тараһад, мергэр хадв,
Болв өрчдэн сумта
Бийнь гедргэн унв...
Генткн Леля өөрэснь
Һартан пулемет шүүрэд,
Һал өмнэн цацв:
«Гитлерэн нааран өгтн,
Һээнр!» – гиж хээкрэд,
Окоп деегшэн мөлкв,
Ормасн салдсмуд босч:
«Ура!» – гиж шуугж,
Уралан цуһар дэврв...
Нурһан үзүлж хэрү
Немшнр зулхар седв,
Болв негн күртлнь
Батальон тедниг алв...

Үксн Дроздын толһа
Үмсч, Леля теврв:
«Сээхн мини иньгм,
Седклимм герлтэ күцлм,
Таалмжта иньгм!» – гинһэд,
Түңшэд, гейүрж уульв.
Батальон нүдэн арчад,
Барун үзгүр хэлэв...
Уульдгинь кен чигн
Уурулхар өөрдсн уга,
Зовлңгинь дархар үг
Зөрж келсн уга...

1943 ж.

ДИИЛЛҮНИ ТӨЛӨ...

Догшн дээни һалв давх,
Дэжнэс жирһл ирх.
Бор өрмг шинель өмссн
Баатрмуд гермүдэрн тарх,

Балһсд, селэдэр күүкд оларн
Байрлж, тедниг тосх.
Үзгдэд уга герлтэ нарн
Үзмжтэ делкэ кеерүлх,

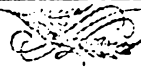
Байр, Хөв, Жирһл ниилж,
Баһчудын зүрк дүүргх!
Товин дуунд батрсн баатрмуд
Талдан жирһлин эмтэх медх,

Төмрт хүврсн теднэ зүркдинь
Таалмжта дурна чидл эвдх.
Таһч дииллһни алдр нээртэн
Туурсн баатрмудан дуудх,

Кезэнэ мет теднэ өмн
Күүкд сөңгэн зогсч дуулх.
Өмд, үксн уга – цуһар
Алдр нээрт ирцхэх,

Цусарн харссн Төрскни төлө
Цевр сөңгэн өргцхэх!..
...Төр ядсн цагиг өөрдүлж,
Товмуд соңстн: «Батарея, огонь!».

1944 ж.

СӨ, ОКОПД

Чиигтэ цасн өмнэс
Чирэ шүрүтэхэр цокна,
Хаврин хар салькн
Хувц сиичж үлэнэ.

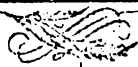
Көлин орацн норад,
Киитэр цогц чичрүлнэ,
Мөсн мет бууг
Менрсн нар атхна.

Төрскэн харссн салдсмуд
Теегт, окопд, кевтнэ,
Цаста, уста нүкнэс
Цунар холур шилтнэ.

Хая-хая холас
Хасн һалта сумн
Сөөһин теңгрт цогар
Саадгшц татас кенэ.

Хэврһдм кевтсн салдсмуд
Хоорндан арһул күүндж,
Холас бичгт ирсн
Холвата зэңг хувацна.

«Үкрмдн хусрн», – гиж
Үүртэн наста салдс
Төвшүнэр болһаж келэд,
Тагчгрж, холыг чинһнэ.

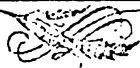
«Би эндр зург
Бичгт күүкнэсн авув.
Өрүндэн үзүлнэв»,— гиж
Өөрнь баахн салдс

Наста үүртэн келнэ...
Негт дэн угашц
Өмтн, күүндвринь соңсхнь,
Ээмшгтэ, зеткртэ кемд

Живртэ седклэрн нисч,
Жирһлин тускар күүнднэ...
Төвкүнэ цагт мет
Теңгрт үүлд нүүнэ.

1944 ж.

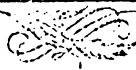

* * *

Ухарлыг бээдлтэһэр өцклдүр
Утц амндан зууж,
Халас киилгтэн тэвжэхэд,
Холур генткн шилтж:
«Дэн чилсн байрта
Дииллһни алдр өдр
Кен үзхв?» – гиж
Келэд, күндэр саналдсн
Йисн зун хөрн дөрвдгч
Йилһрсн полкин комсорг
Гаврин Вася эндр
Һундлта кевэр үкв.
Саглхан маргад өндэхлэнь,
Сумн толһаднь тусв...
Төрскн уга болхла,
Төрүц дээлдшго билэв.

1944 ж.

ЭРЭСЭ БОЛЖ ҮЗГДЛЭ

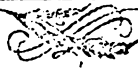
Санжсин Николайд

Тедүкнд маниг бэржэх
Толһа авх заката
Кукурузин шарлжта теегэс
Көвүдэн уралан дуудлав,
Сарпаһас хол бишт
Сумн оошкдм тусла.

Серд гисн салькнла
Серл агчмд орла.
Жиржнэд хоожжах цуснла
Жирһл тасрх гийэд,
Халун эврәннь цусан
Хэрү һарарн түклэв.

Төгэлнд зиигэд нисчэх
Тошхр көк батхнс
Үрглго шавдм суула,
Үкл өөрдснь медгдлэ.
Һазр, теңгр ниилж,
Һалд хүврсн болла...

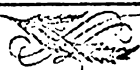
Амндм киитн усн
Альдас дуссн болхв?
Келэрн унд алдлго
Күццднь авхар долалав.
Нүдэн секэд хэлэхнь,
Нигт шарлжнд, өөрм,

Гүрэтэ күнд тевгэн
Гижгтэн цуглуулж баглсн
Өнгтэ ценкр нүдтэ
Орс күүкн үзгдлэ...
Алтн делкэ харссн
Эрэсэ болж үзгдлэ.

1944 ж.

ДНЕПР ҢАТЛЛҢН

Сентябрин дунд шидрин
Сө аңхун, тагчг.
Днеприн барун көвө
Дун уга, тагчг.

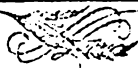
Өргн холын усн
Өрвж гүүсн болна,
Сарин цаһан герлд
Сээхнэр налаж дүңгөнэ.

Теңгрин түмн одд
Төвшүн холд герлтнэ,
Уулта барун көвө
Уснд сүүдрэрн харлна.

Дэн уга мет
Днепр Гоголин цага.
Салдсмуд зүн көвөд
Саг-сергг кевтнэ.

Өдрэр халсн элсн
Өрч мини дулална.
Серүн сөөһин аһар
Сергэж, чирэ үлэнэ.

Хөрн дөрвн часла
Хойр онһцар сөрэд,
Дээчнртгэһэн лейтенант Деманов
Днепр һатлх заката.

Дун угаһар маанр
Дор ормдан кевтнэвидн.
Барун көвэ талагшан
Болһаж цуһар шилтнэвидн.

Харлсн уулмуд заагт
Хортн эһән өгхш,
Немшнр бээх, угань
Нүднд төрүц бэргдхш.

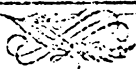
Хая-хая захсн
Холд өсрж шуугна,
Цаһан көөстэ дольган
Цальгрж, элс цокна.

Арвн тавн дуунаг
Ардан үлдэсн салдсмудас
Зеткртэ амрлһ олзлж,
Зэрмнь хоржңнснь соңсгдна...

«Үзлчн», – гиж намаг
Үүрм хэврһэсм түлкв:
Өөрэсмдн хойр оңһц
Өмэрэн адһж жисв.

Нег-негән түлкж,
Нүдән цуһар секцхэв,
Хойр оңһциг дивизь
Хэлэж ки тасрв.

Салькн генткн үлэж,
Салврха үүлд хурав,
Үүлдин сүүдр һолын
Усар харлж нүүв.

Днепр уурлсн бээдлтэхэр
Дольгаһан икдүлж цокв,
Хойр онһи геедрж,
Холд дэһнэс бархлзв.

Үүлд нигтрж цугград,
Уласн сариг бүркв,
Эврэ теңгр маанриг
Эндр харссн болв.

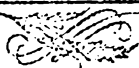
Болв агчмин зуур
Барун көвө көндрв,
Халһн, хээкрлһн, шууган
Харһуд холд соңсгдв.

Теңгрт генткн ракетмүд
Түмн шамар шатв.
Товмуд маанрин көвө
Таңхрулж холас хав.

Ард, өмн туссн
Ээмшгтэ товмудын сумн
Һарт күрз атхулж,
Һазрт нүк малтулв.

Арвн минутын зуур
Эмтн элснд орв.
Барун көвөд теңгрэс
Бомбс гиинэд хаһрж,

Оһтрһун күржңнлһ татад,
Оларн күүчэд унв.
Маанрин ардас товмудар
Манахс луржңнулад хав!

Өвдг, көл, хумсарн,
Өргэрн малтсн нүктэ,
(Хаалһд күрзэн геелэв.)
Харңһуһур би шилтүв.

(Шавта салдсмуд цуглуулдг
Санитармуд: «Шавтв?» – гиж,
Харңһуд адһж сурснь
Хэврһэс нанд соңсгдв.)

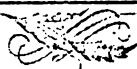
Зогсл уга мана
Зөргтэ нисэчир теңгрэс,
Товмуд зүн көвөһэс
Төвэр хортыг күүчв.

Куцеволовк селэнэ өөрк
Келиберда нертэ уулмуд
Һалвин чидлтэ бомбсас
Һазрла эдлцсн болв.

«Белдтн!» – гисн зака
Би соңсч мөлкүв.

Арвн алдд, көвэд,
Адһсн салдсмуд үзүв.
Һартан автоматан атхж
Гүүһэд, оңһцд суувв.

Мана оңһц кэтлсн
Мотор өмн шуугв.
Хэлэхнь: цуг Днепр
Харлж, оңһцмудар дүүрв.

«Күрхийвидн, угай?» – гисн
Күчр зовлңта ухан
Мини толһад торлзж,
Мисхлд хооран нисв.

Төгэлндк сөөһин һатллһ
Тодлхар бийдән закув.
Генткн деерэс падрж
Һалмуд һолур унв.

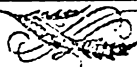
Немшин бомбс ардаснь
Нисэд, шуугад хаһрв.
«Дөһнтн! Дөһнтн!» – гисн
Дун, түңшлһн соңсгдв,

Усн ракетмүдин герлд
Уласн болж медгдв.
Барун көвәһүр усчсн
Бархлзсн толһас үзгдв.

Бүс, бууһан татад,
Бәрсинь маанр чирвидн.
Демановин улан ракетмүд
Днеприн көвәд хагдна,

«Уралан!» – гисн болад
Угтж маанриг дуудна.
«Буутн!» – гисн закаһар
Белкүсцәһән уснд орув,

«Барун көвә!» – гиж,
Байрлж, салдсмуд келв.
Хад чолута, чагчм,
Харлсн көвәһәр маанр

Бу, автоматан белдж,
Болнаж гүүнэд харвидн,
Тавн зун метр назриг
Тер сө аввидн.

Болв тер назр
Барун көвэн нергэ.
Немшнр барун көвэд
Нигтэр ДОТмуд тосхж.

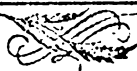
Хатханчгта сундуг татад,
Хойр-хурв эргүлж
Батлад, мана дэврлн
Бэрхэр тиигхд шиидлэ.

Товмуд, самолетын чидл
Тер батлһинь күүчлэ.
Төрскэн харсчах салдсмуд
Туурсн алдр зөргэрн

Бэрлдэнд эндр тер
Батлһсинь зүркэрн күүчлэ!
Бэрлдэни һал тогтнв.
Будн назрт унв.

Зүн көвэхэс оңцмуд
Зогслго салдсмуд зөөв.
Теңгр мансн самолетмуд
Торлзж цогшң ниснэ.

Төгэлнд салдсмуд нүк
Тагчгар гүүнэр малтна.
Өр цээв. Хэлэхнь –
Өөрм немшин толһа.

Барун далтаһан тасрж,
Буднд ирзэж үзгднэ.
«Цогцнь альдв?» – гиж
Цааранднь шилтэд хэлэхнь,

Кесг үксн немшнр
Көл, һар уга,
Геснэсн дотран асхж,
Һазрт кевтснь үзгднэ.

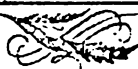
Хортд болсн бийнь
Харм төрсн болнав,

Болв дарунь, агчмд,
Бирднрин догшн йовдлмуд
Уханд дэһнэс төрэд,
Ур зүрһнд өскнэ.

«Хог төгэжэнэ» – гиж
Хэврһдм салдс келэд,
Күрзэн хооран тэвж,
Котелокан авад мөлкв.

Бурһкд партбюро
Болһаж эрһс хэлэв.
Тавн зөргтэ салдсиг
Тоомсрта дарандан авв.

Коммунистнр эндр сө
Күдр батан үзүлв.
Үклтэ, зеткртэ бэрлдэнд
Үлгүр зөргэрн болв.

Уулын орад нарн
Үүлд hatцас өндэв.
Дэкад негн эндр
Дээни өдр эклв.

Барун көвэг мадн
Батлж эврэхэн кеввидн.
«Өмэрэн!» – гисн зака
Өрүхэр авч белдвидн.

Түрү дээни кемд
Төрскэн зүркндэн хадлж,
Аврлт уга бэрлдэнд
Андһаран күцэхэр салдсмуд

Үлү үг угаһар
Уралан, уралан зүткнэ...
Барун үзгт маанриг
Балһсд, селэд күлэнэ.

1943 ж.

ДАРГДСН ДЭЭСН

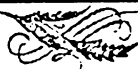
Кемжэн уга үрглж
Кедү жилмүд давулж,
Цагин селгэ дахулж,
Цааранднь маниг көтлвчн,

Догдлулж, делкэ чичрүлсн
Дөчн негдгч жилин
Иргчин бээдл сольсн
Июнин хөрн хойриг
Үкн үктлэн мана
Үй мартшгонь лавта!

Европиг дээлж бахтад,
Йиртмжд ээмшг болсн
Гитлерин фашизм тиигхд
Генткн манур дэврлэ.
Түүмр, ширг, үклэр
Туужин халхс дүүргж,

Тов, танк, селмэр,
Төмр болдар тетксн
Нигт оln цөргэн
Ниргүлж уралан туула,

Күүнэ, эврэ цусан
Күзүцэ келгж уула!
Харңһу сөөг олзлсн
Хулхач мет хортыг

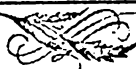

Сулдхврин эмтэх медсн
Советин зөргтэ улс
Жилв бах хойран
Жидин үзүрт даалһж,
Таал күсл хойран
Төрсн нутгтан нерэдж,

Хортн чидлтэ гиж
Хооран цухрх меддго,
Дээсн ик гиж
Дэврлһ кедгэн уурдго,
Бэрлдэни догшнд батрсн,
Баатр нерэн дуудулсн,
Күңкл Ленинэнь дүриг
Күдр тугмудтан делсүлсн,
Күмни сэ хээсн
Коммуна партяр делдүлгсн,
Советин цергиннь даранд
Сай түмэрн зогсла,
Сүрэлкж ирсн хортыг
Сөргж дэврэд цокла!

Түрүтэ дөрвн жилд
Түгсн түүмрин заль
Түмн сай хорга
Шарһ моһан келэрн
Шатаж, һазр долаж,
Шахж, зовлн үзүллэ.

Тер күмни жирһл
Теермдсн зовлнта цагт
Алвгдан белг гиж
Алтн уургарн өксн

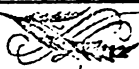

Энкр үрдэн кедү
Экр алдж хээлсн?
Өнр кедү бүл
Өнчрж һанц болсн?

Кесг жилин туршарт
Кинж, дээч наснднь
Күлгин эмэлин дөрэд
Күргж, кү кесн
Дүүвр кедү залус
Дээни халта көлд
«Чис» гисн агчмд
Чимк сумар алгдсн?

Зуг тер кемлэ
Тууж күцэж өнгрсн
Зун жилмүдин иргч
Тугмудт бийэн делскж:
«Эгрхлэ – нээмн чимгн,
Асгрхлэ – ааһ цусн!» –
Күнкл улсар зэрлгдсн
Күмни көтлврч – үг
Дэкэд дэknэс күнкнж,
Дээчирин чидл болла!

Зүркндэн Төрскэн хадһлж,
Зүткж, уралан аралдж,
Мана Улан Церг
Махсч ирсн дээсиг
Буульмж, магтмж олсн
Бумбин баатрмудын йосар
Хэрү дорацулж эргүлэд,
Хээрлт угаһар кудла!

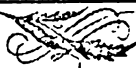

Нерэн өөдэн бэрж,
Нег мөслсн дээчнр
Дөрвн жилин туршарт
Дөрэхэн тэвлго бэрлдж,
Баатр харарн фашизмн
Бахлуртнь күрэд базһж,

Хотл балһсн Берлинднь
Хортна нурс таслж,
Күмни кишг аврж,
Күңкнсн цолан дуудулла,
Туужин хаалһ секж,
Туурсн диилвр бэрлэ!
Һалв татж, күмнэр
Һээд һарһгдсн өдрэс
Хөрн тавн жил
Хооран һарч геедрв,
Советин орн-нутг
Солңһин герлэр герлтсн
Сонжлта кишгэн эдлж,
Сээхрж улм батрв!

1966 ж.

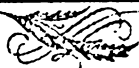
НОРИЛЬСК – БИЙСК

ХӨВ

Күмни туужин утд,
Күндэр дажргдсн хамгт
Жил насан нөөлгө
Жирһлэн нерэдсн күнклүр,
Көдлмшч улсиг хөвүрнь
Көтлж йовсн алдрур
Хорта суман төвлж,
Хортн дораһур хав!
Турглсн хээртэ цуснас
Тугмуд улм улав!
Һаслһла ода харһсн
Һазр зовж түңшв.
Нарн харһсн болж,
Нарт делкэд бээх
Цуг көдлмшчнр аралдж,
Цутхлң негн болв...
Олнас шүүж, хортн
Онц намаг хах,
Ончта дурарн үүрмүдм
Оошах, ик хөв
Өмнк мини хаалһдм
Өршэж, жирһл, өгич!

1951 ж.

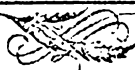

ТӨРСКИ ҲАЗРИН ТАЧАЛ

Хэлэцим мини авлсн
Хурдн мөрнэ довтллһн;
Хэврһэс генткн үлэсн
Хаврин дулахн салькн;
Халун уурта шөлтэ
Хөөнэ махна үнр;
Холас герлэн асхсн
Харңһу сөөһин одд;
Теегт идшлсн хөншн
Теңгрин нүүсн үүлд;
Баахн үүртәһән йовх
Байрта күүкнэ инэдн;
Сө болһн ордг
Соньн мини зүүдн –
Уханасм цуһар сээхнэр
Урдкин бээдл татна.
Хама йоввчн, нанд
Хальмг Таңһч сангдна.
Өңгрсн, ирх жирһл
Өмнм бээхэр үзгднэ...
Заясн нутгин тачалнь
Зах угань медгднэ.
Шарлсн моддын орад
Суужах нарна сүүр
Ардасн намаг дуудж,
Алтн төрскнүрм күргнэ.

1955 ж.

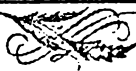

НОРИЛЬСК

Киитнэс бөгчисн бээдлэтэ
Күрисн уулмудар төгэлэтэ,
Теңгрин цеңкрт йилһрсн
Терзмүдэрн һал ассн,
Мөсн хээлдго һазрт
Мөңкин цагт боссн.
Һурвн сарин харңһу
Герлтэ электричествэр диилж,
Задта шуурһ, киит
Зүркни зөргэр диилж,
Төрскнэ оln балһсдын
Туурсн авьяс авч,
Нартын ар захд
Норильск балһсн дүңгэнэ.

1955 ж.

* * *

Сөөнь дуусн шуурһн
Шуукрад, хаза уульв,
Цаһан аратын сүүлэр
Цас келврүлэд көрдв.

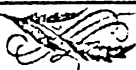
Маанриг көдлмшт күргдг
Машид йовдган уурв.
Өвдгцэ цасиг салькн
Өргж үлэхэд хутхв.

Болв хар тасмар
Балһсн заводмудла ниилв.
Норильскихн көдлмштэн шуурһнла
Ноолдж йовһар йовв.

Тасмнь зүркэр түлкгдсн
Транспортерин бээдлэр жиснэ...
Бат зүркнэ мотор
Болдас чидлтэ болна.

1955 ж.

* * *

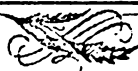
Саамлж үлэсн догшн киитэр
Салькн чирэ шатана.
Һанцхн чамаһан үзхэр байрлж
Һаза би күлэнэв.

Киру, цасн зарм метэр
Киисч, сурмсгт мөстнэ.
Зүркнлэ, тиигвчн, хаврин дулан
Зүүцж өсэд таална.

Иньг мини, чамаһан ирхиг
Иткж, шуурһнд харнав.
Икрхсн шуурһнас биш, чамаг
Иршгоч гиж ээнэв.

1956 ж.

* * *

Цогцан даарсн кемлэрн
Цогин зальд дулал.
Седклэн түрү кемлэрн
Сээхн дурар дулал.

1951 ж.

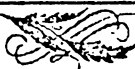
* * *

Салькнд ниссн очн
Сүртэ түүмр шатана.
Үалзу тачкнсн зальнь
Үаслң олнд үзүлнэ.

Сээхлэн хэлэцин очн
Сананд түүмр шатана,
Болв түүнэ һалнь
Баһин зүрк байрлулна.

1954 ж.

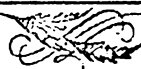
* * *

Норильскин шил теплицд
Намчлж цецгүд бүчрлнэ.
Электрическ нарна дор
Ээврлж, хамтхасан секнэ.
Соньн бичкэхн зун
Сольгдлго тенд зогсна.

Амрлһна өдрт көдлмшчнр
Астр, роза цецгүд
Һарар делдгсн Крымдан
Һээхж, седклэн дулална...
Шил эрсмүдин һаза
Шилвкж, шуурһн яңшна.

1954 ж.

НОРИЛЬСКИН ЗУН

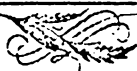
Гурви хонгин зуур
Һазр төгэлнд көкрв,
Хөрн дөрви част
Халун нарн мандлв.

Хавр, зун, намрин,
Хойр ахр сард
Ноһан, аң, адусн
Нарна ядсн толянд

Аһарин дуланиг эдлж,
Адһж ясрад өснө...
Нигт цагин жисән
Нанд үзгдсн болна.

1955 ж.

НОРИЛЬСК – КРАСНОЯРСК

Хойр час өрлө
Хольжад, самолет нисв,
Мануртсн тенгрэс нарн¹:
«Менд йов», – гив.

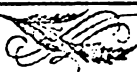
Цаста уулд ташуһарн
Цаһаж дор үлдв.
Һаңта зунын Красноярскд
Һазрдж, самолет буув.

Өвлэс генткн зунур
Өврж, долан част
Талдан планетд һазрас
Төөрэд суусн болв.

1955 ж.

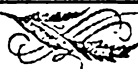
¹ Зунар Заполяръед нарн суухш.

* * *

Зүүдндм орсн үүрм
Зүрхнэм чивһс көндэв.
Өнгрсн цагин тодлвр
Өмнм жиңж өндэв.
Өрчдэн харан тэвж,
Өврж би чиннүв.
Юн көгжм дотрм
Ятх татжана гихв?..
Жульжһн дүм, шар
Жөөлн хоңшаран батлжавзгоч?
Жирһлд төрхэр хальсан
Жиигж цокжадг болвзгоч?

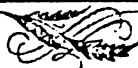
ҮҮРМ ӨНГРВ

Дурта мини үүрм эндр өңгрв.
Дольган метэр цогцнь уга болв.
Эрсин зевтэ хадаснас өнчрсн хувцнь
Эжгэрж, сулдыһад хоосн унжв.
Хая эмтнд соңсгддг дунь тагчгрж,
Хэрү иршгоһар мини чикнэс хольжв.

Хээрн залу! Орчлң хоосрсн болв,
Хойрхн ишкмд зуг һазр уудв.
Болв үүринм уга болсн жирһлнь
Бүклдән мини жирһлд орж багтв,
Толһамм экн зовлнд шахгдсн болад,
Түңшч, мини ухан һаслнд авгдв.

1945 ж.

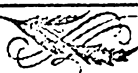
БУМБ

*Өңгөрсн сээхн үүртэн –
Азда Пишманд*

Седклэрн делкэ теврсн
Сээхн мини үр,
Баһ наснам иньг
Болһамжта Пишман мини
Өңгрж.
Дээни аш –
Өвдкүртэ шавмуд зоваж
Өрчднь күрэд,
Бульгсн
Баахн, зөргтэ зүркиг
Базһад,
Күгдлдгинь бэрэд
Зогсаһад оркжчкл.
Өңгрж.
Залу настадан.
Көгшрлго.
Төгэлндэн хэлэхнь – үкл.
Түүһэд, үүрмүдим цөөрүлж,
Дээни ээмшгтэ сорни
Дурта иньгүдим сорж.
Бичкдүд билэвидн. Пионер,
Байран тосси комсомольцнр
Түрүн
Элстин паркд
Тагчгар дурлж зовад,
Нег-негндэн ирхин
Нарта ниссн ухалһан

Хувацж келэд, цагин
Хаалһар тарлавидн.
Дөчдгчд.
Жилмүд дахж хөвтэ
Жирһл ирхиг итклэвидн.
Дуудж күлэсн күслимдн
Дөчн негдгч тарав.
Дур, жирһл, хөв
Дээни һалв шатав...
Талдан-талдан фронтар
Тарсн ман хойр
Хая бичг хоорндан
Холас өгүлдг билэвидн.
Дэн чилснэ хөөн
Диилһтэ герүрн ирж,
Эңкр һарлцсн балһсн
Элстд үзлцхэр шиидлэвидн.
Болв энчн санан
Балв тусад одла,
Талдан хаалһар жирһл
Тараж, мадниг салһла...
Өнгрэд одвч, Пишман!
Өндр цаһан магнаһичн
Үмсч эс чадсндан,
Гилгр хар үсичн
Һарарн эс илсндэн,
Сүл чини герэсичн
Соңсч эс тодлсндан,
Һазрас өөдлсн үкэрдчн
Гейүрж эс уульсндан
Һундл төрж, иньг,
Һашута нульмсан асхнав,
Баһин өнгрсн жилмүдлэ

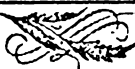
Болһамжта чирэһичн саннав.
Болв ухандчнь торлзсн
Сүл чини санаһичн
Седклэрн тааһад меднэв.
Һанц бийиннь биш,
Һазрин хөв санлач!
Сүл хэлэцдчн, нүдндчн
Сээхн Таңһч үзгдлэ,
Эңкр, хол, һарлцсн
Элст эрсмүдэрн цаһала,
У хальмгин тег
Ухаһичн ээжшң теврлэ,
Хальмгин теегэс салькн
Холас маңнаһичн

үмслэ...

Күцсн күсличн, Пишман,
Коммуна партъ күцэв.
Күмни сээхн жирһл
Күңкнэд төгэлнд делгрв.
Төрскэн харсч үксн
Таанр,
Олн баатрмудт,
Мана
Алдр орн
Мөңк бумб болв!

1956 ж.

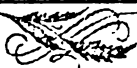

* * *

Өлсчэтлм, жилмүд хооранд,
Орс эмгн нуувчинэр
Хар зүсм өдмг
Хавтхдм адьж дүрлэ,
«Бурхи дөнх», – гиж
Бурж хооран харла.
Байрлсн харарн хавтхдан
Батар өдмгэн атхж,
Эңкр цаһан саната
Ээжэн үзсн боллав,
Хавтхдан өдмг атхж,
Ханад, эмгнэ седклд
Хээр бээдгиг үзлэв.

1956 ж.

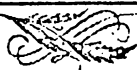
* * *

Ухатан йирин келснь
Уданд экнд хадгдна.
Седкльн чамд медгдж,
Сурһмж жирһлд болна.

Муңхгин ухатаһар келснь
Медгдж толһад орхш.
Хадасар болвчн түүг
Хадж, тодлж болхш.

1950 ж.

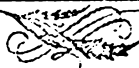

ХӨРДГЧ СЪЕЗД

Хальмгин туужд хээртэ
Хаалһ дэknэс делгрүлсн,
Хөөт-хөөтд тодлгдх
Хөрдгч съезд санхнь –
Олна чирэ ниилж,
Онц негн болна:
Өндөж боссн күңкл
Өмнм Ленин үзгднэ.
«Басгдж дажргдсн хальмг
Байр үзтхэ!» – гиж
Һаран тэвсн цааснь
Һаслн дарж мандлна...
Ленинэ заасн хаалһар
Лавта чикэр көтлсн
Баатр коммуна партъдан
Бахтж, Лениниг үзнэв.
Хөв маанрт илгэсн
Хөрдгч съездин шиидврт
Хээртэ Ленинэ уха
Ханлт өргж харнав.

1956 ж.

НАРН ЗАПОЛЯРЪЕД

Үдлэ, февралин эклцд
Үүрм үүд татад:
«Нарн, нарн!» – гиж
Нанд үүмж зэңглв.

Тиигжэтл стол деерк
Телефон өмнм жиңнв.
«Нар хэлэ!» – гиж
Нанд гергм келв.

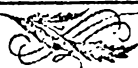
Байрлж назаран, нарнур
Багарн эмтн шуугв.
Би кергэн үлдэж
Бас адһад һарув.

Уулын оран цааһас
Уласн сарин бээдлтэ,
Үүлд цогарн ширдж,
Удсн нарн үзгдв,

Һурвн сард түрүн
Һулңтрж манла мендлв,
Болв цуг эмтнэ
Байр зүркнд деврв,

Өмтн митингд мет
Альхан амрад ташв...
Миңһн жил урдк
Мини өвкнршң нарнд
Мөргх дурм күрв.

1957 ж.

МОСКВАҢАС ИРСН БАЙР

Гиигн көглжрһн шовуншн
Герэс герүүр гиичлж,
Хээртэ зэнг Москваһас
Хальмгуд төгэлж нисв...

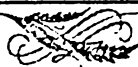
Маңһдур асхн маанрт
Москва нэр кежэдгж,
Хальмг ду, би
Хальмгар Москва соңсхулхмж.

Час өмнэснь хальмгуд
Чимдэн өрэд цуглрв.
Ноһан приемникин һалас
Нүдэн авлго күлэв.

Дал һарсн көгшд
Деегшэн һарч сууцхав.
Шинэс өссн баһчуд
Шимлдэд, соньмсч күлэв.

Уутьхн, бичкхн өрэн
Үүдинь секэтэ үлдэв.
Тэвн шаху күн
Тагчгар коридорт күлэв.

Тиигжэтл генткн холас
Таалмжта күүкнэ дун:
«Хальмг ду, бииг
Хальмгар соңстн!» – гив.

Зэңгин үннинь лавлж,
Залус талваж маасхлзв.
Баһчудыг дураж көгшд
Бас альхан ташв.

«Төгрэшиг» Лижин Улан
Татад сээхнэр дуулв.
Янзта геглзсн айснь
Ядсн седкл өөрдүлв.

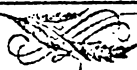
У көдэд салькн
Уйдад шуукрсн болв.
Үүрэн геесн хун
Уулад гейүрсн болв.

Наласн харлцсн тег
Намчлсн цецгүдтэ үзгдв.
Асхн шидрт үкр,
Адун шуугсн болв.

Хурняста харарн эмгд
Халхурн альчуран өргв.
Маасхлзж зогсчасн залус
Менрж холур шилтв.

Бийэн бэрж чадлго
Берэд, күүкд шугшв...
Байрин нульмсн түрүнд
Байрта нүднэс дусв.

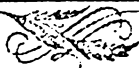
Мини нүднэс бас
Мэнгрс арчсн мет
Хар һашута нульмсн
Халхарм арһул һоожв...

Алтн сээхн дууг
Анар Москваһас күргв,
Хальмгин өргн кишг
Хөвин хаалһд делгрв.

1956 ж.

* * *

Хальмг теегэс, холас ирсн
Хээртэ зэңгин учрв?
Хала дееврэс халхдм туссн
Хаврин дусалын учрв?

Шарлж налагад саржнссн тэрэн
Шуугад, чикндм дуулна.
Нарт делкэ ни-төвкнүн
Нүдндм талваж үзгднэ.

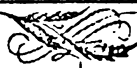
Бетховенэ йисдгч байрин симфонь
Бахтж өрчдм күңкннэ.
Торлзсн герлтэ төрсн шүлгүд
Толхамм экнд цуглрна.

Жигтэ хөвэр жирһлм дүүрч,
Живр урһсн болна.
Тенгрэс одд таанртан цуглуулж
Түгэх дурн күрнэ.

Сансн, ухалсн седклимм күсл
Сээхнэр күцхинь иткнэв.
Энкр харлцсн Элстүрн удлго
Эврэн ирхэн иткнэв.

Хальмг теегэс, холас ирсн
Хээртэ зэңгин учрв?
Хала дееврэс халхдм туссн
Хаврин дусалын учрв?

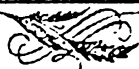
1956 ж.

МИНИ ТӨРСН ӨДР

Мартын арвн хурвдгч? –
Мини төрсн өдр.
Генткн жилмүд давад,
Һучн тав күрв.
Медмжэн угаһар хурнясн
Мини маңнад унв,
Цаһан үсн нежэдэр
Цохдм тольд үзгдв...
Жирһлиним иргч йөрөж,
Жиңнсн чиркс үүрмүдм
Шуугж, көөстрэд алдрсн
Шампанскар цальгрулж дүүргв,
«Зун жилд!» – гилдэд,
Зальтрсн чаһриг эдлв...
Мөстө далан көвэд
Мини нүднд, энд,
Тавн минһн дуунад,
Тег, уулмуд, холмуд,
Ө-шуһу модд,
Олн жилмүд һатц
Һарлцсн хальмгин теегм,
Һазр-усн үзгдв...

Элвг цаһан седклтэ
Эңкр мини үүрмүдимм
Сээхн чирэ торлзв,
Сонһн жигтәһәр иньгүдм
Сөң өргж маасхлзв,
Хальмг келәр йөрэл
Хоолан ясч тәвснь
Холас генткн соңсгдв...

Һучи тавн жилдән
Һазрт күргән олзин
То-дигинь нанас
Төрскм сурсн болв,
«Җирһ!» – гиж толһаһим
Җөөлн һарарн иләд,
Олн-олн байр
Өмнм делгрүлсн болв...

1957 ж.

«ХАЛЬМГ ҮНН» УМШАД

Холас нанд үүрмүдм
«Хальмг үнн» өгүлв,
Бахтж би нүдэрн
Барин мөрэр гүүвв.

Дотрм дун делсэд,
Догдлад, зүркм байсв,
Келм хальмг үгмүд
Көндрж архулхнар келв.

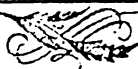
«Ү», «э», «ө», «ж»
Үүрмүдшн седклим таалв,
«Үкрч», «хөөч», «заһсч»
Үгмүд шинэс соңсгдв.

Чик хаңһасн үгмүдэс
Чинртэ утхнь босв,
Наласн хальмг теегм
Нүдндм талваһад өсв.

Таңһч жирһлэрн буслад,
Тосхлһнд, бослһнд үзгдв.
Цөкрлт уга хальмгуд
Цагин сээхнд шуугв...

«Хальмг үнн» өгүлсндтн
Ханжанав, үүрмүд, ханжанав.
Уул төрэн хальмгуд
Угтж күцхинь иткжэнэв.

1957 ж.

ХӨВИН ХААЛЬ

Назрин ик зурад
Нолмуд, теегмүд хэлэнэв,
Мөстэ далан көвэһэс
Мануртсн Хальмгурн ниснэв.

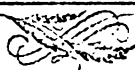
Урд тууль болгсн
Ухан бээхд төрв.
Ядсн ут хаалһан
Яһж йовхан тоолв.

Мини хаалһм зурад
Москва балһсар дамжв.
Улан темдгин одыг
Удан хэлэж ухалув.

Санхнь, күмн-эмтнэ
Сээхн иргчин хаалһ
Мөңкин олн жилмүдт
Москваһар дамжхнь медгдв.

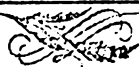
1957 ж.

ЦЕВРДЛҮН

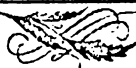
Жирһл, жирһл! Олн
Жилмүдин хөөн эндр
Жириһн үзгүдтэ эн
Жигтэ цаас бэрүлэд,
Әмим, седклим дарһн
Әмшгтэ хар уул
Цагин йоралур унһаж,
Цевр күсл, киләсим
Өөрдүлһн болвч. Зуг
Олн жил күләһн
Келһн күүкншң. Зәңг
Көгшрэд ирж кевтэл,
Хойр альһн хачртнь
Хурняһн уһн бәәдлтэл.
Деерк урлнь комчиһэд,
Дотаран татгдж оңкижл.
Цаһан одншң инәхләнь,
Цәәж ярлздг шүдинь
Цинга харлулж будад,
Цуста хамднь нульмулад,
Цаснд хаюлһн бәәдлтэл.
Амниһтар генткн сулдһн
Әһр, хулхачһр мет
Махлаһарн һазр цокж,
Маасхлзад, ормдан эргж,
Тавшч биилэд, байрлж,
Тогльж альхан ташхшив.
Хар гөрәр зальггдһн,
Хәрү дәкж иршго
Ардм дараһарн үлдһн

Арви жилэн хармनाव.
Уха туңһаһад,
 өңгрсн
Ут цагин дара,
Эркшиллһнэ догшиг
Элк урсч саннав.
Үкснәннь хөөн одж
Үннэн олсн
 олн
Үүрмүдэн гейүрж саннав...
Ядхдан, үкхиннь өмн
Ядсн күслэн тедн
Үзсн болхнь гиж,
Үүмж, хээлж саннав...
ЦК-д Ленинэ сурһульчнр
Цевр цецнэри бээснь,
Хөв күмнд зарлсн
Хөрдгч съездин шиидвр
Делкэн байр гиж
Дотран ханад саннав.

1958 ж.

* * *

Дииллһни байр өөрдсн
Дөчн дөрвдгчин зунар
Ғундлта кевэр цөргэс
Һарч Новосибирск орлав.

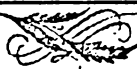
Түрүн болад энд
Туугдсн хальмг дунд
Хамдан сурһульд йовсн
Хальмг күүкдлэ харһлав.

Тосхлһнд тачкар чирэд,
Тоосх зөөжэсн теднүр
Таньлан олхар ирж
Тагчг тедүкнд зогслав.

Хаалһ кеж делгсн
Харһаһар тедн дээвлж,
Өкәһэд нааран-цааран,
Өмэрэн-хооран хатрна.

Аав, ахир-дүүнрнь
Алдр дээнд үксн,
Зэңг угаһар теднэс
Зэрмнь уга болсн,

Хээмнь гих уга
Хальмг күүкд энд
Бүлән тежэхэр ода
Бүдрн гүүһэд көдлжәнэ.

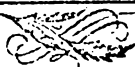
Овалһата улан тоосх
Өкэж түшэд зогсч,
Алькинь эднэс эндр
Авхв гисн дүртэ

Догшн шар комендант
Дун уга шинжлжэнэ.
Дигинь эн асхндан
Дуудж хээкрэд келх:
«Мууһар көдлвт», – гиж
Модьрунар тедниг шарх.
Нульмсан арчж, көөркс:
«Нүүлим тэвтн», – гих.

Эңкрмүдэн хортнас негт
Эс харссн мет
Һундлар седклэн шатаж,
Һашу дөрж зогснав.

Хавтхдан фронтас дахсн
Хадган альхндан шахнав.
Бээгэд уульхасн ээж,
Би шугшч марзанав.

* * *

Бийскин чолун уульнцар
Би алхж йовнав,
Бууһан атхсн харулч
Болһаж ардм ишкнэ.

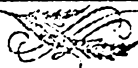
Өмэрэн, хооран алххла,
Өсрж деэгшэн һэрэдхлэ,
Дун угаһар шуд
Дор ормд үкл.

Хана гисн – мини
Харулчд юмн биш.
Дээнэс бултжах эн
Давулж зака күцэхмн.

Зуг яһдг болвчн,
Зулхар би седжэхшив.
Зарһд үннэн цээлһж,
Зөвэн олхар ицжэнэв.

Толһа дүүргж сарулдхсн
Тоолвр мини герлтэ.
Уралан өргмжтэ гилтэ
Урмдж өтрлэд ишкнэв.

Өмтнэ сэ хээж
Өэмшгтэ цааж даахд

Баһасн белн би
Байрт өөрхн йовнав.

Зөрлцсн күн болһнд
Зөвэн күргх санатав,
Цеврэн нарт делкэд
Цеңж зарлх ухатав.

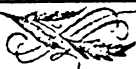
Соньн үүл! Урд,
Сул йовх цагтан,
Дотран кенигчн бийэсн
Деер тэвдг билэв.

Ода болхла, хэлэц
Онданар төрүц сольгдв.
Дотран сул улсиг
Дор бийэсн тэвнэв.

Зуг ода нанла
Зөрлцснь хооран зулна,
Чөткр үзсн мет
Чирэһэн хэврһшэн кенэ.

Көөркс, тедн намаг
Күмни хортнд тоолжана,
Медлго, андн гиһэд,
Му нуулго санжана.

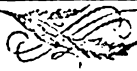
Цусан дээнд асхж,
Цуг таанран харслав,
Тана сээг иткж,
Тамас ээлго ноолдлав.

Зарһим эндр кеж,
Зөв, буруһим йилһх
Зарһан бас фашистһрәс
Залу авцар харслав.

Үүмх учр уга,
Үнн нанур хэләжәнә,
Арвн жил күләжәхнһ
Алькчн санандм уга.

ХӨРН НЕГДГЧ

Гучн тавн келтэ,
Гучн долан харга,
Кедү шүдн бээхинь
Күн тоолсн уга,
Хортнас Төрскэн харссн
Хөрн күн билэвидн.

Күцц көл-харга,
Күн нерэн геесн
Хойр зун толһа
Хамдан манла бээлэ.

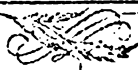
Болв хот төгэлһнлэ
Бидн өмэрэн харч,
Шимтэхэснь теднэ замар
Шүүлһж кегүлдг билэвидн.

Кемр чидлтэнь зэрмдэн
Кениг болвчн маднас
Өөлүлхэр седсн цаглань –
Оларн килһхтж босад,
Хөрн күн бидн
Хойр зууг тарадг билэвидн.

Харулчнрин бийнь маднас
Хорсн болдг билэ,
Хэврһэс эмэсн бээдлтэхэр
Хэлэж зогсдг билэ.
Хөөннь санхла,

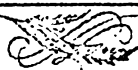
манла

Хөрн негдгч болж,

Төрүү юмнд даргдшго,
Туужд худл келүлшго,
Тагчг,
 эс үзгдсн,
Үклд бийэн өгшго
ҮНН бээсн бээж.

ХЭДРИС!

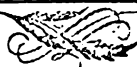
Хэдрис! Хэдрис! Халад од!
Харада мет, жисэд од!
Моһа мет, мөлкэд од!
Модн мет, уйдад од!
Яңһг бернтэ ятхин айс,
Ялмн мет, күцэд од!

Бумбин орн бээдг гинэ,
Байр тенд буслдг гинэ,
Хальмгуд таңһчан буульдг гинэ,
Хөвтэ төвкнүн жирһдг гинэ!

Хэдрис! Хэдрис! Халад од!
Хаврин салькар хурлзад од!
Элэ мет, делэд од!
Эрвэкэ мет, эргэд од!
Дурта хальмг сээхлэн өмн,
Дольган мет, чичрэд од!

Торһн нооста тохмта хөн
Тег дүүргэд идшлж гинэ,
Таңһч чидлэн хураж көдлэд,
Төрскндэн тусан күргж гинэ!

Хэдрис! Хэдрис! Ниргэд од!
Насн баһан һарһад од!
Зүркни тачалан медүлэд од!
Зеегтэ нүдэрн авлад од!
Бахта бийһин шаваш хайж,
Бийэн эмтнд үзүлэд од!

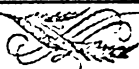

Наласн сээхн хальмг теегт
Нэр-наадн шуугдгж гинэ,
Күслэн күцсн хальмгуд ни
Көдлмшч орндан ханж гинэ!

Хэдрис! Хэдрис! Нисэд од!
Хойр келэн мульжад од!
Хойр ээмэн холькад од!
Хальмг көвүн, авад од!
Бухин арсн бат улыг
Балв тустльн цокад од!

1956 ж.

КҮЛЭСН ЦАГ ИРВ

Орн-нутг бүгдэрн
Олн жилдэн күлэсн,
Омгта, өргмжтэ цаг,
Ода күрэд ирвч!

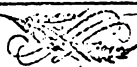
Мини дуудсн өрүн,
Менд!

Ямр зэнг
Газет, радио хамгар
Герүрм эндр зөөвч?
Уужмиг – өөрхнэр зарлсн,
Угаг – бээхд зарлсн
Урд цагин худлас
Ухан ширгн алдла.

Һазр деер үүдсн
Һурвн ичртэ билдр:
Һавл дор сансан
Һазаран талданар келэд,
Келсэн бас онданар
Кергт орулж тохраһад,
Тохрасндан көөс немэд,
Тооһинь холвж зарлдг

Күмни толһа эргүлсн
Күнд унлта цаг
Давб?

Аль эн
Дав зуурин йовдлый?
Гемим тэв, эврэн

Гедргэн хэлэсн ухаарн,
Саак кевэрн ода
Селвг биш,
 заавр
Суржахан анхрж
 чочад
Соньнар дэknэс сергүв.

Олна неkvрлэ ирлцсн
Өргмжтэ цаг кемр
Кенд чигн үндэн
Кергтэ болсн хөөн

Нааран-цааран хэлэлго:
«Мини цаг!» – гиж,
Насан түүнд нерэдж,
Маһдл уга ноолдхмн!

Эн цагин өмнэс
Эврэннь сээһэн хээһэд,
Һардачин орман хойр
Һарарн батар атхад,
Олзта, бээхтэ үүлэн
Оньдинд эзлхэр шиидчкэд,
Мек-тах һарһад,
Медмжэн угаһар кендрж,

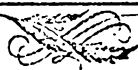
Амарн: «Уралан!» – гичкэд,
Ардагшан татдгнь оln!
Туужин хаалһас тедниг
Түүж хорахин төлэд
Зөрг ухан хойрар

Зүркэн дүүргж батлхмн,
Насан хармнл уга
Нерэн бэрлдэнд өгхмн!

Иргчин гиич болж,
Ирсн цевр өдр,
Менд амулн, байрта
Мөңкд нарт герлтхич!

СТАЛИНЭ ХАРСАЧНРТ

А вы, надменные потомки...

М. Ю. Лермонтов

Эрчмтэ цагин эргц
Эн шүлгм эклв.

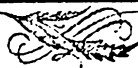
Үгин шиигсн көөс
Үннэс салһтха гив.

Бек цаас хойр
Бэрүлж, зокъял некв.

Кен кенинь йилһх
Кем ирж
закв.

Кесг жилин жисэнд
Кееһин төлэ биш,
Үнн цаһан седклэсн
Үр болсан зарлж,
Алькчн цагла эвдршго
Ахнр-дүүнрвидн гиж,
Цусарн Улан тугт
Цутхсн мана үгмүд
Дөчн һурвдгч жилин
Декабрин хөрн нээмлэ

Генткн
тугмудын кенчрэс
Геедрэд,
уга болв.

Һанцхн эркшилтин
Һарар тедн биллгдв.

Шишлң Сталинэ догшн
Шиидвр

келн-улсин

Ахнр-дүүнр гидг
Аминь хааж бөглв.

Хальмгудыг

тер өдр

Харсдгнь

уга болв.

Һанцхн эн йовдл
Һарһсн төлэднь алачиг
Мавзолейин өөрк үкэрэс
Малтж, цогцинь һарһж,
Әмдрж дәкнәс төрдгоһар
Әрлһж шатах биләв!

Сталиниг эндр харсдгуд,
Соңстн, таднас суржанав,
Болх-болшго хальмг,
Балкар, Крымин маңһд,
Тер долан-нәэмн
Туужин ут жисәнд
Тооһарн төрт оршго,
Туугдсн таңһчсас көлтә
Күнклин үкәр малтж
Көндәхмн биш гихийт?

Келлгн,
кемр тана
Келн-улсиг деермч
Чирэһиннь кевэр зугл
Чик, буру йилһлго,
Нег өдр цээлж,
Нартас уга кехлэ,
Саак кевэрн тадн
Сахлтыг харсх билт?

Бүкл келн-улсиг
Буру һарһж альвлсн
Бичкүдиг засх мет
Бирдин бэрцлэ ирлцх
Йос

кенд,
альк
Яду ухата бурхн
Зөвэн өгэд,
бүрү
Заажах мет
белглсмб?!

Альк Маркс, Энгельс
Алдг уга номдан
Тиим берк йос
Тоолвр кеж
һарһсмб?!

Ичр таднд бээхлэ,
Илднь хэрү өгтн!

Эврэ таңһчитн токарсиг
Эс һээлх билт?

Кемр эс нээлхлэ,
Күн бишт тадн!

Хар гөрэр зовагдж,
Харалта үкл авсн
Тухачевский,
Вавилов,
Бухарин

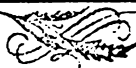
Тергүтн
Эрэсэн дурта
Үрдүдиг саяр догшин
Үклэ харһулснь
бас

Тана төвкнү көндөм
Төрт оршго үүлий?

Сулдхврин амт меддго
Сүртэ эврәннь шүтэндэн
Сөгдж мөргэд дассн,
Сталинэ харсачнр,
тадниг
Сээнэр кенитн меднэв –

Болд нертиг биш,
Тавгинь келэрн долаж,
Түүнэ шавхртнь күртжэсн
Бийсэн тадн харсчанат!

О, кемр шахад,
Онц-онцар бийситн
(Ядхдан негхн жилд)

Ардаснь
нульмсан арчж,
Алдран дахх бээсмб?

Нартын өрэлиг дээлсн
Наполеоныг
Сталин угаһар
Александр хан биш,
Ачта Кутузов, Багратион,
Орс, грузин, хальмг,
Ончта Эрэсэ бүрдэсн

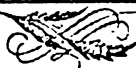
Олн келн-улс,
Омгта иньгллтэн үзүлж,
Уга кеж,
делкэд
Үлгүр эс боллу?!

Сетрэ мана тугмудар
Сталинэ бузр йовдлмудыг
Хальчлхар седсн дими,
Хоома ухаһан хайтн,

Тер үгмүдэрн ода
Тууж меклж чадшгот!

Цагин некврлэ ирлцүлж
Цаажла тадниг харһулхд
Бичэ ээтн.

Цус
Бидн некхэр бээхшвидн,
Ө-һундл өскж,
Өшэ көөх сана
Өрчдэн бэрж бээхшвидн.

Алдр Төрсн зугл
Алтн делкэн туужд
Худл-хоомаһас сулдж,
Хөвтэ хаалһар йовтха!

Үгэр биш,
 үүлэр
Үрдиннь кишг үүдэтхэ,
Иргчин биш,
 эндрин
Иткл цугтнь күцэтхэ!

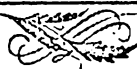

ҮННЭСН ЦӨКРСН УГАВ

Шүрүтэ шахлна үндсиг
Шүлгэрн шалһж зөрсндэн –
Мөңкрсн нер олж,
Мөңгэр байжсн угав,
Түүнэс үлү,

талдан –

Туурсн күңклмүдин күсл –
Мөрэ шүлгэрн оллав,
Мөңк хөвтэ боллав!
Харалын цуста шовуна
Хар живр сахлын,
Сталинэ догшн цухлын
Сүүдр хальмгиг дэврхд,
Хальмг болж төрсндэн
Хээрлт уга засгла
Көгшн, баһ уга,
Көөркс, харһсн цагла,
«Хээмнь» гихнь цөн,
«Хальмг» гихнь олн,
Көөгдэд, көрэд, өөгдэд,
Күндэр түңсн кемлэ
Билгэн дуудж, шүлгэн
Бадглад уульж бичлэв,
Берэд, залус, көгшдт
Белглэд, уйдн умшлав,
Көгшн, баһ уга
Кишгтэ төрсн теегүрн,
Хальмгуд удлго таһчарн
Хэрү үклго ирхиг
Өэлдж, седкл саатулж,

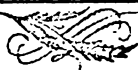
Өмтнд иткүлж келлэв,
Ленинэ нарн унтршгог
Лавлж олд зарллав,
«Нарн унтршго!» – гиж
Насарн андһар тэвлэв!
Халун седклэс үүдсн
Ханлтын цевр нульмс
Хальмг улсин нүднэс
Халхарнь хоожсиг үзлэв,
Омг, сүр немсн,
Олна үлмэд багтж,
Иргчин элч – шүлгүдэн
Иткж, зөргэн батллав!

Шүрүтэ шахлһна үндсиг
Шүлгэрн шалһж зөрсндэн –
Мөңкрсн нер олж,
Мөңгэр байжсн угав.
Тер шүлгүдэсн келтэ
Түүрмин ээмшгтэ бэрэнд
Зүүдн болсн Төрскэн
Зүркэрн харснаннь хөөн
Делкэд байр төгэж
Делсэд,

модд,

шовудт

Дуулж, нар белглсн
Диилврин алдр өдр –
Һундл байр хойрин
Һашуһар чеежэн услж,
Түүрмин терзин төмр
Терм зууньрж мерлэв!

Харулч камерүр ээлхээр
Хаснас кемтрсн тоосхин
Кемтркэ мет

шүднэсм

Күүрэд, кемтркэ унсинь
Онъһлго, нүднәннь нульмсарн
Орчлң цавдж йөрэлэв.

Тер шүлгүдэсн көлтэ
Теркэ, шинкн бүчрлсн
Арм баһ наснаннь
Арвн дүүвр жилэн
Ар далан көвэд
Аралжн сөртэ сунһугин
Һурвн эрэдин ца
Һундлын икиг дааж,
Халһрсн цецгэрн уняртсн
Хальмг дулахн теегэн,
Арагнин герлэр дүнгэсн
Амрган,

эмтэхн зүүдндэн

Седкл авлсн таңһчан
Серхэсн эәһэд

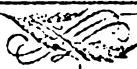
үзж,

Хату дажрлһнд шаргдж
Харһнад, көлдэд давуллав.
Тиигдг болвчн,

би

Тер күчр цагт
Һаслңта зовлңгас сүрдж,
Гергд уульж,

залусасн,

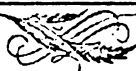

Заячан хараж,
үрдүднь
Зеткрлэ харһсн эцкнрэсн,
Зөргтэд тоолгджасн зэрм
Залус сүүлэн хавчж,
Арат эс болвчн,
Арсан хальчлж чичрэд,
Бийиннь арһ хээж,
Буульмжта цевр үннэсн
Бүгдэрн тер кемлэ,
Буру хандсн цагла,
Би

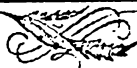
эврэннь үннэсн
Буру хандсн угав!
Хасг, бурятын нерэр
Хальмган сольсн угав,
Цаас орулж,

үүрмүдэн
Цаажла харһулсн угав!
Яһдг болв чигн,
Яарсн яхллһна икиг
Үздг болв чигн,
Үүлин күндлэ харһж
Үкдг болв чигн,
Үннэсн цөкрсн угав!

Негл цадхин төлэд
Нерэн, ичрэн барм,
Зүсм өдмгэс хулдад,
Зүсн иньгэн дарм,
Цахснд мал буладг,
Цаг зуурт нойрхдг,

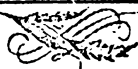

Өөк күргсн мет
Таңһчдан түрү кемд
Таңсг үгэн күргсндэн,
Седклин өвдкүр эдгэх
Сидтэ эм олсндан,
Хальмг дууч болсндан
Ханлт хөвдэн өргж,
Теслт, зөрг заясн
Теегэсн эдс авч,
Ухани уутан уудлж,
Урмдж хальмг таңһчдан
Герл-гегэ дурдж,
Герэслгч йөрэлэн өргжэнэв:
Көк теңгр дор,
Көрстэ һазр деер,
Арвн һурвн жилдэн
Алькчн түрү диилж,
Алтн жолаһан эргүлж,
Төрскн һазрурн нүүсн
Таңһч мини, кишг мини,
Бората, аюлта кемиг
Бодлж, күңклэрн сарултхж,
Эвдрлин цусн уга
Эвин евэл тевчж,
Һашута тууждан дэknэс
Һалв, ширг угаһар
Тооһарн цөөкн таңһч
Торһуд, бузав, дөрвдиг
Хээртэ ор һанцхн
Хальмг нерндэн багтаж,
Цаг үүмэтэ өдгэг
Цаһан хаалһар һатлж,

Дүүрн дурна напар
Дүүвр жирлэн хаңнаж,
Ө, һундл, өшө
Өрчдэн өскл уга,
Йосни зөвд багтж,
Йиртмжин зөөр икдүлж,
Күңкнсн күндтэ нерэн
Күмни туужд соңсхж,
Улан залата хальмг
Уул төрэн хаһлтха,
Мөңкинд ни-негн,
Менд амулң жирһтхэ!

ЖИРҮЛ БОЛН ҮҮДЭЛТ

ТУУЖ

Алта уулын цааһас
Халта түүк эклнэ.
Халх болһнаннь кааһас
Алх ээмшг цеглнэ.

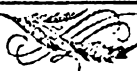
Хагта хальмг тууж
Агта нашуһан ууж,
Сар жилэн зүүнэ,
Цар тергэр нүүнэ.

Усн хатяр холар,
Цусн турглсн холар,
Асрлт уга зевэн,
Тасрлт уга цевэн

Дааж уралан чирнэ,
Тааж, Ижлүр ирнэ.
Күмсн, тежэл тату,
Күцсн жирһл хату.

Мергн күнклмүд тоолж,
Сергн, цагар жиснэ.
Удан хөөтиг цоолж,
Ухан иргчүр ниснэ.

Деер мандлсн нарн
Кеер улаж һарн,
Ицл хальмгт өгнэ.
Чидл батрж көгнэ.

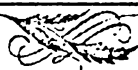
Цаһан саната орсиг
Ахан гиж олв.
Ниилж седклэн олсиг
Диилж болшго болв!

Аврси Октябрь диилв!
Харси хөв төрв,
Үрси байр ирв –
Түрси хальмг биилв!

Ээлин алдр аав
Ленин хаалһ заав,
Күмн өдгэг залв,
Түмн мууһасн салв.

1967 ж.

ХУРГ

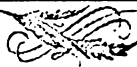
Хальмгин төрэр балһснд
Хург хуржадгчн гисн
Зэңг, живртэ мет,
Зүркд догдлулж тарв,
Соньн зэңгин дулан
Сиврин киит дарв.

Машиһэр, көлгэр, йовһар
Манахс муурхан мартж,
Арвн-хөрн дуунаг
Ардан үлдэхэд ирв.
Махлаһасн цас сажад,
Маасхлзж мендлэд шуугв.
Клубин өрө цаңтрж,
Киитн уураг дүүрв.

Москваһас ирсн залу
Менрж, олнур шилтв.
Цаасан баглж атхад,
Цаг зуурт ухалж,
Байрин нульмс, инэд
Бийдэн нуулго үзүлв...

Олн жилин хөөн
Өңгрснд тоолжасн үрэн,
«Хальмгуд!» – гиж үгэн
Хальмг келэр эклв...

Хар толһатнр үүмж
Халучрхад одсн болв,

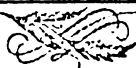
Улан туг дорас
Үнтэ эврэ келн
Урдкшң дэknэс күңкнв...

«Өмтнэ сэ хээсн
Алдр Ленинэ партъ
Өңгрсн цагин эндүг
Ода, үүрмүд, чиклжэнэ,
Хальмг Таңһч шинэс
Хуучн назртан тогтжана!»

Үг цааранднь келүллго,
Үүмж эмтн көндрв.
Ормасн цуһар өндэж,
Оларн альхан ташв.
Баһ, көгшн уга
Бахтж, байрлж шуугв...

«Кезэ эклж нүүхмб?» – гиж
Көгшн өвгн сурв.
«Таңһч босхх баһчудыг
Түрүлэд йовултн!» – гиж
Комсомольцнрин нернэс баахн
Көвүн босч келв.

«Мөңкин сээхн менд
Москвад маанрас күргит,
Хальмг келн-улсас
Ханлт өргит!» – гиж
Өрчдэн хойр ордентэ
Өвгэрг залу келв.

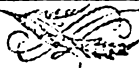

«Москвад, Ленинэ цогцд
Мини нернэс мөргит!» – гиж
Дал харсн эмгн
Деегшэн харан өргж,
Өрчдэн альхан хавсрулж,
Өндэж сурад суув...

Жилмүдин күсл болсн
Жигтэ сээхн зэнгиг
Эврэннь чикэр соңсч,
Эдн үннинь лавлж,
Амулң мендэр тосншң
Эмтн хөвтэ болв...

Седклин күсллэ ниилсн
Сээхн үгин чидлиг
Эндр түрүнд би
Эврэннь нүдэр үзүв...

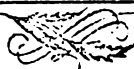

КӨДЛИЙ

Хальмгин ут туужд
Хөвтэ жилд тоолгдх
Нертэ эн жилиг,
Нарта, бахта кемиг
Үлү үг угаһар,
Үүрмүд, көдлмшэрн угтый!
Таңһчан седклэн тэвж,
Тосхад кеерүлж босхий!
Хоңһрин бөк һарар
Харһа, чолу өргий,
Алти Чеежин тоолврар
Алвтиннь өмнкиг үзий!
Ханцан, үүрмүд, шамлуй,
Ханьцад, жирһлэн өский,
Хээж күцсн күслэн,
Хальмгуд, көдлмшэрн күций!
Элст балһсн дэknэс
Эрсиннь өндрэр цаһатха,
Электричествин падрсн герлэр
Элвг теегимдн сээхрүлтхэ!
Төрскн мөңк теегмдн
Тохмта малар дүүртхэ,
Өмтнэ байриг һазр
Эрэ дааж үүртхэ!

1957 ж.

МОСКВА

Хальмг таңһчин халун
Ханлтын байсгсн үгиг
Түмн сай ахррин
Туурсн олдн яһж
Теднэс күн болһнднь
Тевчж дуудад тальвхв?

Онц-онциг ниилүлх
Ончта нег үг,
Ханлт, байр, хөвиг
Ханьцулх һанцхн үг
Күмни
 дала болгсн
Күндтэ келнд бээдвн?
Бээнэ!
 Ухани гүүнэс
Бээдлнь солһтрж торлзв,
Алдршсн күңклэрн йилһрж,
Алтрж өмнм босв,
Мөңк сээхнэрн мандлж,
«Москва» болж күңкнв!

1967 ж.

ОЛН ЖИЛИН ХӨӨН

Затин үнр каңкнсн
Зандн улан цээхитн
Көлэн зэмлж сууһад,
Көлсэн арчн уулав.

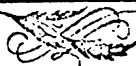
Халувр хорһна үнрэр
Хамрин хужр таалсн
Өөктө хөөнө махитн
Өмнөн тэвж эдллэв.

Седклин күүрлэ ирлцсн
Сөңгтэ бүлэн ундитн
Хуучн йөрэлин үглэ
Ханьцулж ханад аршаллав.

Хөрн жилин хөөн
Хойр иньг харһлавидн.
Төвкнүн ут күүрт
Тодлсн хамган харһлавидн.

Өңгрсн олн жил
Өмнмдн дэкнэс босла.
Тодлгдсн хамгин зуруль
Тодрхаһар нүднд үзгдлэ.

Цаг белг метэр
Ца-цааһасн харһж,
Баһ насна сээг
Бардмнж, манд үзүллэ.

Хая, үгин заагур,
Хавтхасн альчур нарһлавидн,
Хээлж уйдсн седклэс
Халх норсинь арчлавидн.

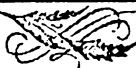
Болв сананд дэknэс
Боссн, өңгрсн хамг
Өдгэ цагин бээхлэ
Өгтмж сөрлцсн уга.

Бидн гер дотрк
Бичкдиг таалсн мет,
Өңгрсн мана жилмүд
Өдгэлэ таарч күүндлэ.

Ицсн, итксн хамгмдн
Иргчэс бээх болв.
Седкл, күсл талваж,
Сансн тоотан олв.

1961 ж.

* * *

Хальмг өвгдин чирэ
Хэлэж кесг шинжлэв,
Хуучна цага келврмүд
Хурняснднь умшхар седлэв.

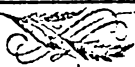
Зуг теднэ чирэн
Зурань таңх-тагчг.
Тодлсн, үзсн хамгинь
Төрүц назаран һарһхш.

Түрү үзлэв гиж
Түншч, заячан харахш.
Баатр боллав гиж
Бахтж, бийэн буульхш.

Му, сээг эдл
Мусхлзж тосдг өвгд
Хальмг улсин авъяс
Хадһлж батар бэрнэ.

1968 ж.

СЕДКЛ

Чидлтэ болхлаг, би
Чолу һанцхарн өргж,
Түмн гермүд бэрж,
Таңһчан байжах билэв.

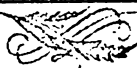
Арһта болхлаг, би
Асхрж, усар тарад,
Хальмг теегиннь унд
Хэрүләд, көкрүлх билэв.

Уханамм седсн күцхлэ –
У Хальмгин кедэг
Торһн нооста хөөһэр
Туурулад дүүргх билэв.

Болв мини седклим
Багарн таңһч седхлэрн,
Цагин өөрхнд арһарн
Цугтнь күцэхиг иткнэв.

1957 ж.

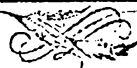

ДУУЛЫЧ, ВАЛЯ!

Хаврин салькн мет
Хальмг ут дууг
Холас геглзүлэд, зүрк
Хээлүлж Валя дуулна.
Цагин үүмэн, жирһл
Ца-цааһасн асхрна,
Дууна таалсн айст
Духуцж, седкл талвана.

Өкэр хойр харнь
Өмэрэн альхан делгж,
Делгэтэ альхн деерэн
Дурни шову суулһж,
«Автн, автн!» – гиж
Альвлж, баһчудла шоглна,
Чирәннь тиньгр герлд
Чилгр теңгр мандлна.

Уйн көк модна
Утулң хамтхасн мет
Сээхн хойр нүднь
Солңһтрж герлтэд асна,
Айсин жисэнлэ ниилж,
Айлһинь алдлго дахж,
Седкл өргж, гегэрүлж,
Соньн байр цацна!

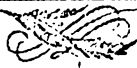

Өдгэ цагин жиршлиг,
Өдрин цецгрсн хөвиг
Ценсн герлтэ дууһарн,
Цевр цаһан седклэри
Өөдөн өргж йөрөһэд,
Өңгинь олд үзүлнэ,
Күмни седкл авлад,
Күсл бүтхиг иткүлнэ.

Дуулыч, Валя, соңссув!
Дурта эврэннь жирһлдэн
Эрдмэн һарһад сурсув,
Эңкр ээж төрскэн
Алти айсар ниилүлж,
Алдр чимлһэр магт,
Ханлт чамдан өргсн
Хальмгиннь хөвд багт!

1963 ж.

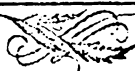

КӨДЛМШИН ЧИНР

Баахн слесарь төмриг
Батлж тэвэд, болһаж
Хүүрэлһэр хуурин чивһс
Хурлзулад кендэсн мет
Кевинь эвтэлһэр һарһад,
Кергтэ юм келэ.
Көдлмшиннь бахд жилвтж,
Көвү шинжлэд хэлэж,
Көвүнд заводын эзниг
Күндлж өмнэн үзлэв.
Эврэн бийэн би
Энд үлүһэн медлэв.

Шарлсн өндр тэрэ
Шуугсн комбайн хадла.
Тоормас цаһасн чирэтэ
Тоомсрта комбайнер залу
Болһаж өмэрэн хэлэж,
Батар штурвалан бэрлэ,
Өмтнэ хөв һарган
Атхсн болж үзгдлэ,
Күндтэ гиснь нанд
Комбайнер тиигхд болла.
Эврэн бийэн би
Энд үлүһэн медлэв.

Хальмг теегт нанла
Харһад күүнджэсн хөөч
Ишкред, мөрэн кендэлһэд,
Инэж өмэрэн довтлла.

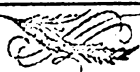

Хэвршэн харсн хуциг
Хөөдүр эргүлж орулла.
Хөөч көдлмшиннь халунд
Хэлэхэд шинжлсн нанд
Теегин эзн болж
Тиигхд өмнм үзгдлэ.
Эврэн бийэн би
Энд үлүхэн медлэв.

Болв ядсн шүлгэн
Болнаж суухад бичхлэрн,
Живрэн өргсн билгэрн
Жигтэ делкэ эргхлэрн,
Өңгрсн хол цагиг
Өөрдүлж дегтршң умшхларн,
Коммунизмн бахмжта цагт
Күцж седклэрн гиичлхлэрн,
Сээхн Төрскнлэрн таарч,
Санаһарн тагчгт күүндхлэрн,
Байрта орчлңгин эзн
Би болсн болнав.

1957 ж.

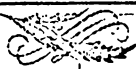

ӨВКНРИН БУМБ

Кесг нэзр төгэлсн
Көвүн нанла харһв.
Хальмг теегэн хэлэж,
Харм төрж келв:
«Мана теегт негчн
Мөңкрүлх бумб уга.
Көөркс, харһу өвкнр
Кезэнэ малан өскж,
Цадтлан махан идж,
Цааранднь тоолдго бээж...»
Цугиг үзэд медчкхн,
Цецн бээдл нарһсн
Гилгр маңната чирэһинь
Гилс гиж хэлэвүв,
Эсв буру ухаһинь
Энүнд иигж цээлһүв:
«Маш чидлтэ өвкнр
Мана иргчин төлэ
Күрл мөңгн бумбас
Күдр бумб делдлэ.
Малан өскж, тедн
Манд жирһл белглсмн.
Жирһл бумбас давунь
Жилмүдт уга болдмн!»

1961 ж.

ААКУН ШОР-ҮЛД ТАЙГ

Өрэн шуһуһур Ааку
Өрвэд йовж күрв,
Цаһан мөңгн толһата,
Цутхсн сарм кеерүлтэ
Тайг һартан авад,
Тагчгар маднур өөрдв.
Генткн тайгасн өмнмдн
Һарарн илвч метэр
Гилвс гилһэд, агчмд
Һолынь татад суһлв...
Испания балһсн Толедот
Иринь хурцлж давтсн,
Урн эрдмэн нөөлго
Уйнднь седклэн орулсн
Шор-үлд нарнд
Шатад герлтж цээв.
Ааку инэхэд, маанрт:
«Атхтн», – гиж татв.
Өврж, ормаһад хэлэж,
Өөдэн өргж шинжлвидн,
Бат, көшүн, цевр
Болдын кееднь жилвтвидн.
Урна зүркэрн седсн
Ухан-санань күцж:
Испанияс үлд йоста
Эзнәннь һарт күрч.
Үннд церглсн күүнд
Үкл угаг үзүлж.

1956 ж.

ТЭРЭНЭ ТЭЕГТ

Тенгрт уста үүлд
Толһа деерм нүүнэ.
Уңһарн һазрин шим
Урһмл көкж шүүнэ.

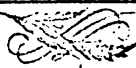
Цаһан торһн хувцта
Нигт тэрэн өндөнэ.
Серд гисн салькн
Сагар ораһинь көндөнэ.

Бүчрэрн чидл авад,
Багарн урһц нээхлнэ.
Оһтрһуһас чиигин үнр
Орх хур зэңглнэ.

Хөвэн нуулго дуулад,
Холур таалж хэлэнэв.
Буудян күнд толһад
Байр ирхиг күлэнэв.

1957 ж.

ТӨРСКН БАЛҺСНДАН

Назр деер күүнд төрскн
Һанцхн балһсн бээнэ.
Делкэн олн балһсдас зүркн
Доталж түүг хээнэ.

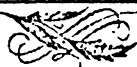
Адрута жирһлин хаалһдан би
Айтахн Элстэн санлав.
Алдр дээни ээмшгтэ һалвд
Амлж түүгэн харслав.

Түрү-зүдү генткн үзгдж,
Түңшх кем харһла.
Седклим эңкр балһсн холас
Саатулж, бийүрн дуудла.

«Элст мини, Элст!» – гиж
Эңсч кесг нерэдлэв.
Элэ метэр холас делж
Эргэд ирхэн итклэв...

Хальмгин кишг дэknэс делгрж,
Хэрэд күрэд ирлэв.
Бийим эс меклсн балһсан
Байрлж мендлэд үзлэв.

Сар, жил ирвэс улм
Сээхрж Элст өснэ,
Сергмжтэ дууһар олн баһчуд
Сарул уульнцс дүүргнэ.

НЭРД

Омгта теегин нэрд
Ова деер сууна.
Бухин өвр хоншарарн
Бийэн арчж амрна.

Шора бүргүлж өөгүрнь
Шүрүтэһэр машин давб.
Онган өглго, нэрд
Ормдан кендрлго суув.

1959 ж.

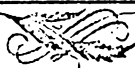
ХУЦ

Теегин толһад хөөнэс
Тасрад давшч һарсн,
Хойр бат өврэн
Хурцлж шора цацсн
Хуц би үзэд,
Хэврһэс бахтж һээхүв.

«Теегт жирһл тэрсн
Тоомсрта эзнъ – бив!» – гиж
Толһаһан өргж, нартд
Тер келсн болв...
Хөөч гирлгэн хүрүлж
Хэрү хуциг көөв.

1957 ж.

УЛАСН

Эргндэн күн уга
Элвг теегин дунд
Ор ханцхн уласн
Ораһарн сарсана.

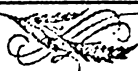
Өөгүрнь һарх болһндан
Өврж түүг хэлэнэв.
Үүрэн үзсн мет
Үүмж байрлад мендлнэв.

«Кен эн модыг
Кезэ суулһсмб?» – гиж
Суулһсн күүһинь санж,
Седклэрн олхар зүткнэв.

Ард үлдсн кезэнэ
Арвн нээмтэ сээхлэ
Эс күцсн дурндан
Энд бумб босххар

Уйдж, уульн дуулад,
Уйн бура суулһву?
«Урһ!» – гиж йөрэхэд,
Урссн нульмсарн норһву?

Ор ханцхн үрэн
Оршаж энлсн экнь
Буйн болх гиж,
Бура энд хатхву?

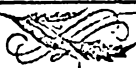
Аль баахн хөөч
Альхн тегш теегт
Сүүдр олхар уласиг
Суулһж, кинэд урһаву?

Кен медхв. Болв
Кеер көкрсн модн
Ханлт теднд өргж,
Хальмг тег кеерүлв.

Теднэ неринь өвртэн
Тееж цаг далдлвчн,
Ухалсн сээхн седкль
Уласнд хуврж мөнкрв.

1965 ж.

ЗУД

Шүрүтэ хар салькн
Шуурһ татад шуугна.
Өлн чонын дууһар
Өр цээтл шуукрна.

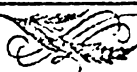
Салькна ду соңсч,
Санам теегүр ниснэ.
Зудын зовлң санхнь,
Зүркн ишкрж өвднэ.

Көөркс, мана хөөчнр,
Кеер яһж бээнэт?
Аздлсн киитнэс хаац
Альд таанр хээнэт?

Ээж, хөөһэн хайж,
Өмэн харсч болшго.
Зуг эврэн эгрхлэ,
Зудас хөн һаршго.

Хамаран хаяд тоолвчн,
Хаалһ негн болна.
Хальмг күн хөвөн
Халта теегтэн олна.

Зурһан көлтэ зудас
Зулхар седснь – үкдг.
Зууньрж бэрлдсн һалвас
Зөрг чидлтэ болдг.

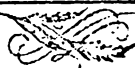

Йиртмжин үлмэд бидн
Ю эс үзсмби?
Хаалһдан харһсн түрүһэс
Хальмг кезэ зулсмби?

Зөргэн аюлын өмнэс
Зөрж ноолдхитн меднэв.
Даалһвран күцэж, зудыг
Дархитн дуудж иткнэв.

1968 ж.

ЖИРЬЛИН ХАВР

Камб шарлжна үнр
Каңкнж аһар дүүргнэ.
Бамб цецгүд теегт
Багарн нээхлж мануртна.

Хурта сээхн хавр
Хөвтэ урһц зэңглнэ.
Нарта чилгр өдр
Нанта үүрлж мандлна.

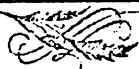
Зүркндм хавр цецгрж,
Зүүцэд, седкллэм ирлцнэ.
Байр живрэн урһаж,
Бадглад, шүлгим бичлцнэ.

Делү туужин үрглжд
Делкэд нар делдсн,
Жил ирвэс маднд
Жирһлин хавр белдсн

Орн-нутгм, Төрскм
Орчлнгин хавр уудулна,
Күцэмжтэ цаг иржэхнь
Кенд болвчн медгднэ.

Жирһлин герлтэ айсмуд
Жиңнэд өрчдм дөгнэ.
Мини шүлгин үгмүд
Москва нанд өгнэ.

1961 ж.

ЗҮРКНДЭН

Өрчдм зогслго цокад
Өдгэ күртл йовсн
Зүркм, ханжанав чамдан!
Зүүдн болж үлдсн
Жилмүдин даранд чи
Жигтэ байр, зовлн
Дегцднь дааж дамшад,
Диилвр бэрж нарвч,
Хөөтин байр угтж,
Хөвдэн багтж күгдлвч,
Ханжанав чамд, зүркм!

Зуг кемр агчмд
Зовлң-зөвүрэс ээж,
Жирһлин жисэнэ чагчмд
Жөөлн, гөнгинь хээж,
Үрүдж, хэврһшэн хажиж,
Үннэсн буру хандхлачн –
Үгм андһар болг! –
Чеежэсн эврэн һарарн
Чамаг сөңглж авхув,
Хотна нохаст байрлулж,
Хот гиж хайхув!

1963 ж.

* * *

Эндүг үнд тоолад,
Энлж эндүхэн чиклхд
Эндр чигн белмб.

Зеткрлэ генткн харһж,
Зөргтэхэр араһан зууж,
Зовад үкхд белмб.

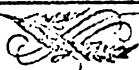
Болв хойр мууһас
Болһаж, жигшч саглад,
Бийэн, жирһлм, бэрич –

Төрскнүрм хортн дэврсн
Түрү дээнлэ ээмшч,
Туулашн зулсна нернэс,

Худлар эмт зоваж,
Ховлсна хар нернэс
Хол, жирһлм, йович!

1958 ж.

ЦАГ БОЛН КҮСЛ

«Чаг-чаг», – гиж
Часм адһж цокна,
«Седсэн кевч?» – гиж
Сурж инэсн болна.

Сөөһин харгчн гүүг
Шарһ өдрэр сольж:
«Эклсэн күцэвч?» – гиж
Ээврлсн нарн сурна.

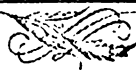
Жисэд-жисэд бэргдлго
Жилмүд оларн давна.
«Дигчн ямаран?» – гиж
Дөөглж сурсн болна.

Күцсн-седсм – ик,
Кеснэм аш – баһ...
Цаг, невчк арһулдыч,
Цүврсн агчман зогсаһич!

Цогцм одачн бат,
Цусн зүркндм халун,
Күцсн күслэн күцхв,
Кех көдлмшэн кехв!..

Жирһл мини чилвчн,
Жилмүд уралан зүткх!
Адһий, үр, адһий!
Амрлго седсэн күций!

1958 ж.

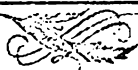
* * *

Өлн күнд цагла үр-иньгтэһэн
Өдмгин зүсмиг хойр энглж хувацлав.
Балһ усиг халун һаңла көдэд
Бас үүрмүдтэһэн ховдглл уга хувацлав.
Зугл эс хувацснас негнь бээнэ:
Зүркндэн зовлңган һанцхарн би даалав.

Залу үүрмүдтэн эс иткэд биш,
Зовлңгин тоомсрт бас дуршч биш,
Эврэ чидл күртл тесч, ацаһан
Ээмэсн үүриннь ээмд буулһшго санатаһар,
Зовлңгарн үүриннь седкл хальдашго
санатаһар
Зүркндэн түүг диилвр бэртлэн хадһлав.
Болв диилвр бэрсэннь хөөн би
Байрин балыг бахтж, үүрмүдтэһэн
хувацлав.

1964 ж.

БИЧКН НАСНАММ ҮҮРМҮД...

Бичкн наснамм үүрмүд,
Би оln таанран
Седклдэн оньдин бэрж
Санад, давсиг босхнав.

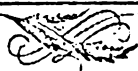
Кен негнэнтн чирэ
Кезэңк, бичкндкин йовдл
Өдгэд бээх мет
Өмнэн тодрха үзнэв.

Эн агчмд дэknэс
Эврэн баһрсн болнав.
Эңкр таанртаһан хамдан
Элстин уульнцс кеднэв.

Энд гүвдлдлэв... энд...
Эмэж, жирһлдэн түрүн
Баахн күүкнэ нер
Байрлж элгсэд шимлдлэв.

Одахн болж медгднэ...
Орчлң болв тиигхэс,
Орад һарсн жилмүдэс,
Ондан бээдл авб...

Үүрмүд, ода мана
Үснд буурл орв,
Акад юмн – цаг,
Аавнр кесгмдн болв.

Нег үй мана
Насн... насна тускар,
Кемр эмд болхла,
Келэд ямр олзв?!

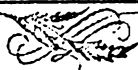
Нег-негэн мартлго,
Нииһэр, урдкарн бээцхэй,
Бийсэн яһдг болвчн,
Баһчудт бидн тоолцхай!

Төрски орн-нутгиннь
Төрэн чееждэн бэрий,
Зовлң уга мендин
Зэңгэн бас авлций.

Живр седклдэн өскж,
Жирһлдэн ханлт тальвхмн!
Нартын эв-төвкнүнд
Насан тооллго йовхмн!

1967 ж.

* * *

Чикэн цоңж, би
Чиңнж келсичн соңслав.
Чимк умш алдлго,
Чилгр томаһинь тодллав.

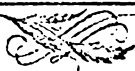
Чимгинь олж цээлһсн
Чини санвричн хувацлав.
Чимрүн бээдличн харж,
Чилгчинь болһаж күлэлэв.

Чирмэж келсичн ухананнь
Чиңнүрт тэвэд чиңнүрдлэв.
Чидлэн нөөлго шүтж,
Чинринь лавлж батллав.

Чадмг дамшлтта цецнчн
Чамтаһан оньдин йовтха.
Чаң зеткрин месэс
Чачрин батнь болтха.

1967 ж.

* * *

Дэрвкн дээнэ заль
Дэкнэс зүүднд орна.
Үкн үүрмүдм эмдрж,
Үзгдэд өмнм хурна.

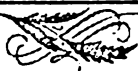
Хөвэн иргчд тоолсн
Хөрн наста салдсмуд.
Нег-негнәннь төлэ
Насан тэхх иньгүд.

Кедү баахн залус
Кеер унсн болхв.
Кедү эк зовж
Көвүдэн геесн болхв.

Санхнь – хөөн-хөөннь
Санам зовж түншнэ.
Һанцхн, нег ухаһар
Һаслнган дархар седнэв.

Өдгэ цага баһчуд
Өмнэн шуугсиг үзнэв.
«Үклэрн эднд жирһл
Үүрмүдм белгль», – гинэв.

Төрсн орнаннь мендд
Тедн эмднь медгднэ.
Туурсн дээчрин цусн
Тугмудын уланд мөцкрнэ.

* * *

Жилмүдин олыг хоршаж,
Жирһл цогцид дүрнэ.
Хурнясна шидмсэр ораж,
Хурдлсн өдрмүд бэрнэ.

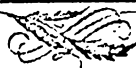
Цаг ирвэс ацан
Цогциг күндэри дарна.
Күн болһн насан
Күлх ари харна.

Зутл күмни седкл
Зүтклэн алдхар седхш.
Жирһлин байр эдлх
Жилвэн дарж чадхш.

Хөртэ көвүнәннь күсл,
Хэлэхнь, эцкнь зүүнэ.
Болв көвүһән үзн,
Башрдж, седклэн нууна.

Жилв жилмүд хойр
Жирһлд таарлго йовна.
Мөңк баһин седкл
Медэрсн цогциг зована.

1967 ж.

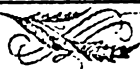

* * *

Яндг болвчн, мана
Ядсн жирһлин болзг
Үрглжин аһула дүнцүлхлэ:
Үүрмүдиннь чирэ үзснэс
Үүдсн мөнк хөвин
Үчүкн алдр агчм!

1968 ж.

* * *

Бичкн күүкдлэ наадхларн,
Би, акад юмн,
Бэрэнэс алдрсн мет
Байрлж, насан мартнав.

Күүнэ күн гиж
Күндлж, тедн назалхш.
Бийэсн медэтэ гиж,
Бас йилһснь медгдхш.

Невчкл элэд, зуг
Наадкарн эдлд тоолцхана.
Нуух, меклх угаһар
Нүд хэлэж күүндцхэнэ.

Толһа мини гиигрэд,
Тоолвр цегэхн болна.
Сергж, айтаһар амрад,
Седклм цеврлгдсн болна.

1968 ж.

СЕЛВГ

Онъдин болһаж чиннэд,
Эврәннь дууһан хэврһэс
Талдан күүнэ дууншң
Соңсдгиг дасх кергтэ.

Һазаран һарһж келх
Эврәннь ухаһан хэврһэс
Талдан күүнэ уханшң
Шалһдгиг дасх кергтэ.

Түрүн авгтан тиигжәһэд
Эвго чигн болх.
Зуһу күүнэ дууһар
Дуунчн энсэд оркх.

Генткн чини уханчн
Хэврһэс шинжлсн бийдчн
Эргү болж медгдэд,
Ичәж, чирэ улалһх.

Һольшг авъясар гихв,
Цаһа, хар санадый,
Бийинчн алдг-дутуг
Әмтн келлгочн бәэх.

Тер цагла бийчн
Яһж хэврһэс олд
Эврән үзгддг бәэсэн
Сәәнәр күцж медхч.

1968 ж.

* * *

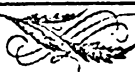
Баһ наснаннь зург
Байрлж удан хэлэвв.
Зүрким
 уйдлһта санан
Зүүһин үзүрэр хатхв.

Өдгэ дүрим
 тиигхд
Өмэрэн, иргчүр, өнгэж,
Өвдкүртэ, байрта хаалһим
Өөрксм эс үзсмби?

Буурл үстэ би
Бас нег цагтан
Байрта баһ бээсим
Эндрин мини бээдлэсм
Эңкр мини үүрмүдм
Эс үзсн болдмби?

1968 ж.

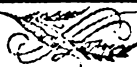
* * *

Гиичд ирсн үүрм
Генткн герз хэлэж:
«Хэлэ, одахн чини
Хатхж суулһсн бура

Мууха кевэр өссмби!
Модн болж», – гив.
Болв хойраммдн толһа
Буурлтсиг эс оньһв.

1967 ж.

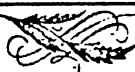

* * *

Чиигин үнртэ аһар
Чееж, цогц сергэнэ.
Һаза бишлһэл кеж,
Һанцхарн би кевтнэв.
Харһу сөөһин тагчгт
Хагшч, нохас хуцлдна.
Өндр хол тенгрт
Одд гилвкж чирмлднэ.
Делкэ цаг хойрар
Дегц санаһарн ниснэв.
Өнгрснэс иргчүр орад,
Ончта бээдлмүд үзнэв.
Нүдндм торлзсн тер
Нигт оln одд,
Холас чикндм соңсгдсн
Хотна нохасин хуцлһн
Тагчгт соньнар седклим
Талвалһж, байр өгнэ,
«Әмдв» гисн ухан
Әмтэхнэр махмударм тарна.

1967 эж.

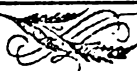
* * *

Дегд уданар хар модн
Деегшэн сунж өснэ.
Жилмүд болхла – дегд түргэр
Жирлзж давад ниснэ.

Наснаннь дүүврт модн күртл
Нарт бээдлэн сольна.
Суулһснаннь жичнр залус болж,
Селэн балһснд хүврнэ.

1968 ж.

* * *

Идр баһ насндан
Идлэн бичэ барит.
Икрхг деегүр санаг
Илдкж хооран нарнит.

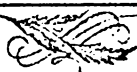
Идэн күцсн ухантн
Исч бичэ ичэтхэ.
Итлг шовуна живртн
Ишкдл болһндтн үзгдтхэ.

Ивтркэ ухата ахнран
Иткж, седклинь тевчит.
Ирмгин цаадк хөвиһэн
Инэсн байрар угтыт.

Ицж күлэсн сээхн
Иргчэн бээхд үзит.
Ирү жөөлн хэлэцтэ
Иньгүдэн олад жирнит.

1967 ж.

ЖИЛВ

Жилвин үг – эмтэhn,
Жигтэ бээдлнь – сээхн,
Заасн үүднь – сул,
Зам-хаалһнь – бул.

Гетэч мет жилв
Генэрж, күүг дахна.
Олн зүсн илв
Олад, мекд тахна.

Жилвин бээдл тань,
Жирһлэсн хооран һарһ.
Мууһин терчн хань,
Муулин хорга арһ.

1966 ж.

БИЧГ

Амрлһнд бээх эмтн
Ардаснь ирсн бичгүд
Авн, конверт шуучж,
Адһсн бээдлтәһәр умшна.

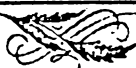
Күүнүр өөрдж, таарад
Күр кехдән дурго,
Насинь кирцж болшго
Нег күүкд күн

Үүмсн бээдлтәһәр нернәннь
Үзгтә бичгүд салһж,
Зузан гисинь авад,
Заагрж хооран һарв.

Түрүн мөрэснь авн
Түдлго нүдәрн гүүв.
Хэврһәс чирәннь бээдл
Хэләж, би шинжлүв.

Халх болһнинь тер
Харж байрлснь үзгднә.
Чилгр герләр мандлж,
Чирәннь сарултж талвана.

Амулңгин сидлһтә сээхн
Арша эдлжәх мет
Нүднәмм хэләцд ода
Наснь түүнә баһрна.

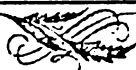

Ямр күнкл дууч
Ядсн дууһинь дуулж,
Ядхр күүкд күүг
Ярлзулж агчмд сээхрүлсмб?

Цецн үгмүд бичгдсн
Цаас жилвтж хэлэнэв.
«Седклин бээдл сольдг
Сидлһ олхинь!» – гинэв.

1966 ж.

КУҮКД КУҮНЭ ГЕРЛД

Күүкд күүнэ тускар
Күңкл бичсн шүлгэн
Нигт урни урмдар,
Нарна цусар теткж.

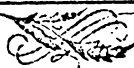
Герл нүдндм орсншн
Гергд, күүкд улсас
Көдлмшч, эмч, саальчин
Көдрсн бээдлнь унв.

Залу күүнэс йилһэстэ
Зальта жөөлн хэлэцнь,
Өдгэд жирһлиг күргсн
Өрчиннь хойр довунь,

Бэрлдэн, көдлмш, ноолданд
Бэрсн диилврэс эмтэxn,
Байр күүнд хээрлдг
Буульмжта түүнэ седклнь,

Диинрүлгч дурни агчмла
Диилгдж, диилвр күцэд,
Бурхн мет бийэсн
Бүрдэж жирһл салһдг

Мөңкрлтин аршаһар дүүрн
Мөңгн буһш – цогцнь
Жигтэ, өршэңгү, күңкл
Жирһлин эзн болв.

Түүнэ туярсн герлд
Уулар уха дарж,
Түүрүд тоолгджасн хамг
Уга болж билрв.

Өрч мерснэс салһсн
Өгэни сээхн иньгтэ
Бийэн цецгрсн орчлнд
Бүрдэгч баатрар үзв.

1967 ж.

* * *

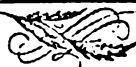
Бамб цецгүд цуглуулсн
Байрта бичкүдүг хээхлэв,
Холд уласнур хурдлж,
Хорхатаһинь үзж зовна.
Өөрнь, зуурнь үзгдлго,
Өврмжтэ сээхнь үлднэ.

Жирһлин цецгүд цуглуулсн
Жилвтэ баһчудыг хээхлэв,
Холд герлтснүр хурдлж,
Хорхатаһинь үзж зовна.
Өөрнь, зуурнь үзгдлго,
Өврмжтэ сээхнь үлднэ.

Арһта медэтир мусхлзж,
Ардаснь үлдсинь түүнэ.
Болв эднэ чирэд
Байр үзсн угав.

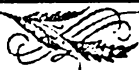
1965 ж.

ӨДРИН ЭКЛЦ

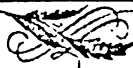
Жирһлин сээхниг магтж
Жиргсн торһан дуута,
Серж нүдэн секэд,
Серл орсн агчмд –
Учр уга байр
Уха, седкл авлна.
Урһжах нарна толян
Улавртж эрст тусна,
Өдр төрснәннь дару
Өндөж, өслтэн эклнэ.
Түүншң чи бас
Түрүн эмдрлин хаалһан
Эндр шинкн үзж,
Эклж ишкжэх мет,
Цуг чини жилмүдчн
Цуцгдад уга бүклэрн
Өмнчн делгрсн мет
Өргмжтэ сананд авгднач.
Сүл чини жирһлин
Сөөһин зүүднэ ацан
Сольгдж уга болсинь,
Эндрк өдрин ацан
Ээмичн дарад угаһинь
Сээнэр аңхрж байрлад,
Сулдхвр авсн мет
Сарултж, седкл гиигрэд,
Солңһар толһа дүүрэд,
Соньн иргчлэ мендлнэч...
Өңгрснэ, өдгэн хоорндк
Өлггдсн көндэ агчмд

Онц, шишлң бийиннь
Ончта, соньн, жигтэ
Орчлнд ода бээж,
Өмнк хөвин түлкүр
Өргж хартан бэрсншн
Өрчд зүркн өвклзнэ.
Урд үзгдэд уган
Угтсн үзгдлмүд мисхлд
Ухана нег булнд
Унсн одд мет
Бадрад, асхрж гуярад,
Байрин герл цацна...
Ончта күлэсн хөвчн
Онъдин өмннь медгднэ!

1968 ж.

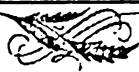

* * *

Цагларн,
ики холас,
Ца-цааһасн асхрж,
Цаһаж, таниг күлэсн
Цаас байрлулж, дүүргж,
Шуугад герлтсн үгмүд,
Шулудж нанур ирит,
Шүлгин гегэрсн мөрмүд,
Шүтж өтрлэд орит!

Кесгэс нааран таниһэн
Керүл-цүүгэн угаһар
Сэн дурарн ирхитн
Санандан бэрж йөрэлэв,
Иньгүдтэн таниг тоолж,
Иткж, жилдэн гилтэ
Жирһлин авлта жисэнд
Живринтн делслһ күлэлэв!

Шүлглэни эрүн зокал
Шүрүн чидл үзүлсиг,
Үгмүд шүүрэд, күчэр
Үүмүлж дараһарнь тэвсиг
Таасдгоһинь баһ наснасн
Тааһад гилтэ медлэв,
Тегэд чигн таниг
Тевчхиг сээнэр тодллав!

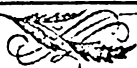

Өөгдснднь омг өгх,
Өлсснднь тежэл өгх,
Даарснднь дула өгх,
Дажргдснднь сулдхвр өгх,
Үкл уга мөнц,
Үлгүрин үлмэд орх,
Үнни седвэр көтлх,
Үүрмүд мини, үгмүд,
Жирһл таниг дууджана!

Жигтэ хөв белгдг
Живрэн холас делэд,
Жирисн сээхн оларн
Жиңсн айсан күңкнүлэд,
Жилвим тевчж талвалһад,
Иньгүд, байрин үгмүд,
Ирж седклим хаһаһит,
Цаһан, хөвтэ хаалһар
Ца-цааһасн асхрж,
Цаасна цевр халхиг
Цагла иньглж дүүргит!

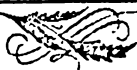
1968 ж.

* * *

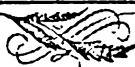
Өрүнэс асхн күртл
Өткн тэмкин утанд
Өкэж сууһад,
 бигшч,
Өөрхн, холас цуглрсн,
Өмнм торлзсн,
 жирһлин
Өдгэ, урдас ирсн
Өвдкүртэ, байрта санаг
Өтрлж, цааснд оньслж,
Түрд гинһэд хэврһэс
Түүнэ бээдл хэлэнэв.
Тагчг сууһад тоолж,
Таалж, эвинь олнав.
Күүрт үлгүр болм,
Күүнд сурһмж болм
Аш орулхар седж,
Адһж шүлгэн бичнэв.
Хээртэ үннэ хаалһас
Хажинһэд одхаснь ээнэв.
Күмни жирһлд дөннх
Күсл өмннь тэвнэв.
Үүмж, ухаһим дахулсн
Үгин даршлһд зэрмдэн
Авгдж, хол утхинь
Алдн гинэв.
 Болв
Толһамм нег булд
Төржэх шүлгин неквр
Эврәннь хэлэцэр мөрмүдиг

Эргүлж шалһад шинжлнэ,
Эс ирлцсн хамгинь
Эрэлж хармнлго хусна.
Шүүврэн некврт өгэд,
Шүлг белн болхла,
Седкллэ айснь ниилэд,
Сенрэр соңсгдж күңкнхлэ –
Уулын орад һарад,
Уужм холыг үзсншн
Дотр бий талваһад,
Догдлж, зүркн байсна.
Дүмбр жирһлдэн ханад,
Дуулх дурн күрнэ.

1965 ж.

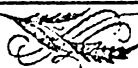

ДУУЧ

Өрчдчн седкл бүтэд,
Өвдэд, һазаран алдрхла,
Үгмүдт сананчн күгдлэд,
Урлычн чидлэрн көндөхлө,
Тер үгмүдин айс
Тодрхаһар зүркндчн күңкнхлө,
Живртө жирһлин күңкәнэс
Жигтэ билгэрн хавлсн,
Кезэдчн соңсгдад уга
Керсү шин уха
Күмнд байрлулад, секэд,
Келн гисн болхла –
Хагсу цаһан цаасиг
Халта шүлгэрн усл.
Хар бекин мөриг
Хурц үгэрн оньсл.

1957 ж.

ПУШКИН

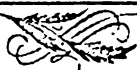
«Төгэлцгин бээдл ухаарн күцсн
Төв тоолврта алдр дууч
Цагиннь янз дииллго яһад
Цусан асхсмб?» – гиж эндр
Өр өвдж, баахн шүлгч,
Өвдкүрэн дарж, сурвр тэвбч.

Күңкль гиж зүркинь авлсн,
Күүкд улстан ховр сээхлэ –
Натали гергнднь – му нер
Наахар седсн ээмтхэ Дантесиг
Залу күүнэ йосар дуудж,
Заслго тэвх бээсмб тер?

Аль хаанд герч бэрж,
Арвн тавн хонгар Дантесиг
Эср һарһв гинэд суулһж,
Өвртэ шүлгэн, седклэн төвкнүлж,
Цензорт таасгдмар тоолад үүдэж,
Цецнэн үзүлх бээсмб тер?

Халуч Пушкин хату зүрктэ
Хаана мек, хортдыннь бэрц
Нег сээнэр меддг болвчн,
Нерэн тоомсрдг төлэдэн зөрж,
«Хар холын» көвэһүр ирж,
Халдхар хортан угтж тосла.

Африкин көдэд эмэн харссн
Арвасн делтэ арслң мет

Цагиннь кедэд нерэн харсч,
Ца-нааһинь харж йилһлго,
Хан, цааж, церг харсачта
Хортнаннь өмнэс Пушкин босла.

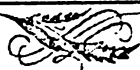
Алдрв гиж тер тегэд
Ардагшан хэрү цухрх бээсмб?
Аль иргчд шүлгүдэн үлдэж
Аршм күрл бумбдан немхэр
Өврмжтэ ик дурнь мет
Өшэнэсн урвх бээсмб тер?

Уга, баахн үр, итк,
Ухан зүркн хойрин жисэн
Хоорндан зүткэн угаһар, нег
Хаалһар йовсн төлэдэн тер
Күмни нерн болж, мөңкд
Күңклэрн туурч үлгүр болв!

Өр цээлһншц – поэтин дурн,
Өшэни һалнь – седкл авлна.
Гергинь, Наталиг, гемшэсн күн
Генн Дантесиг харссн болна.
Туурсн Пушкинэ ишкдл болһнь
Туужд үлгүрин аш авна!

...Би чигн бас, үр,
Бичсн шүлг болһнднь ханж,
Күңкл Пушкин эмд бээж,
Күмнд зөөрэн олар үлдэж,
Жилмүдэн утдулж, үрдүдэн үзж
Жирһсн болхнь гиж саннав.

Болв гүүнэрнь ухалхла, шүлгч,
Бас чи ман хойршц

Байр, хундл үздг күн,
Зуг үннэнь төлэ түүнэ
Зүтклһнь – манаһас зөвэр даву,
Зүркһнь – зөвэр манаһас халун.

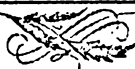
Үннэнь төлэ тер, итк,
Үклэс чигн сүрдж ээхш,
Соңсврч ухани шимлдлһэр бийэн
Саатулж, шуд хаалһасн хажихш,
Нарн мет өндр, цевр
Нерэн альдчн алдж хутахш!

Тегэд чигн түүнэ жирһлин
Торлзсн агчм, кесн үүлнь
Цаһан цаасна халхд биш,
Цагин цеңкр үрглжд үлдэсн
Күмни нерн болж туурх
Күнкл, нег дегтрин мөрмүд!

Тегэд чигн түүнэ сээхн,
Теңгр, һазр мет жирһл,
Үннэ төлэ зөрж олсн
Үклиннь бийнь мөңкин наснд
Эс бичгдсн шүлгүдин ботьшн
Элвг сурһмжан манд өгнэ.

Омг, зөрг иргчд герэслж,
Ончта бээдлинь бийэри күцэж,
Үүдэсн үүдэврмүднь шүлгчин
жирһлиннь
Үрглжд төгсшго цаарандкһнь болна...
Бичэчин үүдэвр жирһл хойр
Билрж салшго негнэн батлна!

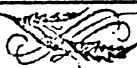
1965 ж.

ҮГИН УТХ

Бум, сай күмни
Бээх олн келнэ
Үгмүд тоолхар седхлэ –
Ү-бум, сай.
Болв күн болһнд
Бийиннь шишлң үг
Эс бээснь сэн.
Эврэ үг уга.
Нег үгиг эмтн
Нилхэсн цуһар келнэ.
Үлгүр авхла: Дурн.
Үгин утхнь негн.
Зуг һанцхн үг
Зун күүһәр келгдвчн,
Седклин өнгәр герлтж,
Сенр, талданар соңсгдна.
Келсн күүнэ бээдл
Келгдсн үг авна.
Һанцхн үг тегэд
Һазр деер бээх
Улсин онц-онциннь
Утх бийдән шиңгәнэ.
Чикнд эдләр соңсгдвчн,
Чинрнь ондан болна.
Эзнәннь бэрц үг
Эркн биш авна.

1964 ж.

КУҮНДВР

Билг, седкл бээхлэ –
Бичхнь дала гиснчн
Би чик гижэнэв.

Жиргсн богшурхан дууг
Жирисн бичгин даранд
Жиирүлэд орулж болхмн.

Ямана бул альчур
Ядсн чини шүлгт
Яб гинэд орхмн.

Үүджэх түүкин халхд
Үмслһнэ эмтэхн халун
Үүмж, эврэн тусхмн.

Үгин чимлһнд багтж,
Үлгүр болмнь – жирһлд
Ү-түмн болхмн.

Зуг... богшурхан жирглһн
Зун жилмүдин туршт
Зүсн болһарн магтгдла.

Бул жөөлн альчур
Буульмж бийдэн – дуунд
Бууж кезэнэ олла.

Үмслһн болхла, эврәннь
Үнэн сай дегтрмүдт
Үзүлж, эмтнд медгдлэ.

Даршлһинь олад үүдэчкисиг
Давтж бичхин кергт
Дала билг керго.

Олна ухан урд
Олчкисиг давтснас бас
Олз төрүц уга.

Нег чигн агчмд
Неквртэ күмни жирһл
Нег ормдан зогсхш.

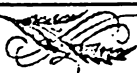
Жирһлин оln сольлтыг
Жисэнәннь нислһнд бэрж,
Жигтэ үүдэврмүдт орулхмн.

Эврәннь ухана хурцар
Эв-дигинь хээж,
Эн хамгиг үзүлхмн.

Билг, седкл бээхлэ –
Бичхнь дала гисичн
Би чик гижәнэв.

Зуг билг, седклд
Залху гидг нег
Зааглдг дарнх бээнэ.

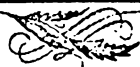
Залхуг көлсэрн дарад,
Залу күүнэ зөргэр
Заасн үүлэн күцэхмн.

Күмни нер туурулсн
Күңклинъ – билг, седклдэн
Күндлж немэд олзлхмн.

Цааранднь... билг, седкл
Цагла ирлцсн хөөн
Цаас авад бичхмн.

* * *

Умшачнрла үзлцлһн бичэчд
Уха орулна гисн
Маһд уга үннинь
Мадн цуһар меднэвидн.

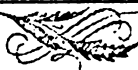
Теднэ гэвсн сурврмуд
Тежг уга ил.
Зэрмдэн өгх хэрүнь
Зөвэр түрү болна.

Олн умшачнртаһан би
Одахн харһж күүндүв.
Медрлтэ дүрстэ бээдлтэ
Медэтэ залу сурв:

«Тана сүл шүлгүдтн
Төвкнүн, номһн болдмби?
Хэлэхэд, уха тунһахнь,
Халуһан геесн болдмби?»

Толһаһан гекэд, би
Түүнлэ зөвэн үзүлүв.
Шилвксн ҮННЭ сураp
Шилврдсн болж медгдв.

* * *

Худл-хоомаг шорлх
Хурц шүлг ухандан
Хээж,
 бекинь хард
Харж
 бэрн алдув...
Генткн
 наза шавшсн
Һал-цецг үзүв,
Герлднь билгм авлгдж,
Һарм ручкан алдв.

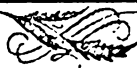
1963 ж.

КҮМНИ ҮГД

Цагин мөнк эргцд
Цецн ухана цогц болсн,
Күнклиннь мергн эрдмэр
Күмнд:
 Назр,
 Нарн,
 Аһарин
Нуувчиг секж герлтхэд,
Номин хурдн күлг болсн,
Күмни алтн
 Үг,
Келсн седклим соңсч күцәһич!
Үг,
 чини келсэр
Үрглжд күмн туужан көтлнә.
Болв
 чи бийчн
Бас күмни чеежд багтнач!
Эрсүв чамаг,
 Үг,
Наслн, зовлң көтлж,
Назрт кесг әәмшг үзүлсн
Һанцхн үгиг хайич!
То уга иргч жилмүдт
Тодлгдж күршгоһар
Халун төмрэр хээрэд шатаж,
Хэрү иршгоһар
Һанцхн үг уга кеж,
Һәэлж көөһич!

Дурго мини үгм:
«Дэн!»
Эс тиигхлэ, сээнэр тодл,
Эн һанцхн үг
Күмни цуг алтн үгмүдиг
Күүлэд тарах,
Үзмжтэ нартын сээхн бээдлиг
Үүлэд хорах!

1956 – 1961 жж.

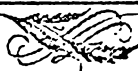

СКУЛЬПТОР

Санжсин Никитд

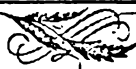
Жилин дуусн шүлтж,
Жилв, бахан шингэж,
Зүүдндэн көдлмшэн үзж,
Зүүцүлж, чилгчднь күрв,
Сүүлцк өөһинь хусад,
Скульптор хооран харв,
Шин үүдэврэн дуршч,
Ширтэд тедүхнэс хэлэв.
Өрүн нарна толян
Өрэ дүүргж мандлв.
Чолун зург киилж,
Чичрэд эмдрсн болв.
Тус өмнэснь, хэврһэснь,
Төгэлң таласнь шинжлв,
Ца-нааһаснь хээхж,
Цагиннь темдг хээв.
Тер эмдрсн күнь
Талдан цага болв.
Белн. Зуг чолуһар
Бийиннь зург делдүлснэ
Бэрц-авъясинь шинжлэд,
Билгин герлэр йилһхлэ –
Үнн бээдлэн үзүлж,
Үлгүр болшгоһан медүлв.
«Күмниг бийиннь ардас
Көтлшго», – гиж шимлдэд,
Шуһуд зогссн стулд
Шуукрж, скульптор суув.

Тэмк зогслго татад,
Тагчг уха тундав.
Үд алднд оларн
Үүрмүднь шууглдж ирв.
Үкс орм булалдад,
Үүдэвринь болнаж хэлэлдв.
«Сүркэ! Эврэ!» – гилдж,
Сээхн үүрэн йөрөцхэв,
Седклэн келж, харинь
Селэд, байрлж атхцхав.

Һарлцсн «үрнәннь» дутуг
Һазаран һарншго бээдлтәһәр
Шуһудан мусг инэж,
Шуугата үүрмүдән скульптор
Ханлтан келж үдшәһэд,
Хәрү ормдан суув.
Шиидврән батлж, дәкнәс
Ширтэд үүдэврән шинжлв.
«Бийән меклж чадшгов,
Биш, биш!» – гив.
Арһ уга! Босад,
Алх үкс шүүрв...
Жилә кәдлмш унад,
Жиңнж гиинэд күүрв...
Шинәс үүдэврән эклхәр
Шилтж скульптор ухалв,
Өдгә йоста героймуд
Өөрдсинь өмнән үзв...
Бахмжта искусствин үүл! –
Басл ик зовлңч,
Байрин әмтәхн булгч!

1963 ж.

БАҢ НАСТА ШҮЛГЧД

Шүлгүд бичхин төлөд
Шүүж үгмүд хээнич,
Эндүрэд одвзгов гийнэд,
Эмэж бичэ ээнич.

Зүрхнәннь заавр соңсч,
Зүүцүлж бадган дигл,
Үннэс хаживзгов гиж,
Үүдэврэн шалһж сагл.

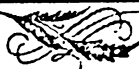
Седкл, ухананнь гүүнэс
Сенр-соньнынь авич,
Урд бичсн шүлгэсн
Урдданд мет давич!

Медэтэ дуучирин дамшлт
Медж күцэд батл.
Билгэн ухаһарн хурцлж,
Бийчн цааран һатл.

Ядсн эврәннь дууна
Янзинь шүлтж кевл.
Урн үгиннь авцар
Умшачин седкл төвл.

Жирһлин сээг үзж,
Жилвэн түүнд күрг.
Күмниг күслүрнь дуудж,
Күңкнж, шүлгэрн нирг!

1964 ж.

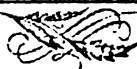

* * *

Харңһу паркин аллеяер
Холас саглж ишкэд,
Толһаннь экнэс кергтэһинь
Түүһэд, жирһлин туск
Шинэс эклэд төржэх
Шүлгтэн дүнцүллһ хээһэд,
Өөгэ хаалһд бүдрэд
Өрвж йовхлам, генткн
Өмнм герлтэ, шуугсн,
Өврмжтэ һазр делгрв...
Паркин харңһу хаалһ,
Падрсн жирһлин шууга,
Үзгдсиг агчмд хавлж,
Ухам дүнцүллһнд хүврүлв.

1957 ж.

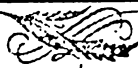
* * *

Нилх, шинкн урђжах
Ноһан деегшэн сунна,
Намчлсн цегэхн бүчрэрн
Нарна толь дахна.

Шинжлхнь, эмтэ хамг
Шар нарнур татгдна...
Орчлнд һанцхн күмн
Уха нарнас ахлулна.

1957 ж.

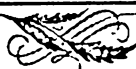

УРЬЦ

Цагин далаһар жирһл
Цуцрлго көтлснь – урһц.
Һанцхн урһцар мөңкд
Һазр байн – ил.
Тэрэн-темснэ урһцас
Талдан утхта урһц бээнэ.
Тер урһц үрглжд
Туужиг түлкж зална,
Күмнд чидл өгэд,
Космосин аһуд күргнэ.
Сансн, седсннь цугтнь
Сээхнэр бээхд хүврүлнэ.
Күчтэ тер урһц –
Күмни ухани урһц.

ХОЛ ЗЭНГС

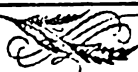
Байр, зовлңгин санаһан
Баг-багар нискж,
Толһан экн радиодольганшң
Төгэлнд илгэдгж гисиг
Одахн дегтрин халхас
Онъган өгэд умшув.

Зэрмдэн учр угаһар
Зүркм жиңс гинэ,
Байр учр угаһар
Бас чееждм бульглна.
Тер мини умшсм
Тиигжәһэд үнн болвзго?

Зөвүртә зеткрлә харһж,
Зовсна зэңг хавлж,
Зүркн хатхлдг болвзго?
Бас нег күн
Байрлсиг тер соңсч,
Бахтж бульглдг болвзго?

Үнн, худлынъ би,
Үүрмүд, йилһхәр бәэхшив.
Зуг байрин санаһан
Зүрк дүүргхәр илгәһит,
Зовлңгин зэңгсинъ бас
Зөрж, седкләрн хавлыт.

1967 ж.

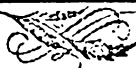
ӨВДКҮР

Жиң гиж хатхлж,
Жирһлин бээдл харһнурулдг
Өвдкүр, мини санаһар,
Өөрхн, холас аашх
Хортна тускар зэнглсн
Харулчин ачта мөн.
Гем өөрдсиг цогцд
Гейүрж, тер зэнглнэ.

Кемр нег цагт
Күмн гүн номарн
Түүг уга кехлэ –
Түрх, харулчан геех!
Чөлэн уга нүдтэ,
Чолун седклтэ болх.
Эмтн өвдкүр соңсдгнь –
Эмдин түрүн темдг!

1964 ж.

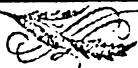
ХУУР БОЛН НУМН

Ширин үнр харсн
Шин хуур хөөхнэв.
Седкл дууһарн саатулад,
Сергэх кедү айс
Бийдэн бэрсмб гиж,
Би тагчгар саннав.

Хэврһднь килһсн нумн
Хэлэцдм бас харгдв.
Хуучн туульд келгддг,
Хуурин айсар дуулдг,
Арнзлмудын делссн сүүлмүд
Агчмд нүдндм торлзв.

Көгжмин хатн болж
Күмни седкл авлсн,
Хөвнь үрглжд холвата
Хуур нумн хойр
Өңгэр бээдг болвчн,
Өмнь негн гихмн.

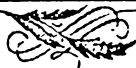
Чикнэ хужр таалсн
Чимгтэ айсан хуур
Чивһснлэнь нумн ниилхлэ,
Чинрэн үзүлж татна.
Талданар болхла, тер
Таңх тагчг болна.

Санхнь, цуг бидн
Саллт уга хаалһдан
Эмдрл гидг хуурч
Эрүн билгэрн татдг
Нумн, хуур мет
Нартд эс бээнү?

1966 ж.

* * *

Үнтэ сээхн үнн
Үгд багтад төртлэн
Жирһлэс онц бээнэ.
Жигтэ юмн,

эмтн

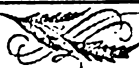
Түүрү, харш һатлж,
Түүг оньдин хээнэ.
Болв

үнн

үгд

Болврсж батрснаннь хөөн –
Тууж уралан кетлсн
Туурсн тугд хүврнэ.

ЖИРЬЛИН ЭКН

Буудян экн хаһрж,
Бийнь бийэн хораж,
Бүчртэн дэknэс бийэн
Бүрдэж давтна гидг.

Һанцхн бийэн тер
Һазр деер давтну,
Урдк янзиннь шаханд
Урһциннь сольтгд үлднү?

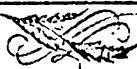
Хэлэлчн: күмни бээхд
Хээртэ эмэн өгнэ,
Дүмбр йиртмжин жирһлд
Дурни цецг өскнэ.

Салтр угаһар буудя
Сольлтдан бийэн геехш,
Талдан түвмүдт хүврх
Тачалта седклэн алдхш.

Төрлһни түрүн бээдлэсн
Талдан хаалһар һарна,
Ондан үлмэн закаһар
Ончта сээхнүр зүткнэ.

Кемр буудя – буудяг,
Көвүн – эк-эцкиг
Дураж давтдг болхла,
Делкэ дутх билэ.

Һазрас бултаж урһсн,
Һанд өсэд батрсн
Буудя цаглань космосин
Бүркэс өөдэн өргнэ!

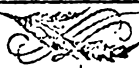

КҮМНИ СЕДКЛ

Цааран урсч жиссн
Цаг, толһан үснд
Цаһан өңг орулнач!
Зуг күмни седкл
Зун нас наслвчн,
Алдр сидлһтэ чидлэрн
Ард үлдсн урдкур,
Алтн иргчин холур,
Аль эс үзгүр
Агчмин зуур күргнэ,
Үашуг әмтәхнд хүврүләд,
Үаслңгиг байрар үзүлнэ,
Бийән цагас чидлтәһән
Билгәрн манд медүлнэ...
Хурц ухан үзчкснүр
Хөөннь цаг ирнэ.

1962 ж.

КҮМНИ УХАН

Хагсад, намрт ноһан шарлхларн,
Хаврт эврәннь идэһэн үлдэнэ.
Хольжад, эмтн жирһлэн төгсэхлэрн,
Хөөтин үрдүдтэн медрлэн үлдэнэ.

Хоршч, күмни ухан өсэд,
Холд нисх кермд хүврнэ.
Өндр нарни нилчэр батрад,
Өрэн нарнур нисч өгнэ.

Зуг герл уга нутгт
Зууж, ухан бийэн иднэ.

1961 ж.

БУУДЯ

Буудяг алтнла дүнцүлж,
Бичэ түүг һундатн:
Алтн – зес болхла,
Эмдрлин экн – тертн.
Дүнцүллһнд өңгинь үзүлхэр
Дурдж кемр шунхла –
Нийһүртэн һазр багтасн
Нарнла түүг дүнцүлтн.
Болв тиим бийнь,
Болһаж басчн сантн:
Һазад бээдлнь – нарна,
Һоллгч дотрнь – һазра.
Һолнь һазра гихлэрн,
Һооднь бичэ медтн –
Күмни һар түүг
Кинж урһасинь сантн.
Зуг һанцхн һар
Зааж келснь – эндг.
Седклин загаг тер
Сээхнэр шунж кедг.
Кемр буудян үн
Күщднь медхэр седхлә –
Түүг жирһлин үнэр
Тоолж, ачинь илдктн!

1963 ж.

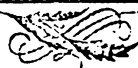

* * *

С. Я. Маршакд

Төрсн агчминнь бээдл
Тодлснь – нартд уга.
Үксн агчминнь бээдл
Үзснь – нартд уга.
Хамдан Төрлһн Үкллэ
Харгдад угань лавта.
Хоорндк заагнь үрглжд
Холвгдад угань лавта.
Цецн улс түүг
Цаг гиж нерэднэ.
Жилмүдэрн дүүргж, эмтн
Жирһл гиж йөрэнэ.
Тер жирһлиг Күн
Туужд зааж белглнэ.
Үкл учрсн кемлэнь
Үдшэж, тевчэд эрлһнэ.
Эк-эцк угаһар
Эврэн төрснь уга.
Бийиннь цогцан һазрт
Булснь бас уга.
Жилмүдин утд Күн
Жирһл һазрт үүдэнэ.
Үклин чирэ үзлго,
Үрглжд эмд бээнэ.

1963 ж.

КҮСЛ

Жилмүд немгдх дутм
Жирһл эңкр болна.
Олн зүсн бээдлнь
Ончрж улм медгднэ.

Нартын бахмжта шууган
Насна то хэлэхш.
Медэтэ гиж өөгүрчн
Медмжэн угаһар давхш.

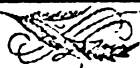
Әмдрлин жисәнэ үлмәд
Әмтн цуһар багтна.
Көгшн, баһ уга
Күцсн күслән угтна.

Болв сансн тоот
Бээхд төрдг болвчн,
Күцсәрн байр үүдәж,
Күмни седкл герлтхвчн,

Дарук күсл үүдәж,
Даву неквр тэвнэ.
Цөкрлго түүг көөлдснэ
Цолынь дуудулж магтна.

Әмд күүнд күслин
Әмтин сүүлнь уга,
Жирһл бөкснд зугл
Жилв, күсл уга.

1969 ж.

ҮКЭРИН НҮКНЭ АМНД

Үкэрин нүкнэ амнур
Үүрэн үдшэж ирлэвидн.
Һаслңган зүркндэн бэрж,
Һазрт хээрцг дүрлэвидн.

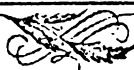
Болад бээснь тер.
Болзг уга жирһл
Онъдин генткн эгрж,
Орчлңгин шууганас тольрна.

Ө, һундл хамг,
Өшэн, дурн, күсл
Нүкнэ йоралд эзтәһэн
Нүдэн аньж төвкннэ.

Өдгэд үлдсн бидн
Өмнкэн мөңкд саннавидн.
Алдршго алд нүкэн
Алта һатцд тоолнавидн.

Хэрү кезэчн ирж,
Харһж күүндшго холур
Үүрэн үдшэжэх чеежм
Үүмж генткн сарултв.

Хээлсн седклдм ода
Хээртә нартд өнчрсн
Цуг эмтн – мини
Цусн-элгн болна.

Кезэ чигн негинь
Кемр хүндасн болхлам –
Сулдхж гемим тэвхиг
Сурх седкл орна.

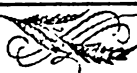
Бийим өөлүлсн улст
Бишрж уурлдган уурч,
Геминь тэвжэнэв гиж,
Герэслх дурн күрнэ.

Ахнр, дүүнр, эврэннь
Ахр эн жирһлдэн
Нег-негэн байрлулж,
Нийһэр бээцхэй гихлэм,

Нүдэн нееж, цуһар
Нүүрэн тинилһх болна...
Эвртэ сээниг олсншң
Эвлхэ зүркм цокна.

1966 ж.

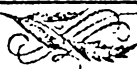

* * *

Күмни жирһл гидгтн
Келгдсн үгд багтхш,
Сансн чини седклэр
Соңсч, шудтан йовхш.
Зөргтэ, чик зүрктэнь
Зеткртэ, байрта, хөвтэ,
Уулта, ташута, өөтэ,
У жилмүдин утар
Цецн цаһан өндрүрнь,
Цагин холур ирнэ.
Чидлэн, түрүтэ кемд
Чинрэн олнас олна,
Төрскндэн бийэн нерэдж,
Тоомсрта, хөвтэ болна.

1958 ж.

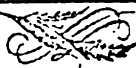

* * *

Омг, ухан, жирхлэн
Олнд нерэдж гүжрэд,
Магтмж, буульмж олад,
Маңһс, баатрт хүврсн
Күүг, баахн иньг,
Күндлж, үлгүр ке.
Болв дегд шүтж,
Бурх бичэ ке.
Экин геснэс һарсн,
Эн йиртмжд бээсн,
Авгара бийднь өггдсн
Арһарн чамла эдл
Күн терчн. Чи
Күслэн кергт хүврүлж,
Күнд түрүһэс сүрдлго,
Күцхин төлэд гүжрхлэ –
Түүнлэ бийчн эдлцж,
Туурсн нер олхч.
Баатр чидл бийднь
Бээхиг эс медснь,
Эврәннь дотр арһ
Эс иткж маһдлснь –
Бийлэрн эдл улсар
Бурх кеж шүтдмн.

1969 ж.

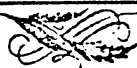
* * *

Жилмүд нег-негндэн немгдж, мана
Жирһл эклцэсн хол һарх дутм
Нарта орчлңгин авлта шууганд бидн
Насан тоолдган уурч, оньтан авхшвидн.

Жилв, күсл белглсн, уралан дуудсн
Жирһллэ иждэд биш. Мини ухаһар,
Үүдэж күцсн үүлинь диг харж,
Үрглжин хара үзж, насан тоолхшвидн.

1969 ж.

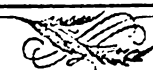
* * *

Чидлтэлэ ноолдад диилгдүв гиж,
Чи бичэ һунд.
Чинэнчн бөкиг дахж өсэд,
Чидл бульчндчн немгдх.

Чинэн угаг ноолдж диилэд,
Чи бичэ бахт.
Батрхин ормд чини чидлчн
Баһрж хэрү хэрх.

1964 ж.

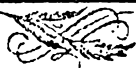

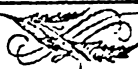
УХАЛЛЫН

М. Дудинд

Шилвксн залярн долаж,
Шиигсн очан өсргж,
Халун зунын теегиг
Харлулж үлдэдг түүмршн
Бүкл орн-нутгудыг
Бүгдэрнь хораж чилэдг,
Нернь ээмшгтэ харалла
Ниилж негдсн ширг –
Күмни сэ хээсн
Күңкл номтрин нилчэр
Күчр зовлн үзүлдг
Күчэн гееж ширгв.
Халһрж көкрэд шавшсн
Хаврин нигт ноһа
Хурлзж керчэд унһадг
Хурц иртэ шалһшн
Жилнь ирсн кемлэ
Жирһлин йозур хаддг,
Давтгдм дутмас давдг
Дээни хорта селм
Ода деерэн мана
Омгта, чидлтэ төрсн
Орн-нутг догдлулж,
Ораднь гилвкж бээхш.
Делкэн дарңх болхар
Делдгсн сүртэ селм –
Һазр-ус чичрүлдг
Һалвин ээмшгэс даву,
Атомин чидлэр агсгсн

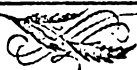

Аврлт уга бомб
Орчлнгийн амхан бэрэнд
Ода деерэн тагчг.
Болв, үүрмүд мини,
Бидн жирһл үзэд,
Дэн-ширг угаһар
Даңгин бээсн болхла,
Үкл угаһар цуһар
Үрглжд күрх бээсмби?
Һанцхн деер келгдсн
Һарута ик ээмшг
Һаслң, зөвүр үзүлж,
Һазрт маниг орулну?
Эн сурврмудын тээлвр
Эврэн санхла, ирнэ,
Томаһинь йилһж тоолхла,
Товчнь иигж һарна:
Хамаһас ирснь медгдлго
Хальдж, чамд наалдсн
Болх-болшго грипп
Бомбас ээмшгтэ болна.
Һодъл сумншң генткн
Һалвичн эс күлэсн
Зер-зев уга
Зеткр бу цокна.
Нежэдэр түүж, эрлг
Насимдн булаж авна.
Үкснд: атомин бомбасий,
Үлдин хурц ирэсий,
Йирин ирсн шалтгасий –
Йилһл уга мөн.
Үүрмүд мини, таанрас
Үгин сүүлд сургчм:
Үкл гисн юмби?

Үкр-мал кевтәһәр
Үксәннән хөөн күн
Үзгддгән уурсн учрар
Мел уга болдви?
Мини тоолвр талдан.
Орчлнд әмтә тоотас
Ончлгдж йилһрсн Күн
Урдксиннь хаалһ утдулж,
Ухаһан теднәс авч,
Улм цааранднь гүүдүлж,
Уралан цагар йовна.
Күн – үкхш. Түүнә
Күсл, керг, үүл
Даалһвр болж үлдәд,
Дарукст түшг болна.
Әмд цагтан күцәсн
Әмтнд олзта дигнь
Иргчд жирһлинь утдулж,
Итклтә чидлд хүврнә...
Күмниг дорацулж хорадг
Күчр ширг угаһарчн
Дәәвлүлж, делкә догдлулдг
Дәәнә әәмшг угаһарчн
Маанр нежәдәр әгрхиг
Мартхмн биш гижәнәв.
Әмдд бәәсн маңһдур
Әгрснд – уга болдгиг
Тодлн йовж, цуһар
Тоолвр, күслән күцәхмн.
Эндрк өггдсн өдрән
Элдү сәәнәр олзлж,
Үүл, кегдсн кергәрн
Үрглжин хаалһд орхмн.

1968 ж.

* * *

Му санж, эндүрэд,
Сэ гент кеснь –
Ханлт авдгонь зөвтэ.
Сэ санж, эндүрэд,
Му гент кеснь –
Харал авдгонь зөвтэ.

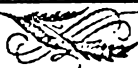
1964 ж.

* * *

Деегшэн хэлэхэ йовж,
Дорк һазран мартж,
Нүкнд бүдрэд унвзгоч.
Дорагшан хэлэхэ йовж,
Деерк нар мартж,
Нүднчн сохрад одвзгоч.

1969 ж.

* * *

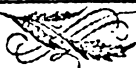
Ямаран үүл харһвчн,
Ялд унхасн ээлго,
Яхлсан эмтнд соңсхлго,
Ядсн күслүрн зүтк.

Яһдг-кегдг болвчн,
Ясн-махан нөөлго,
Ямтын нернд шүтлго,
Янз тоомсран геелго,

Ятхин сергмжтэ дуута,
Ярлзж мишэсн чирэтэ,
Ясвр керглшго сээхн
Ядсн хөвэн ол.

1967 ж.

* * *

Хов худл хойрар
Холд күн күршго.
Цаг-зуурин шүүврэс
Цааранднь тер һаршго.

Зуг кемнь ирхлэ,
Зута нернэсн зулх,
Болв кесн гемнь
Бийинь тэвлго тулх.

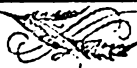
Көндрдг аринь авх,
Көл-һаринь күлх,
Үклиннь цагас үлх,
Үрдиннь наснас давх.

1964 ж.

* * *

Цуг эмтн бийднь
Цур дурго болсна
Учр бийдэн хээлго,
Уурлж төгэлнд хээсн –
Ухан уган темдг.

1965 ж.

* * *

Мөргэд, өшэтэн өргсн –
Модьруна тоод оршго.
Дөгэд,
 үүрэн мөргсн –
Диилврин тоод оршго.

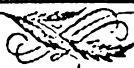
Өшэтн
 үр хойрасн
Өврэн хуһлуулж зовх.
Арһасн үлү цецрхсн
Аштнь мууд нарх.

* * *

Толһа деерк махлань
Тавн зун арслнга.
Хурсх захта пальтонь
Хойр миңһн арслнга...
Базрин сээнд зуг
Бийнь нег деншгә.

1956 ж.

* * *

Хатуг жөөлн иднэ гисн
Хуучна үг соңслав.
Хойр талаһарнь түүг эргүлж,
Хол-өөрхнэрнь ухаллав.

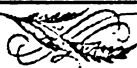
Хатуг иддг жөөлн, хэлэхнь,
Хая биш харһна.
Жөөлнд идгддг хату, үнн,
Жирһлд бас харгдна.

Болв хуучн үлгүр үг
Бийэн барснь медгднэ,
Өнгрсн цагин хог-бог
Өдгэлэ эс ирлцнэ.

Хату жөөлнтөһэн хамдан
Халун һалд шатг!
Седкл чикин цаг мандан
Сээхн авцин түшг.

1963 ж.

* * *

Үр-иньг болж,
Ухаанитн медхэр седсн,
Ээм-далыгтн ташч,
Эврэннь архан хээсн
Живсрң залуг бийэсн
Жилэ һазрт бэрит.
Хойр уха зүүснэс
Холд, саглж йовит.
Хусрң инэднд авгдад,
Хулдгдад бичэ бэргдит.
Хурмш наасн чирэһинь,
Хуурмг седклинь илдкит.

1964 ж.

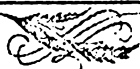
* * *

Бузр-эср уга,
Но күн гинэ.
Буульж бийэн магтдо,
Нольшг күн гинэ.
Болв түүг шинжлхнь:
Бэрц-заң, авъясарн
Бийэн дурасн улсиг
Теңгрт күргж магтна.
Талдан, солю заңтань
«Но» күүнэ шалханас
Һазрт орн алдна.

* * *

Сээндэн кесн муучн
Муурхлачн – цуг кесн сээһичн хусх.
Муудан кесн сээнчн
Сээрхлэчн – нерндчн немр болж тусх.

ЦОГЦ

Эвинь олж, ханцхн
Эврэннь сээһэн хээж,
Медэтнрин наснд күрсн
Мини нег нээж

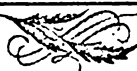
Өрүн, асхн кемлэ
Өндр моддын заагур
Өмэрэн, хооран, арһул
Өрэл частан йовна.

Түрх, өлсх хамгиг
Түңшч эс үзсн,
Цадхлн, тошисн цогцан
Цевр аһарар сергэнэ.

Салькн, тома, чиигэс
Саглж, арсар ораж,
Өрк, тэмк хамгас
Өрвлж, бийэн хольжаж,

Зөвэр күнд махмудан
Зөөр мет хадһлна.
Арһта болхла, түүгэн
Арат үчтэһинь хамднь

Арчж, үлэж эңкрлэд,
Ам, хамринь долаһад,
Төрүц юмн күршго
Төмр хээрцгт оньслад,

Күн үлү үзшго
Кимд, нүцкн эмэрн
Көдлмштэн нарч, эн
Күслэн күцх саната.

Делкэд цугас йилхж,
Доталж, кинж харсн
Цогцан юунд белдж,
Цеерлж, иигдг болхв?

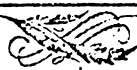
Кендэн гиж эн
Кесг жилин туршарт
Берк үнтэ цогцан
Белг кехэр хадһлдв?

1965 ж.

ТУУЛЬ

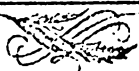

ТӨРСКНЭ ТУСК ЧАСТР

Түрүн ишкдл жирһлд
Түшүлж кегүлсн һазрнь,
Ээврлсн нари толярн
Энкрлж өсксн теңгрнь
Өмтэ тоотд үрглжд
Өмтэһн зүүдн болдмн,
«Төрскн» гиж күмни
Тууль, туужд ордмн.

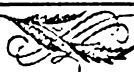
* * *

Кезэнэ нег цагт
Кесг жилин туршарт
Кех үүл уга,
Күцх төр уга
Уудьвртсн хан бээж.
Уха-седклэн сергэхэр
Түргэр тер хан
Түшмл нойдан дуудулж:
«Үкжэнэв! Болв соңстн!
Уудьврим эс тарахлатн –
Цуһараһитн аврлт угаһар
Цаажла харһулнав!» – гиж,
Күмсгэн сүртэһэр ниилүлж,
Көлэрн һазр девсч
Келэд, ду тасрв.
Ә-чимэн уга
Әмшч чичрсн олнас
Һазрар сахлнь чиргдсн,

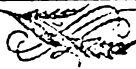

Гилгр, халцха толхата
Көгшн нойн өмэрэн
Көшэд ханяж харна.
Хаана өмн сөгдж:
«Хээрлтн!» – гийхэд мөргж,
Боол¹ бээдлтгээр бөкиж,
Борклсн дууһар келнэ:
«Орчлң мини закаһар
Ол дэжж эргсн,
Йиртмжин бээдл шинжлэд,
Йир дэжж үзсн
Нег му ялчм
Нанд жигтэ белг
Одахн тоож өгв.
Орчлң дууһарн байрлулдг
Олн зүсн шовудас
Ончта негинь бэрэд,
Арһта күүнд тоолгдхар
Авад күрэд ирлэ.
Геглзгсн сээхн дууһан
Герл һарһад асхрулж,
Соңссн хамгин седкл
Саатулдгж гиж келлэ.
Болв кишго ялч
Бас хойрдгчинь бэрэд,
Талдан күүнд тиигжәһэд
Таасгдхар өгвзго гиж,

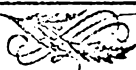
¹ Боол – мухла (хуучн хальмг келәр).

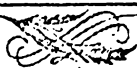
Ялчан би дораһур
Ярһчин сүклэ харһуллав.
Тана уудьвр тарахар
Таңсг шовуһан би
Белглжәнэв!» – гиж, нойн
Мөлкж, эзн хаананнь
Мотрт күрч долаһад,
Хэрү ормдан эргж,
Хооран бөкиж һарв.
«Авад иртн!» – гиж,
Атысн чирэһэн талвалһж,
Аврлт уга хан
Амрсн бээдлтэһэр закв.
Богшурһан өңгтэ, бичкхн
Бор дууч шовуг
Өдрин бийднь хаана
Өргэһүр авад ирв.
Алвтднь бийиннь дарук
Арвс тээшэн хан
Тоомсрта шову хэлэдг
Толһач кеж тэвв.
«Уудьврим тарах живртнд
Урднь үзгдэд уга
Уурха саң жирһл
Удл уга белд!
Үгэсм һархла...» – нудрман
Үзүлж хан закна.
Түшмл ээмшч сахняд,
Түрү зака күцәнэ.
Туурсн урчуд өтрлж
Термлэд, алтн сунһуһар

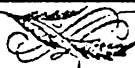
Үзгдэд уга гер
Үнтэ шовунд делднэ.
Цаһан хунын булыг
Цаг эрвллго шүүж,
Жөөлн сээхн девскр
Жигтэ дуучд белднэ.
Бийнь хан эдлдг
Бал-бурм хотар,
Солм-боньдин идөһөр
Сээхн шову асна.
Шар өрлэ хан
Шовуна ду соңсар
Бөөлцн дотрта девлэн
Босад, ээмдэн көдрж,
Хар булһар һосан
Хөңлдн адһад өмсч,
Һазаран һарад, тагчгт
Һанцхарн зогсад чиннэ.
Чикэн сонртулж, болһаж
Чирмәһэд, ду күләнэ.
Акад юмби! Шовун
Ә-чимән уга.
Дарук өдртнь бас
Ду һарчахмн уга.
Тиигхләнһ хан дотран:
«Теегт, аһарин ууд,
Таварн бээсн шовун
Олн әмтн хурдг
Өргән өөр зеершч,
Ә һарчахмн уга.
Әмтнәс хольжулхмн» – гиж,

Тээшэн дуудж авад,
Талдан зака өгнэ.
Нарт делкэд ханцхн
Нүд авлм сээхн,
Орчлнд бээхэс цуглуулсн
Олн зүсн модта,
Келэд үзүлж болшго
Ке каңкнсн цецгүдтэ
Садурн шовуна гер
Сагар күргтхэ гинэ.
Һамһр анһр модднь
Һаңхад, салькнд нээхлнэ,
Нохан һалар падрсн
Нигт уйн хамтхаснь
Негт үгцсн мет
Нииһэр дуулж саржцнна.
Ценкр, улан, көк
Цецгүд нарна толянд
Цацган ээврлж делгэд,
Цемцэж бийэн ясна,
Цевр серүкн аһар
Цегэрэд дольгарж мануртна.
Зуг шовун урдкарн
Зовньсн, гейүрсн бээдлтэ,
Дун уга, тагчг
Дор ормдан сууна.
Орчлңгин ке сээхнд
Онган төрүц өгхш.
Догшн хаана уудьвр
Дууһан дуулж сергэхш.
Ядсн дууһан дуулхднь

Юн дутжахнь – медгдхш.
Цагт өңгрсиг, ирхиг
Цецн ухаһарн илдкдг
Алврдан нер туурсн
Алдр гүн номтрнриг
Орн-нутгасн хан
Өтрлж, бийүрн дуудулна:
Шовун эс дуулдг
Шалтг, учринь олж
Цээлһтхэ гиж закж,
Цаг теднд заана.
Учр, шалтгинь олхар
Уха туңһаһад сууж,
Гүн номтрнр удан
Гүүлгж, бишлһэл кенэ.
Зэрмнь: «Шовун гент
Зекүн өрин аһарт
Царцад, хоолнь сөөлңкэрэд
Цаг зуурт гемтж».
Наадкснь: «Биш, буру,
Эвго хот өгснэс
Элкнднь му болад,
Эн тагчгрж», – гилднэ.
«Тиигжэһэд, магтгдсн шовунь
Төрхэрэ таңх болвзго,
Нэрэр шинжлэд хэлэхлэ,
Нойнантн белгт невчкн
Мек орсн болвзго,
Маһдта...» – гиж зэрмнь
Мусхлзж хоорндан шимлднэ.
Даранднь долан долан

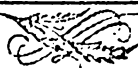
Дөчн йисн хонгт
Хоорндан селвцж күүндвчн,
Хурц ухата номтнр
Шовун тагчг болсна
Шалтг, учр тээлхш,
Нег лавга шиидвр
Ниилж һарһж чадхш.
Шову хэлэтхэ гисн
Шүрүгэ хаана тээш
Шимлдэд, эзнэнь чикнд
Нег үг келв.
«Не, тииг», – гиж,
Хан һаран дайлж,
Хэрү түүнд өгв.
Түдл уга дарунь
Тээшин заһар цергчнр
Талдан орн-нутга
Дээнд кел бэргдэд
Долан жил болсн,
Төрскэн санад гейүрсн
Туурсн нертэ цецниг
Тууһад авад ирв.
Толһаһан өргж хан
Тер цецнүр хэлэж,
Эргж цуһараһинь бас
Эврэнь номтнран хэлэж:
«Гэрэн санжанч?» – гиж
Генткн цецнэс сурв.
«Һазр деер һанцхн
Һарсн-төрсн нутгас
Эңкр юмн күүнэ

Эн наснд бээдв?
Ядхдан, нүднэнь булцгар
Ядсн Төрскэн агчмд
Үзж, седклэн хангаж,
Үкхдэн зөвв», – гиж
Хаана сурврт цецн
Хэрү өгч келв.
Хойр хар нүднэснь
Халхарнь нульмси ноожв.
Хан цецнүр хэлэж,
Хоолан ясч келв:
«Кемр чи мини
Күнд төр халхла,
Делкэд ханцхн шовун
Дуулж эс өгдгин
Учр келж өгхлэ –
Удлго хэрхч!» – гив...
Хаана гүн номтрин
Хэлэц, ухаһинь медж,
Бийнь бишлһэл кеж,
Болһаж цугинь тоолж,
Бэрэнд бээх цецн
Байрлсн бээдл харв,
Һаслңгас һатлһх жола
Һартан бэрсн болв:
«Орчлнд дууһарн туурсн
Ончта шовуг дуулулх
Седкл танд бээхлэ,
Соңстн, – гиж келв. –
Ор ханцхн арһ
Олзлж тадн сөртн.

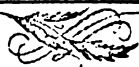

Олн назрар шовутаһан
Орм сольтн», – болв.
Һазадын орна цецн
Гүрмән эдлж зовжаһад,
Өгсн селвгинь сөрхэр
Өдрин бийд хан
Хол хаалһд бедрж,
Хот, малан белдж,
Һарад йовх зака
Һаран өргж өгв.
Бэрэнд бэргдсн цецниг
Бийлэхән йовтха гив.
Маңһдуртнь хан шовутаһан,
Манач цергтэхән хамдан
Энткгин цецниг дахулж,
Эврэ, күүнэ һазриг
Эргэд, кедэд һарв.
Олн жил хан
Өдр болһн хаалһдан
Орм соляд нүүж,
Орн-нутгуд төгэлв.
Жирһлд кезэдчн үзгдшго
Жигтэ, өврмж болм
Кесг йовдл зууран,
Кеер хан үзв.
Халта үвлин киитнд
Хаац хээж даарад,
Хаврин хар салькнд
Халх, чирэхән шатаһад,
Хээрлт уга зунын
Халун нарнд өгрж,

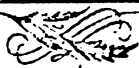

Намрин асхсн хурт
Норад, түрү үзж,
Уулмудын күрисн орад,
Ууһарн туурсн көдэд,
Ө-шуһу моднд,
Өргн холын көвэд
Арта торһн асран¹
Асхар телж татад,
Харул өөрэн тэвэд,
Хан кесг сө
Өргәһэсн холд гейүрж,
Өдр күлэж хонв.
Урд кевэрн шовун
Уудьвртж тагчг йовв.
«Соньн йовдл. Һазрин
Сээнинь эргэд төгөлвидн.
Талдан орна цецнэ
Тааһад келсинь күцэввидн.
Тегэд юңгад шовун
Тагчг, дууллго йовдв?
Белг өгсн нойн
Бийим меклсн болвзго?
Шову дахулад йовулчкад,
Ширәһим эзлхэр бээвзго?
Хәрхмн!» – гиж тоолад,
Хан сүл бүүрд
Хонхар шиидж зогсв.
Бас невчк ухалж,

¹ Аср – башнь; энүнд – эдэр бүрксн ик сег.

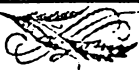
Бийинь дахж йовсн
Бусдын уудьврта цецниг
Бачм кевэр дуудулв.
«Үзжэнч, цецн, чини
Үгичн бидн күцэввидн.
Зуг шовун келэн
Зальгсн мет тагчг.
Худл үг юнгад
Хаанд келвч?» – гиж,
Назр девсч хан
Наслнта цецнд келв.
Болв цецн сүрдлго,
Бод-бод гиж
Хаана уурта сурврт
Хэрү иигж өгв:
«Аldr хан, шовунтн
Аштнь лавта дуулх.
Зуг, хан, урдк
Зовлң, уудьврастн ода
Аһарт ниссн шовуна
Ард үлдсн мөршң,
Теңгсэр йовсн оңһцас
Татлдад үлдсн мөршң
Мөр эс үлдвү?
Мөн тиим эсий?
Болв зовлң, уудьвртн
Бийитн хоран гилэ.
Күн гисн юмнтн
Керг-үүл угаһар
Хур угад ноһаншң
Хатад шарлж түрнэ.

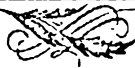
Жирһлнь түүнэ айстан
Жилиж хорад үрнэ.
Ода болхла, та
Өмнэн керг даавт.
Керг-үүл, көдлмш
Күмни жирһл кеерүлж,
Туужин холд күнкнх
Туурсн частр болна.
Ик үүл күцэхд
Иткл кергтэ, хан,
Теслт угаһар альчн
Төр күцшго, хан,
Күлэтн, шовун дуулх,
Күслтн өөрхн», – гиж
Цецн үгэн төгсэв.
Цаг зуурт хан
Зовкан дорагшан буулһж,
Зөвинь йилһхэр ухалв.
Урдк уудьвриннь бээдл
Үзхэр седж санв.
Хэлэхлэ: урдк уудьврнь
Харан өңг уга
Хоосн чинр болв.
Уудьврин ду соңсхар
Уданар хан чиңнв.
Дун уудьврт уга,
Дүлэ таңх болв.
Уудьврин уха шинжлхэр
Уурта хан чирмэв.
Серл-сегэн уга
Седклин хорн – уудьвр

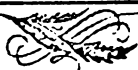
Гээд харсн донта
Гэрг болж харв.
Эминь авн гисн
Ээмшгтэ уудьврас ода
Аһарт ниссн шовуна
Ард үлдсн мөршн,
Теңгст йовсн оңһин
Төрүц билрсн мөршн,
Нуурин уснд хайсн
Нег атхм давсншн
Үлдл уга болв.
Уудьвр кергин гүргүд
Урсад, уга болв.
Хөөтдэн хаһлх төр
Хаана уха эзлв.
Харһу сө болв.
Бөкүн, илэсн хамг
Бигшч, зиигж ниснэ.
Халх, урл, чик
Хазж хавдаһад шигдв.
Улмин көшүн үнр
Утаншң хамр цокв.
Заг асртнь һарһлго
Залж тэвсн бийнь,
Хан унтж чадлго,
Хүүхлзж доран эргв.
«Сиирг эн һазрт
Сүл хонг гиж
Сэкл тэвжәнэв...» – хан
Седклэн тиигж саатулад,
Сөөнь өрэл алднд

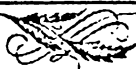
Сүүкнэд, нөр авв...
Зүн үзгин тенгрт
Зальтрж мандлад, өндэж,
Өрин цолвн одн
Өдр зэнглсн кемлэ
Шову манжасн цергч
Шус гиж шилтв:
Бичкхн дууч шовун
Байрлсн өңг һарв.
Живрэн сажад көндрж
Жиргсн болж медгдв,
Хоншарарн өрчэн арчад,
Хумсарн хоншаран арчв.
Харул цергч өтрлж,
Хааһан дуудж серүлв:
«Шулудтн, богд, шинжлхнь –
Шовун дуулхар седжэнэ,
Босад, хоолан ясад,
Бийэн белджэнэ!» – гив.
Хоорсн өдрин герлд
Холагшан һазр үзгдв,
Хоосн сиирг көдэ,
Хагсу тег харгдв.
Улм, бальчгта нуурин
Урһмл хатяр, яду.
Хая-хая тажрха
Хамхул бомбаж харлна.
Шарлжн энд-тенд
Шоваж хатад зогсна.
Цааранднь эндэн элсн
Цаһаж, ирмг давна.

Урһжах нарна сүүр
Улаж, һазр герлткв.
Орчлң, шин өдриг
Өмнэснь угтж тосв.
Хан өсрж босад,
Харж, шовунур өөрдв.
Лавта дуулн гижэхинь
Лугшсн зүрктэ медв.
Өөдлжэх нар хэлэж,
Өсрж, шовун нисв,
Гериннь сунһугт цокгдж,
Гейүрж хэрү унв.
Уутьхн хойр нүднь
Уульсн бээдл һарв.
Болв тиигвчн, шовун
Байрин дууһан эклв.
Жигтэ шовуна дунь
Жирһл магтсн болв.
Улмта, замгта нуурла,
Урһжах нарна герллэ,
У цөнкр теңгрлэ,
Эндэн холд цаһасн
Элснлэ, цуг орчлңла
Байрлж мендлсн дунь
Бахтж, аһарт күңкнв.
Хаана хату зүрк
Хээлүлж урсахд көндэв.
Шовуна иньг ижлнь
Шуугж, нааран нисв,
Оларн дууһинь дахад,
Орчлңгин сээг дуулв.

Кииһэн авлго, болһаж,
Кинж соңссн эмтнд:
Нарна алтн толяр
Нээрүлж татсн чивһстә
Ятхан айслулж татад,
Ядсн күслән күцэд,
Йиртмж дуулсн болв.
Хатсн шар шарлжн,
Хамхул, улм, элсн,
Теңгр, һазр, аһар
Тус-тустан шову
Дахад дуулсн болв.
Делкән ууд геедрсн
Дурта үрән олсн
Төрскнһ байран ода
Туурулад дуулсн болв.
Бийлэхән дахулж йовсн
Бусдын орна цецнд
Хээлсн зүрктә, төвкнж:
«Хэлэлтн, цецн, иим
Бичкхн шовуна зүркнд
Бүкл нартд күртм
Байр яһад багтсмб?
Учрнһ юундв?» – гиж
Ухарльгар хан келв.
«Тагчг зовсн шовунантн
Төрскн һазрнһ – энд.
Төрскнә туск частран
Танд шовун дуулжана.
Һарсн, төрсн һазртн
Һанцасчн баатр кенә,

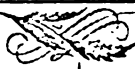
Орчлнд күртм байр
Онцн зүркнд багтана!
Сулдхвр хээрлтн!» – гиж,
Саналдж цецн келв.
Хан түүнүр хэлэж:
«Хэр!» – гиж сулдхв,
Шовуна герин үүд
Шулуһар сектхэ гив.
Бэрэнэс алдрсн шовун
Бахтж, теңгүр өөдлв.
Цеңкртсн сээхн деерэс
Цеңнсн дууһар иньгүдтэһэн
Төрсн сулдхвр хойриг
Туурулсн частрн дуулв.

1959 ж.

ПОЭМС

САР-ГЕРЛ

Нерэдлһн

Валентина Терешковад

Жигтэ, сонһн, сээхн
Жирһлд дурта төлэдэн
Живрэн телж жисэд,

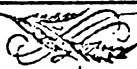
Делкэн белдсн туурмжас
Дуту биш түрүг
Диилэд, Валя, алдршвт,

Бульгһсн бичкэхн зүркндэн
Буульмжта Төрскэн багтаж,

Күмни седкл түшэд,
Космосин аһуд күрэд,
Кеермжнь мөңкд болвт.

Алдр тана зөрг,
Алһн, жөөлн мишэлһн
Сээхнэр ирлцж ниилэд,
Седклд күсл өглэ,
Билгт урмд үүдәһэд,
Бийиннь ардас көтллэ.

Цагин жисэ семерэд,
Цевр цаһан седклһсн
Байрлж, янзинь ясад,
Бахтж, чимлһинь олад,
Таалж бичсн поэмэн
Танд гһһэд-нерэджәнэв.

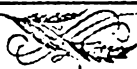
1

Кесг миңһн жилд
Көндә теңгрин аһуд
Һанцхарн мандлһн Нарн
Һазр дулалж хээрлв.
Хоосн чинрин делвнд,
Харһу хар төгэлнд
Хурлзж шуукрад ээрсн
Хү салькна һолас
Чүүкл өңгәр гегәрсн
Чөләһән бийдән өскж,
Толян бәрмһглж һееһэд,
Теңгрт шин одд
Төрсиг ол үздмн,

Өдрә көдлмшән төгсәж,
Өрвәд өргәдән орж,
У-хәәһән һарһж
Уданар теңгр һәәхдмн.

Биндарйан өңгәр улһтрһн
Болр шил көрсндһн
Дөрвлжн өнцгән теһкрлһн
Долан бурхна бәәдл,
Булча, Басң оддын
Бутрһн хурц герл
Болһаж хәләһэд, тагчгт
Бишлһәл Нарн кедмн,

Одд цецгүдәс гүрсн
Ончта солһн титмәр
Цагһн ирхлә, дүңгәлһж

Цаһан саната, керсү
Сээхләннь толһа кеерүлх
Санаһан өскж байрлдмн.

Цань уга халуһан
Цуг орчлнд белглсн
Нарн бас хэврһэс
Нилч керглдг бээж,
Бийднь түүнд шингрх
Бичкхн дулана эмиг
Байр кехэр ицж,
Хөөтд лавта төрх
Хөв гиж нерэдэд,
Хэлэж күлэдг санж.

Бум, сайиг дулалдг
Бийд хоршсн һал
Элдү ик болвчн,
Эзэн дулалдго бээж,
Хэврһэс ирсн бүлэн
Хээрлт түүнд болдгж.

Төгрг һазр бүрдэсн
То уга умшин
Жисэнэ семрлт Нарн
Жилмүдин утд тоолад,
Тоомсрта һазр деер
Төрх күүкнэ нер
Олж авад, байрлж,
Олн жил күлэж,
Өдр болһн дорагшан
Өкэж, меңсэд хэлэж.

Күмни күүкнэ нер
Келнэсн авлго, тер
Өндэж босад, дуулад,
Өдр эклдг бээж.

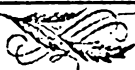
Нег дэжж хаврар
Нарн сергли өндэв.
Өнгтэ, байрта, сээхн
Өдр һазрт белгль,

Дуран өрчдэн өсөж,
Делкэ залярн ээврлж,
Дүнгэхэд талваж мандлв.

Генткн манурсн һазрас
Геглзсн айста дун
Ценкр тенгрүр нисч,
Ценнж, цеврэр күнкнэд,
Намшр аңхун тагчгт
Нарна чикнд күрэд,
Соньн байрар таалж,
Седклинь өргж көндэв.

Тиньгр, цегэхн, мөнк
Тенгрин ценкрэс Нарн
Тогтн тусч, хальмг
Теегүр болһаж хэлэв.

Һаран өөдэн кеһэд,
Һазрла, тенгрлэ, бийлэнь
Мендлж, дууһан дуулж,
Маасхлзж, жирһлдэн байрлсн,
Хэлэц ханһасн күүк
Харж Нарн үзв.

Үал зүрхн өрчднь
Үалв өскж бульгв.

Кесг миңһн жилд
Күлцнгү кевэр күлэсн
Нарна теслтнь тасрж,
Нисч, күүкнүр зүткв.

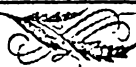
Алтн живр-һарарн
Аһар хээвдж эрв.
Күгдлж күчндэд, агчмд
Көкрсн һазр үзв.

Баахн сээхлэн өмн
Башрдж улаһад зогсв.

2

Үсн-тосн элвг,
Үкр-хөн тарһн,
Һамһр сээхн цецгүд
Һазр кеерүлж шавшсн
Мөрн сарин дундурла
Мөңк сээхн күүкн
Хээлнгү жөөлн седклтэ
Хальмгин бүлд төрсмн.

Хэлэцнь толь асхсн,
Хачрнь нарар мандлсн,
Хуурин айсар дунь
Хөв белглсн төлэднь
Хотна өвгд цуглрад,

Халхарнь гүүртц малтж,
Намр болһни гөлмнь
Наалдж, билршго утур
Нигтэр чирэднь гүүлгж,
Одахн идр настаснь
Өтлх кемдэн күрэд,
Өвгдин тоод орад,
Ормаж, цагла буцад,
Өврж төгэлнд хэлэв:

Генткн

нилх күүкн

Гижгтэ болснь үзгдв,
Бичкэхн, нусха көвүн
Баатр болснь медгдв.

Хуухан маажж, тедн:
– Хээрн цаг!– гилдв,
Баһчудын тооһас һашудж,
Бийсэн саналдж һарһв.

Теднэ орм дорас
Талдан үй эзлв.

Аадм экэс йиртмжин
Авсн йосн тиимчн.

Генткн гилтэ эмтн
Гижгтэ күүкн Герлиг
Оньгтан авад үзж,
Өврж, сээхнинь темдглв.

Наласн теегиг керчэд,
Нэрн татасар жиржннсн,

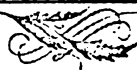
Нолын усн мет
Гилвкж дольгарад гүүсн,
Нурһнлань таарч наадсн
Нигт хар тевгнь
Ардаснь хэлэсн күүг
Авлж, өмэрэн адһадмн.

Давж тусад, эргэд,
Доран тулгдж зогсад,
Чирэһинь һээхсн тер
Чимлһ ухандан хээж,
Дууч эс болвчн,
Ду айслулж һарһдмн.

Седкл эвлж таалсн
Солһ хойр нүднь
Уутърж үрүдснэ чееж
Уудулж, өөдэн өргдмн,
«Бичэ цөкр, хээмнь,
Байр ирх!» – гидмн.

Геглзүлэд дууһан дуулж,
Герл үүл эклхлэ –
Цемгн, торһн, шеемг
Цегдг хувцн үчд
Өдрин бийд хүврж,
Өврмж эмтнд болдмн.

Белн болсн хувцан
Берэд, гижгтэ күүкд
Өмсч үзэд, шинжлж,
Өөркстэн бардмнж үзүлхлэ –
Цогциннь дутуг шин
Цегдг халхлж бултулсиг,

Наснаһн үлү махтаднь
Нэрдүлж үлүһинь далдлһинь

Хэврһэһ хэлэһн үүрмүднь
Хотар тархаж тарадмн.

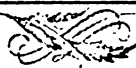
Баахн күүкн – урн
Билгин туск зэңг
Герэһ герүр орж,
Герлд магтмж болдмн.

Көгшд шинжлж, Герлин
Керсүг темдглж келдмн,
Күргн болх насндан
Күрһн оһн баһчуд
Герлиг үзһнэһнь хөөн
Генткн соньнар ондардмн.

Мука-модн келтэһнь
Мергн хурц болдмн,
Туулаһаһ сүрдм ээмтхэһнь
Теегт һалзу бууриг

Зогдрасһнь шүүрэд, уһнаһад,
Зөргтэ болж туурдмн.
Заһас, аһрар келхд,
Залу болхар зүткдмн.

Жирһлин йосн тиим:
Жилв седкл авлһн
Бахмжта сээх
 һээһсиг

Дашрун учр харһад,
Дандх, байрлх, ицх,
Килүрхх цаг үзүлж,
Күмни хөв медүлв.

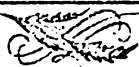
Һольш ульһн заңта
Герлиг хотна эмтн
Герүрн наар гиж,
Гемтсн, шавтсинь үзүлдмн.

Күүкнэ селвг, эмнлһн
Күнд өвчтэ күүнд
Тус-дөңгән күргж,
Түүг орнась босхдмн.

Такан дун соңсгдшго
Теегин холур һарад,
Цаһан бичкн хамтхаста
Цецг Герл түүж,

Цө деер шарад,
Цур деер кеһэд,
Шарклж өвдэд зовасн
Шүд утж эдгэдмн.

Шар бурчг толһата
Шарлжна идэ нүдж,
Талдан өвснэ түңглэ
Талх кеһэд семрж,
Ша, ба, тома
Шалтг сээхнэр эмндмн.

Өмтн:

– Эмнь биш.

Эрүн шагшавдта күүкнэ
Седкл өвчтэ улст
Соньнар туслна,– гидмн.

Намрин эклц алднд
Нег дэжж Герл
Эмин өвс түүхэр
Эрт кеерэгшэн харла.
Буурлда, цаһан өвс
Болһаж эрэд, уңгинь
Шинжлж, от өвснэ
Шикртэ йозур хээлэ.

Илгн арсн түңгүцгиннь
Ик зууһинь дүүргж,
Хэрхэр шиидэд, хэрү
Хотнурн күүкн эрглэ.
Шуудтан адһж дөтлэд,
Шулуһар герэн темцлэ.

Тоолвр дотран тоолад
Тагчг теегэр йовсн
Герл генткн чочад,
Гедргэн эргж хэлэв,
Зүркнь пард гийһэд,
Зеткрлэ харһсан медв.

Тедүкнд идглсн үкрмүдэс
Тасрж, Герлүр һарад,
Толһаһан һазрт күргсн,
Телж сүүлэн шармсн,

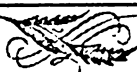
Ойтру чичрүлсн дууһар
Оркрж, аһар догдлулсн,
Асхта уулын ораһас
Алдрсн хад чолуншн
Амнасн көөс цүврүлэд
Аашсн бух үзгдв.

Генткн үргж һэрэдсн
Гэрэснэс үлү хурдар
Герл бээсэн һарһад,
Герэн темцэд зулв.

Цасн цаһан биизнь
Цээж нарнд гилвкв,
Цусн улан торһн
Цогц кеерүлсн бүшмүднь
Хормаһарн сальк һарһад,
Хурлзад, бухиг догшрулв.

Көөгдсн хойр көлэс
Көөсн дөрвн көл
Түргн болсн учрар
Теегт, көөрк, сээхлэ

Кетрэд одн алдв,
Ки давхцж менрэд,
Һуужмул мет бичкн
Һулмтын цог зүркнь
Чеежинь хаһлн алдад,
Чидлнь чилэд, мээмрж
Чишкэд, харһцж унв...

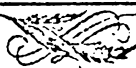

Болв Герлин хөв
Бөкэд уга бээж,
Кеер эгрх цагнь
Күцэд уга бээж.

Мел эн саамла
Мал хэрүлж йовсн
Бухин заң меддг
Баахн көвүн
зулсн
Күүк үзж, өтрлж
Көөһэд, арднь орв.

Деллэнь наалдж, бөөринь
Дөрәһәрн шахж, хээкрэд
Довтлулсн мөрн
көвүнд
Дор ормдан мээмрж
Зогссн болж медгдэд,
Зоваж бийдэн уурлулв...

Өшэтэн күцсн бух
Өмн хойр көләрн
Өвдглж унн, оркрад,
Оляд, Герлиг өргэд
Шивн гижэсн кемлэнь
«Шус» гисн э
Аһар шилвкж керчэд,
Аагта хойр өврин
Тал дундаһурнь тусад,
«Таш» гиж хаһрв.

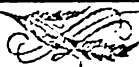
Тэвн хойрар гүрсн
Тэвлh иштэ маляһарн
Татн цоксн көвүн

Туула теегт күцсн
Тарвж мет өсрэд,
Мөрнэсн һазрт бууһад,
Мисхлин агчмд шүүрэд,
Хооран Герлиг тэвж,
Хэрү эргн хэлэв...

Малян шүрүнд диинрж
Менрсн бух өсрж,
Дөрв көлдж зогсн
Дэжнэс дэврхэр белдсинь
Үзж, көвүн цогцарн
Үкс күүк ташрлв.

Хурц нүдэрн төвлн,
Хойр күдр өврин
Уңгас батар шүүрч,
Угзрад дорагшан дарв,
Өвдглж унн, кеврдгэн
Өмэрэн келтэлһж күчндв.
Бийнь эврәннь чидлэсн
Белкүсцэһэн һазрт булгдв.

Бухин төмр болсн
Бат дөрвн шиирнь
Тачкнж бас һазрт
Туруһарн шаагдж орв.

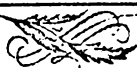
Хурняста бөк шилнь
Хэвршэн дуг кецэв.
Цустрсн хойр нүднь
Цээлжж бүлтрн алдв.
Цаһан көөсн амнась
Цахрж, оошкрад унв.
Утулң зузан көөлүрнь
Унжж, ноһа илүрдв.

Һаньдг халг наста
Һалзу деврсн чидл
Һариннь бульчнд буцад,
Һалв аюл өскэд,

Һазаран алдрхар зүткв.
Баахн көвүн бухин
Барун өвринь тэвн,
Талькиннь арс альхарн
Ташн-тасчн атхад,
Маңһс чидл һарһад,
Мошкн дарад цокв.

Нуһрснь тасрн алдад,
Нурһн деерэн тусад,
Күрд гиж унад,
Көвүнэ бөкд авгдад,
Бух шалдаһад сунв.

Бизһнь күрэд эргүлж
Шорлсн үзүртэ һасиг
Шааврдж батар шаасншң

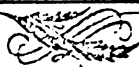
Шовһр хойр өвринь
Шааж, һазрт шигдүлв.
Бийэсн даву чидлтэг
Бух медсн мет,
Бэрлдэнд ата-марһаһан
Булагдсан аңхрсн мет
Ташаһарн һазр дарж,
Төвкнж, номһрад кевтв.

Көвүн тедүкнд ирглсн
Күүкнүр эргэд өөрдв.
Белкүсндэн дүүжлэтэ бээсн
Бичкн торцган авад,
Турглулж ус һоожулж,
Толһаһинь норһж сергэв.

Генткн серл орсн
Герл нүдэн секэд,
Өөрэн гейүрсн бээдлтэ
Өкэсн көвү үзв,
Чинэн угаһар мишэж,
Чирэһинь шинжлж хэлэв.
Кевтснэсн эмэж, даруһнь
Күүкн үкс өндэв.

Баахн көвүн бийинь
Бухас харссиг медэд:

– Залу ах, га
Зеткрэс эмд һарһситн
Үкн-үктлэн мартлго,
Үй-үйнртэн келнэв,
Ханжанава! – гиж Герл
Хэлэцэрн келсэн батлв.

Ода шинкн күүкнэ
Ончта сээхнинь оньһж,
Көркхн шар чирэһинь
Көвүн ширтэд һээхв.

Ааһ мет төгрг
Алг зеегтэ нүдинь,

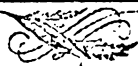
Сээхнэр чирэлэнь ирлсн
Сөмр һо хамринь,
Өрмтрж уласн урлынь,
Өкэр кевлг өргинь
Өврж, бахтад харв.

Өрч гүвдж, бульглад
Өвклсн халун зүркэн,

Агчмин зуур төрэд,
Алдр ик орчлң
Дүүргсн сарул, эмтэхн
Дуран көвүн бэрв.

Сүркэ һалзу бухиг
Сүрдлго бэрлдэд диилсн
Баахн баатр залу
Башрдж улаһад, ормдан
Келэн зальгсн мет,
Көөрк, тагчг зогсв.

Зеегтэ нүдэрн таалж,
Зүрк авлсн дууһар:

– Залу, неритн медх
Зөвшэл өгтн,– гиж,
Герл геглзүлж сурв,
Герлтж хачрнь асв.

– Нерм – Церн,– гиж,
Недрэн өөдэн бэрж,
Но бэрцтэ маңһс
Нольшг көвүн келв.

Кенэхнэ кенэн дарунь
Күүндэд, цээлһж өгв.

Үүмсн бээдл һарад,
Үкс адһж Герл:
– Үзлцжэй, ах!– гиж,
Һартан түнгригэн авад,
Һаңхад, хотан темцв.

Зөргтэ көвүнэ чирэ
Зуркинь өрчднь догдлулв.

Агтыннь жола атхж,
Ардаснь Церн хэлэж:
– Герл, Герл,– гиж
Гүвр-гүвр шимлдв.

Цусн, зүркн, цогц,
Цернэ цуг бийнь,
Һазр, усн, аһар
Гегэрж сарулдад ондарв.

Делкэн бээдл сольсн
Дурни жигтэ байр

Седкл-ухаһинь авлж,
Судцдарнь падрж гүүв.

Цеглж, эмэлиннь бүүрд
Церн тусн, ормасн
Анд һарсн күлгән
Ал тэвж довтлулв,
Салькн тег хойрла
Седклән иткж хувацв.

Орчлңгин сээхн көвүнлө
Ода таньдулсн зеткрт
Дотран Герл ханад,
Ду һарһж айслулв:

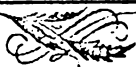
– Сээг көтлх мунь
Медгдлго бичэ харагдтха,
Мууһар сольгдх сәнһ
Үзгдлго хэврһәр һартха!

Ханлтын дууна айс
Хавлж, гертән күрв.

Эңкр эк-эцкдән
Эндр үзсн хамган
«Дәрк» дуудулж, цугтнь
Дараһарнь келж өгв.

4

Цаг түдсн уга.
Цасн эклэд хээлсн
Цаһан сарин ниргәнлө
Церн Герл хойрин

Элгн-садн, төрлмүд
Эк-эцкини йосар
Үрдэн кү кехэр
Үгэн авлцж зөвшэрв.

Өрк, махн элвг,
Өмтэ тоот серглң
Хөн сарин эклцэр
Хүрмин өдр заав.

Тер йөрэлтэ бооца
Теегин өргн аһуһар
Жирһлин жигтэ соньныг
Жиргж, жиртнгэр жисүлдг
Зэңгин шулун шовуд
Зелләд, доңһдж нисч,

Дөрвн талагшан тарж,
Доргшан делэд бууж,
Өрк болһнар, цугд
Өрүни нарнла күргв.

Соңссн хамгнь байрлж,
Соньн зэңг йөрэв.

Хавр гүргүдэн орад,
Харлсн һазр көкрэд,

Хамг эмтэ тоот
Харңһу ичәнэсн һарад,

Хээртэ Нар йөрэхэд,
Ноһан цецглэ мендләд,
Ниргж дуулад шуугв...

...Зеткр генткн харһад,
Зовлнд седкл авгдву,

Жирһләр таралң кех
Жигтә хөв ирвү,

Седклиннь гүүнд бултулсн
Сидлһтә сээхн күслән,
Зүркнәннь шүүс шимсн
Зовлң, түрү-зүдүһән

Үг, ухан негн
Үрс үр-иньгәсн,
Алтн уургарн өксн
Аав ээж хойрасн

Далдлж, хальмг күн
Дотран һанцхарн даадг;

Чеежнь бүтәд, көөрк,
Чидл-арһнь тасрхла –
Һанцхн энкр теегүрн
Һарад, седклән илдкдг,

Байр, зовлң хамган,
Бээсэн һарһж келдг
Авьяс хальмг күүнд
Аадм цагас бээдг...

Зөв болж хүрм
Заасн өдр ээжәсн
Тагчгар соңсч Герл:
– Тана дурн,– гив.

Болв хойр нүднь
Байрин герлэр асв.

Кесг түүнэ хөөн
Керг-үүл олж,

Кеерэгшэн онцрж һарад,
Күүндвр чеежлэһэн кев.

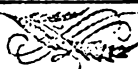
Зүүднд оньдин ордг
Зүркни иньгэн санж,
Бээдлинь өмнэн үзж,
Байсч, заячдан ханв.

Цернэ сурсн хамгиг
Цугтнь, негн күртлнь
Күцэх сээхн санан
Күүкнэ седкл авлдмн.

Кемр Церн келхлэ –
Һазр дүүргх үрд
Һарһж асрх билэ.

Тамин киитн, халунднь
Тооллго орх билэ.
Нег дэжж өрлэ,
Нарн урһхас өмн,
Гертксэн серүллго, тагчгар
Герл кеерэгшэн һарла.

Урһжах өдрлэ мендлж,
У теңрин көдэд
Ниргсн шовудла хамдан

Ниилэд, дурна туск
Өргмжтэ, бахмжта ду
Өөдэн татад дуулла,

Зүн үзгэс өндэсн
Зальтрсн хээртэ Нар
Йиртмжин байрт багтж,
Йөрөж, герлинь хавлла.

Өндөжэх Нарна герлд
Өңгэн сольж улнтрсн,

Шавшсн шалу ноһаһарн
Шаһа, шилв шавдсн,

Жува, сай цецгүдэр
Жириж эндэн эрэтрсн,

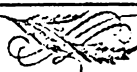
Таалж, чееж сергэсн,
Талгрсн аһар белглсн

Теегиннь авл һээхж,
Теркэ баахн сээхлэ
Телүрксн зүркэн хаңһав,

Теегэн сээхнднь байрлж,
Теврэд уульһн алдв.

Дөлвксн талвасн чирэтэ,
Долда дольшг серглн,

Дөлән дүңгһр Герл
Дөгэд, теегт альвлна.

Долһр, хурдн, киһсн
Дааһн мет тогльна.
Нег цецгэс гүүж
Наадкурнь одад зогсна,

Өкэж, хамтхасинь шинжлж,
Өңгинь болһаһад хэлэж,
Таасгдхлань – уңгаснь авад
Таслж, багдан немнэ.

Тиигж йовад, генткн
Тогтн тусад, мишэж:

– Сүзгчлж дурлсн мини
Сээхн таңһргм, Церн,
Наар, дурджанав!– гиж

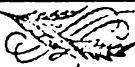
Негт тедүкнд бээх
Күүнд келжэх мет
Көндэ аһарт келнэ.

– Наачанав, ичкевт!– гиж,
Нүдэн альхарн ташрлж,

Тачкнж инэһэд, таңсг
Теегүрн дарунь хэлэнэ.

Шар, улан, оошк
Шавшсн цецг заагас

Әрэд, шинжлж ширтэд,
Әрүн седкләрн шүүһэд,

Сээхн гисинь йилхэд,
Седкл авлсн Церндэн
Титм гүрэд, байрлулж,
Толһаднь зүүхэр санна.

Алдр ик теңгсиг
Атхж шахад, бүклднь
Бичкэхн зүркнд дүрсншн
Байр Герлин чееж

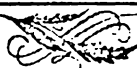
Хаһлн алдад деврнэ.
Хэврһдэн цецгүдэн оркчкад,
Толһан ораһур күүкн
Тогльн гүүһэд һарв,

Өкэр кевлг һаран
Өөдэн маасхлзж өргэд:
– Төрскн эңкр һазрм,
Тиньгр ценкр теңгрм,

Эн орчлң үзх
Элвг хөв өгсндтн

Халун цаһан седклэсн
Ханлтан танд өргжэнэв,
Хөвөн танла хувацжанав.

Мандлгсн сээхн Нарн,
Маш ик байран
Мөңк танла хувацжанав!
Наартн!– гиж Герл
Намшр аһарт геглзүлэд,

Теңрин на ээрсн
Торһа мет дуулжахлань,

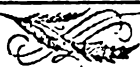
Генткн падрсн һал
Герлин өмн дэрвкв,
Өмннь Нарн зогссиг
Өврсн күүкн үзв.

5

Алң болад, Герл
Арһул хэрү цухрад:
– О, маань!– гиж,
Өрчдән альхан хавсрж,
Ормдан менрж зогсв.
Уха авсн мет
Уралан ишкж сөгдн:

– Хамг эмтэ тоотын
Хээрлгч аав, мендвт!
Мана төрскн һазрур
Менд амулң та
Ирвтә!– гиж, седкл
Илэд таалсн дууһар,
Итклтә сарул хэлэцтәһәр
Толһаһан өргэд мишәж,
Тоомсрлж төвшүнәр келв.
«Аав» гисн үгин
Аацинь ухалад санж,

Тиигж бийинь нерәдснд
Тагчгар дотран һундж,

Нарн урдк кевэрн
Нег ормдан зогсв,

Болв седклиннь һундлан
Бийдэн нууж дарад,

Байрлсн бээдл һарһад,
Бахтж маасхлзад инэв.
– Ирвэ, сээхлэ,– гиж
Инэн бээж цааранднь,–
Таанр, һазрахн, цуһарн

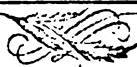
Таңһч, төрл, садарн
Маңна тиньгр, байрта,
Менд бээнтэ?– гиж,
Күүкнлэ Нарн мендлж,
Күмни сээхлэг шинжлв.

– Бээнэвидн!– гиж Герл
Бас хэрү өгв.

– Адһж эс йовхла,
Аав Нарн, та

Гиич манад болад,
Герт орад амртн,

Ахнр, аав-ээжлэ
Амн үгэн күүндтн,
Ут хаалһиннь хөөн
Ааһ цэ ууһад,
Ундан хэрүлтн,– гиж,

Ульһн жөөлн седклэрн
Үрж, күүкн келв.

Герлин авц-бэрц
Гольшгинь үзж, Нарн
Урдкасн улмар дурлж,
Ухаһан алдн гив.

Дор ормдан чичрж,
Дуран цээлхэр келв:

Н а р н

Таңсг Герл неричн
Төрхэсчн урд би

Өңгрсн зун жилмүдт
Өкэрлж, чееждэн хадһллав,

Хуурин айста дууһичн
Холас уйдж күлэлэв.
Ядсн чининнь төлэ
Йиртмжиг евэж дулаллав,

Һамһр сээхн цецгүд
Һазр деер урһаж,
Һээмж кехэр кеерүллэв.

Зуг нег сургчм:
Заячиннь өмнэс сөрж,
Бийэсн намаг хольжулад,
Бичэ «аав» гиһич!

Цээлж келсим медич:
Цагин экнэс авн
Һанцхн чамаһан күлэж,
Һазрур меңсж тачалав.

Күмни насар намаг
Кемжэлж, бичэ шинжл...

Көгшн бишв бийчн...
Мөңк нег насар,
Мел залу кевэр...

Г е р л

Аав, яһжахмт, ичкевт,
Айстан ю келжэхмт?

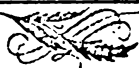
Н а р н

Мөңк үрглжд күлэсн,
Мөн сиитм, соңсич!

Мини тускар ода,
Герл, таңсг иньгм,
Генн баһин седклэрн
Һазринэрн бичэ тоолыч!

Маңнадан хурнясн уга
Мөңк залу насарн

Күмни зовлң медлго,
Көгшрнэ гисиг үзлго,

Ценкр теңгрин аһуд
Цаг тооллго жирһдв.
Аавчн бишв би,
Авальчн болх күргчв.

Үгән нанд ас!
Үрглжд нанла хамдан
Йиртмжин бээдл һээхж,
Ядсн өдринь белгл,
Жирһлин агчмла биш,
Жилмүдин мөңклэ элгл!

Г е р л

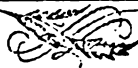
Тоомсрта, күндтэ Нарн,
Тана келситн медүв.

Болһаж үгитн соңсад,
Би танд ханув.

Орчлңгин зах угаһас
Оч-оч намаг
Үзж, үг орулситн,
Үннән келжәнэв, өврүв,
Йиртмжд багтсн маанрин,
Евэгч алдр Нарн,

Генн мини келсиг
Һазринэр тоолж медит,

Өөлүлх санан угаһар
Өгсн мини хэрүһим
Соңсч, алдр Нарн,
Седклим бас медит!

Толярн та хээрлж,
Төрскн һазрим дулалнат,

Нүднэ хужр таалсн
Наласн хаврин тег,

Эгчнр-дүүнр мет
Ээм-ээмэн түшлдж,
Эндэн шавшсн цецгүд,

Нигтэр урһж нээхлсн
Нохан – малын идг,

Мини судцдар гүүсн
Мини улан цусн,

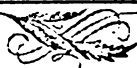
Цеңсн шовудын дун,
Цуг һазрин жирһл,

Тоомсрта, алдр Нарн,
Тана нилч-ниһүр –
Түүг би меджэнэв!

Болв зөвдм багтыг,
Баахн хальмг көвүнд
Бийтн дуртав, Нарн!

Бичэ өвртн, тенгрэс
Бичкэхн шорһлжн болж
Бидн танд үзгдвчн,

Күн болһн, итктн,
Кесг миңһн нар
Өрчдэн өскөж бахтад,
Ор һанцхнд нерэднэ,

Жирл, жилмүд, зовл,
Жирлн мет күслмүд
Жигтэ сээхн дурнур
Жисэд, багтж дуулна!

Күн дуран геелэрн,
Күн болдган уурна.

Цевр седклтэ, зөргтэ,
Цецн ухата, маңһс

Церн – мини зүүдн,
Церн – мини дурн,
Церн – хөвин үүдн,
Церн – байрин урн!

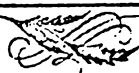
Сэ кеснднь ханж,
«Мэ», – гиж белглдг
Седклэн түүгэрн үзүлдг
Мөңгн биш – дурн,
Медит түүг, Нарн!

Хэлэсн, ядсн иньгтэн
Халун үгэн өгчклэв.
Үгэн өгчкснэ хөөн
Үквчн, урвж чадшгов!

Мана назра йосн
Мөңк тиим, Нарн!

* * *

Күмни жирһлд ээмшг
Кедү ик болвчн,

Нег-негн деерэн
Немгдж өсэд күрвчн,

Кемр үклин татаснд
Күрэд, цааранднь деврхлэрн –

Ээмшг болдган уурад,
Өврэн тер геенэ,

Үнндэн зогссн күн
Үклиг үннэр диилнэ.

Герлин халурхж келсиг
Гейүрж Нарн соңсв,

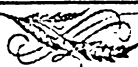
Үквчн, баахн күүкн
Үгэн сольшгог медв.

Болв Нарн хэрүһинь
Батлж дэкэд соңсч,
Болшго гисинь лавлхар
Бас иигж келв:

Н а р н

Келсн чини үгэсчн
Керсүһичн, Герл, медүв.
Һазра йосна утх
Һээвһэ кевэр тодлув.

Зуг нааран би
Заядан ирсн угав,
Дурна чинриг чи
Дуунд ормар магтвч:

«Күн дуран геexлэрн,
Күн болдган уурна» –

Үрглжд үлгүр болм
Үг тиигж келвч,

Зуг һанцхн эврәннь
Зальта халун дуран
Үзж, чи ода
Үклэс давулж тэвбч.
Мини дурна тускар
Мартвч, Герл, мартвч.

Бийчн бас, иткич,
Бум, сай жилмүдт
Байран, чамаһан күлэлэв,
Дурни чидлэр йиртмжиг
Дулалж, эңкрлж йовлав.

Герл мини, сурсв,
Гергм мини болыч?

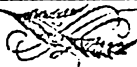
Һанцхарн дуран тэкж,
Һазриннь жирһл утдхич,

Асрад өсксн көгшн
Аав-ээжихән саныч,

Бийэсн талдан дурта
Баһчудын олыг саныч!

Г е р л

Гемим тэвтн, Нарн,
Генн мини уханд

Эрүн седклэн күцхэр
Ээлхэр седсн болвт.

Дурн ээмшг хойр
Дегц йовдмн биш,

Дурлсн зүрк юуһарчн
Диилж болдмн биш.

Менд бээтн, Нарн,
Му бичэ сантн!

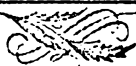
* * *

Герл тиигж келн,
Һаран Нарнд өгв,
Үмсхэр седхлэнь, адһж
Үкс бийүрн татв,

Үүмж, яахан медлго,
Дор ормдан эргж,
Дурлсн Нарнас хооран,
Ардан эргж хэлэлго,
Адһж герэн темцв.
Нарна келсн үгмүдин
На-цааһинь тоолж,

Бийиннь келсн хамган
Бас шалһад санж,

Аштнь, эврэннь келсндэн
Альдаснь авад хэлэвчн,

Эндү угад шиидэд,
Эк-эцкүрн гүүв...

Акад юмби... Генткн
Аһар нигтрж будһрв,

Сүүдр дорд үзгүр
Сунад харлж утдв.

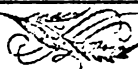
Хо бүрүлин алднла
Харһу һазр бүркв,

Герл хэрү эргхлэ –
Гүүхэрн һундлта Нарн
Ики холд һарчкснь,
Ирмг алхснь үзгдв.

Теңгрт энд-тенд
Тажрха одд торлзв.

Әәмсч,
үзсн хамган
Әмтнд күргж келхэр
Герл хотнурн хурдлж,
Гүүхэрн гилтә өөрдв.

Гермүдин һаза әмтн
Күүкд-шуухдтаһан шуутж,
Кеңкрг, хала, хараң
Күржннүлж, хәңкнүлж,
харжннүлж:
– Араха,– гиж хәәкрлдсиг
Акрмдсн Герл соңсв.

Мал дөрвн талас
Мээлэд, мөөрэд, кеерэс
Цагин кемжэ гееж,
Цувлдад аашснь үзгдв.

Аав-ээждэн Герл:

– Араха биш, биш!
Гем мини,– гиж,
Гейүрж ууляд келв,–
Церниг нааран дуудтн,
Цээлһж өгсв,– гиж
Цальгрсн нульмсан арчв.

Дуудлһн угаһар күүкнэ
Дурта көвүн ирв.

Зэңг орулсн Нарнд
Зөвэн эс өгэд,
Зеткрлә делкэ харһулсан
Һарлцсн өөрхн улстан
Гөрдлго, илэр, бээсэрнь
Герл келж өгв.

Жирһлд соңссн оln
Жигтэ туульсас соньн

Келсн тоотынь тодлсн
Көгшн аав-ээжнь,

Киийһэн авлго чиңссн
Күргнь – баахн Церн

Уха гүүлгж зөвэр
Удан тагчг суув.

Тоомсрта, мергн ухата
Танһчин цецн өвгдт

Өрүнэ учрсн жигтэг
Өтрлж күргхэр шиидцхэв.

6

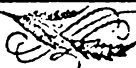
Акад, үзгдэд уга
Асхн назрт буув.
Зун өөрдсн цагла
Зекүн чиигтэ салькн
Зүн үзгэс үлэж,
Заратрулж, цогц беерүлв.

Баран, оран эвдж,
Берэд, гергд, экнр
Үвлэ хувц нарһж,
Өтрлж, күүкдтэн өмскв.

Гермүдин хайрхас бөглж,
Нулмтдан арһс зерглж,
Үлэхэд өр орулж,
Үкс һал шаталдв.

– Хар зүрктэ шулмин
Харал манд күрвэ.
Зунын ормд – зуд!
Зеткр! Хээрхн!– гилдж,
Эмгд маань умшч,
Эркэн эргүлж шимлдв.

Залус һазаһас уурта
Зелд уята туһлмудас

Чинэн угаһинь йилһж
Чирэд, герт орулв.

Мөртэ баахн көвүд
Мөөрсэн тасртл хотар:
– Хург!– гиж хээкрж,
Хурлзж довтлад зарлв.

– Эр киитэ тоотнь
Эркн биш ода
Хотна захур өтрлж
Хуртха!– гисн закон
Өркэс өркүр нисч,
Өвгд, залусиг цуглулв.
Баһчуд теднлэ хамдан
Бас хүүвд орлцв.

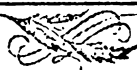
Хотнас хол бишт,
Харлсн уулын белд,
Ө-шуһу модна
Өөр гилтэ һазрт

Дундан һал шатаж,
Дунһра күцэд суусн
Түншүр көгшн өвгд,
Тоолврта дүүвр залус,

Хурц, хурдн ухата
Халуч оln баһчуд

Хол-өөрхэрнь семрж,
Хүүв-күр босхж,

Учрсн күнд төрин
Утх-һолынь йилһж,

Герл күүкнэ үүл –
Гемтэ, гем угаһинь,

Эндү һарһсн болхла,
Эвинь олж чиклх,

Ортаһар келсн болхла,
Оларн зөвшәрж батлх

Арһ хээж, хоорндан
Амн үгән келлцв,

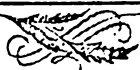
Метклдән, шүүрлдән угаһар
Медсн-сансан хувацв.

Һалын зальд тагчгар
Һаран ээж суусн
Герл Церн хойрас
Кесг сурврмудт залус,
Көгшд хэрү авб.

Һанцхн хотндан биш,
Һанцхн хальмгтан биш,
«Цецн» гисн нерән
Цугт ухаһарн батлсн,
Күмнд нер туурсн
Күңкл түншүр өвгн
Седклән келхәр үг
Сурж, олнур хэлэв.

Ә уга болж
Әмтн тагчгрхла, келв:

– Үни. Төр күнд.

Үй-үйд төрхэрэ
Үзгдэд уга йовдл
Үүдж өмнмдн босв.

Төрин утх эргүлэд,
Томаһинь олад санхнь –

Зэнг орулсн Нарнд
Зөв бас бээнэ.

Кен болвчн жирһлдэн
Күцсн хөвэн хээнэ.

Тиим болхла, Герлд
Төрүц гем уга,

Цернд үгэн өгсн
Цевр бэрцтэ күүкнд
Талданар хэрү өгдг
Тас арһ уга.

Товчлгч үгэн би
Ода келж чадшгов.

Орчлнгин өдр, күнкл
Учрх өрүн күлэй,
Урһх нар йөрэй,–

Тиигж келэд, көгшэ
Төвкнж тогтнад суув.

– Эрсимдн эрүлж Нарн
Эс урһхла, яахмби?
Тиигхлэнь яахм?– гиж,
Тесч эс чадад,

Өсрж ормасн босад,
Өвгэрг залу өрцв.
– Һанцхн күүкнэс кэлтэ
Һардган Нарн уурхий?
Гем, килнц уга
Һазриг тиигж зовахий?
– Уга!– гиж Цецн
Урдкарн болж келв.

– Зөвтэ,– гиж өвгиг
Залус татад батлв.

Харнһуһас тиигжэтл генткн
Хээкрсн дун соңсгдв,
Хурлзж чичрсн һал
Хотн талас өөрдж,
Харсн нүднд өсв.

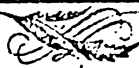
Довтлж ирсн залу
Дөрэхэсн келэн суһллго:

– Чонмуд малур дэврв,
Чидл күрчэхш!– гив.
Мөрдэн унж, баһчуд
Малядж хотнур довтлв.

Туруна э холд
Тачкндган уурад унтрв.

Шир ширдж царцад,
Шил хальчан унв.

Хургт хурсн улс
Халун һалур шахлдж,

Тенгрт бархлзсн үүлншн
Түрүһин тускар санв...

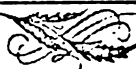
Герлин көлүр харнһуһас
Генткн негт уульсна
Хоолд шахгдсн экрлһнэ
Хагсу моһлцг чиндршн
Харада унад түңшв.

Жиңсн киитнд авгдад,
Живр, өрүлгнь мөстж,
Хойр көлдсн көлэснь
Хумснь суйрад унж.

Герл үкс өкэһэд,
Һаран шовунур татв,
Альхн деерэн тэвэд,
Арһул киһһэрн дулалв.

Хойр бурчг нүднднь
Харлж мелмлзсн нульмс
Харж, һашу дөрэд,
Хээлж, элкнь урсад,
Хальмгин цецнүр хэлэв.

Һазриннь хөөткиг санад,
Һаслнд авгдсн күңкл
Күүкнэ хэлэц онһһлго,
Күнд тоолвран тоолад,
Тагчг суув. Герл
Түңсн шовуһан өргж:
– Аав, хэлэлтн,– гиж,
Арһул зовньж келв.

Күүкнэ харт харадаг
Күңкл өвгн үзв,
Күмсгэн деегшэн өргж,
Көгшэ түүк келв.

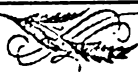
– Хуучна үгд, кукн,
Худл уга гидг.
Харада шовунас күмнд
Хээртэнь уга болдг.

Кезэнэ нег цагт,
Көгшдин үгэс келжэнэв,
Харада күмниг үклэс
Хольжулсна тускар келжэнэв.

Күн тохан дүнгэд,
Күлг туулан дүнгэд,
Теңгс девлин дүнгэд,
Теңгр делтрин дүнгэд
Назрин хол захд
Нал ассн нүдтэ
Өмтэ тоотын дарңх –
Өэмшгтэ моһа бээж.

Өдр, сө уга
Ормдан тер кевтэд,
Киитэ, ки угаг,
Килнцтэ, килнц угаг,

Цугинь сорад идж,
Цадлго зовдг бээж.

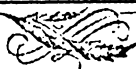

Зун жилин туршарт
Зовлңгиннь учр хээхэд,
Болв эс олад,
Бөкүнэс селвг сурж.

Бийинь ухатад тоолснд
Бөкүн байрлж ханад:
– Цус, чолу, төмр,
Цугинь йиллл уга
Та, моһа, иднэт.
Тоолхнь, нег хотд
Таасад орхла, танд
Сэн болхмн,— гиж,
Седклэн зуһудад келж.

– Тиим болхла, иньг,
Түдл уга ода
Төгэлж һазриг нисэд,
Хотд тоолгдм хамгинь
Хоңшарарн хатхж амсад,
Шүүһэд йиллж, нанд
Шимтэ гисинь ол!

Иньг гиж нерэдсинь
Иткж улм байрлад,
Хорта моһан даалһвр
Хавлж, бөкүн сөгдн:
– Ханжанав!– гиж келн,
Хоңшарарн аһар үнрчлэд,
Делкэ кедж нисэд,
Даалһвринь күцэхэр һарна.

Өмтэ тоотын цусиг
Амсч эн үзнэ.

Шимтэ гисинь олад,
Шамдж хэрү темцнэ,

Байртан бүтж биилэд,
Бөкүн инэж дуулна.
Хэрү хаалһднь энүнлэ
Харада генткн харһна.

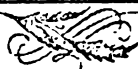
– Бөкүн, бөкүн, мууха
Байрта йовхмчи?– гинэ.

– Учр бээнэл, учр,
Удлго үзхч,– гиж,
Караглж бөкүн харадад
Кааклзж канкадад, деегүрдж
Күцэсн кергэн цээлһнэ:

– Күүнэ улан цуснас
Өмтэ тоотд, итк,
Өмтэхнь төрүц уга.

Хэлэжл бээлчн, удлго,
Харада, чи үзхч,
Хойр келтнр делкэд
Ховр болж хуурх,
Меклэс метэр тедниг
Моһа шүлсндэн зуурх.

Шикр-балас эмтэхн
Шимтэ күүнэ цусиг

Негл амссн хөөн
Нань талдан хотд

Керчэд, алад бээвчн,
Келэн моһа күргшго.
Күн, моһа биш,
Күүнәннь цус амсхларн,
Хортлан шимж уувчн,
Хумрнь хандгож,— гинэ.

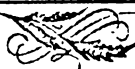
Моһан нөкд болсн
Мунхг бөкүнин келсиг
Харада ээмсч соңсад,
Хар санатыг ода
Хорадг арһ хээнэ.

— Дарнх уга моһад
Даалһвринь күцэсиг зэнглх
Байрта чини келнчн
Басл сээхн болхгов.
Үзхнь!— гиж харада
Үүрин дууһар келнэ.

Бөкүн буульмжд согтад,
Балдалһад, келэн унжулна.

Харада келинь шинжлэд
Харсн, өврсн болжаһад,
Хаб гинэд бахлуртаһинь
Чөлмэд авад оркхла,
Чишкэд бөкүн уульна.

Зарһ бэрхэр адһад,
Зулад, моһаһур ниснэ.

Зовньж кевтсн моһа
Зиигсн бөкүниг үзж,
Зэңгин сээнинь күлэж,
Толһаһан өөдэн өргж,
Тогтнж, болһаж хэлэнэ.

Болв келн уга
Бөкүнд арһ уга,

Жиигж күцэсэн медүлхэр
Живрэн занһж сажна,

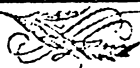
Аһарт күүнэ бээдл
Арһарн үзүлхэр седнэ,
Үг угаһар, живрэрн
Үзг заахар күчнднэ,

Зуг юмн болхш,
Зиигсинь моһа медхш.
Удан бөкүниг соңсч,
Уурлж, аштнь түүг
Хавлж бийинь зальгхар
Хурц бүлүрэн шовалһна,

Шус гисн үклэс
Шулудж бөкүн зулна.

Туужин холд харада
Тиигж үклэс күмиг
Татад аврж һарһсн.

Тер сэ кесн,
Тусан манд күргсн
Сээхн шовун ода,
Соңстн, Герл, Церн,

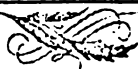
Түрүһин икинъ үзж,
Түрсн өмнтн бээнэ.
Мөстсн живртгэ, түңшч,
Мөчэн көлдэсн зовжана.

Түүкэн төгсэж, Цецн
Тагчг суусн Герлүр
Һанздан тэмк тэвэд,
Һал кеж, ивтркэ
Хэлэцэр ширтж, саналдж,
ХараҺаһинь һартан авб.

Онъган өгэд соңссн
Олнас зу давсн
Болв одачн заглюн
Буурл өвгн ханяж:
– Мөн, мөн, үнн
Мини өвкнр бас
Маанрт эн түүкиг
Кеер, малын өөр,
Кезэнэ келдг билэ.
Болв күмиг харссн
Бичкикн тер шовунтн

Царцаха, моҺа, меклэ
Цугин кел меддг
Керсү күүкн бээж.

Күмни ээмшг үзэд,
Күн болдган уурад,
Харадад хүврэд, көөлдэд,
Хорта бөкүнин келиг
Бахлуртаһинь таслсмн,– гиж,
Бахтж тер келв.

– Герлин буру!– гиж
Генткн бас нег
Дөч күрсн залу
Дор ормасн келв.
– Кедү дурта болвчн,
Күмни төлө, Герл,
Нарнд үгэн өгэд,
Наадксан аврхмн билэ.

Герлэс келтэ ода
Һанцхн өдрин бийд
Делкэ ямр зовлң
Дааж, түрэд түншчэнэ?

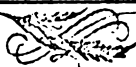
Олна төлө күүкн
Онц эврәннь хөвэн
Тэкхлэ, цуг бидн
Түүнд ханхвидн,– гив.

Цаһан седклтэ, күңкл
Цецн залуһур хэлэв,
Үг болһниг тоолад,
Урдкасн төвшүнэр келв:

– Олн гиснчн, хээмнь,
Онц-онцас бүрддмн.

Онцнь – олна төлө,
Олнь – онцин төлө
Оньдин үнндэн зүткхлэ,
Күмни оln болдмн.

Кемр эс тиигхлэ,
Амрар келхд, хөн,
Адуна оln болдмн.

Баг хөөнэс чон
Базнж нежэдэр авдг.

Теегэр наадк хөөднь
Тарад ээж хурдлдг.

Олна нерэр нежэдэр
Онц күүг авад,

Шулм халун цусинь
Шимж ууһад зовахла,

Эс медсн болж,
Эврэннь арһ хээж,

Намаг биш гиж,
Нүдэн аньж чичрсн
Олнд орсн онцнь,

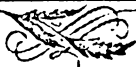
Онциг эс харссн
Онцас тогтсн олнь

Ода чигн күмни
Олн бишин темдг.

Герлиг ода деерэн
Гемшэж бидн чадшговидн,

Олна, мана төлө
Онцарн зов гишговидн.

Эндр һундсн Нарн
Эс һарсн хөөн

Күцц долан хонг
Күлцнүгү кевэр түүг
Күлэж, түрү диилхмн.

Болв тер бийнь
Бас эс нархла,
Эвэр ууринь тинилдг
Ээлин жөөлн хаалһар
Эв-арһинь хээхмн.

Толһаһан гекж, цуһар
Тоолврта үглэ зөвшэрв.

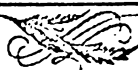
Зуг эс хаһлгдсн
Зовлңта төр урдкарн
Чирэ бүркнүгү хургин
Чеежин килэсн болв.

Орман теңгрт сольсн
Оддын кемжәһәр кирцхлә,

Өр цээх алдн
Өөрдсн болж медгдв.
Өрин цолвң асв.
Зуг яһад ширтвчн,
Зүн үзг улахш,

Харңһу урдк кевэрн
Харлдган төрүц уурчахш.

Киитн улм һалзурж,
Күүнэ цогц шатана.
Бадрад шачах һалур
Беерэд, цуһар өөрднэ.

Цусн метэр улңтрсн
Цог өрмтрж улана.

Хэврһэс үлэсн салькнд
Хурлзж, заль дэрвкнэ.
Халуһарн киит дарж,
Хэлэц таалж авлна.

Герл нүдэн тэвлго
Һалур ширтж ухална:

– Киит дулаһарн дарсн,
Кешһэрн хэлэц авлсн,

Намчрсн цецг мет
Нүднэ хужр таалсн,

Һээхх дутм соньн
Һал дегд сээхн.

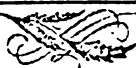
Болв эн сээхниг
Белг гиж өгсн

Түлэн аштнь харлж,
Теегэр тарсн үмсн.

О, кецү хату
Орчлңгин мөнк йосн!

Зуг яһдг болвчн,
Зудас һатлхин төлэд,

Цецг болсн залярн
Цугиг дулалхин кергт –
Дэрвкх кергтэ, шатх!

Делкэг аюлас гетлгх
Дурн бийд бээхлэ,
Түлэ түүгэр кенэд,
Түгэд, гегэрж шатхмн.

Күмни жирһл аврсн
Күүкн-харада болхмн.

Мал-герэн хэлэж,
Мууһин мууд белдхмн,
Сэнь – эврэн ирх, –
Саналдж, холан цокж,
Тиигж олн уха

Тоолж Герл ухалжатл,
Өвгдэс зэрмнь уульв! –
Өвд, зүркн, түнш!
Өр лавта цээжэхш!

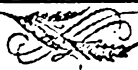
Орчлн харһу.
Оһтрһу киитн.
Өр цээжэхш.

7

Долан хонгтан үүмж,
Делкэ дүрклж ээмшв.

Негчн чөлэһэн үзүллго,
Нарн буру хэлэв.

Зун эклх кемлэ
Зогслго шуурһн шуурв.

Темэнэ геснд күрмэр
Тег цасар бүркгдв.

Һолмуд, худгуд, нуурмуд
Һазрт күрэд көрв.

Цас хээлж, эмтн
Цээһэн буслһдг болв.

Үсн, тосн угаһас
Үрдүднь өлсч уульв.

Идг уга малын
Ик зунь үкв.

Өлн чонмуд хөөнүр
Өөрдж, хашасур дэврв.

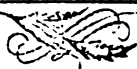
Халун цусар дуладхар
Харулас аэдгэн уурв.

Һазрин көрс эндэн
Һалмуд бүркж падрв.

Нигт һашун утан
Нисч, теңгр бүркв.

Тег кеерүлсн модд
Түлэнд уңгарн чавчгдв.

Һазр хусгдсн толһашң
Гилиж, эндэн тегшрв.

Эмтэ тоотын үкл
Эмсхж өөрдсн болв,

Хот-хол чилэд,
Хотдар харһнлһн эклв.

Гиинж, сөөлңкэһэр борклж
Гермүдин шуурхаһар чишксн
Салькна дуунас эмтн
Сежэд, чикэн бөглв.

Күрэс салһж авад,
Күмни чимгнэс кесн,
Делкэн сүл өдр
Дууһарн зарлсн гагньмаһан,

Махн уга ясарн
Марзаж Үкл инэһэд,

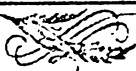
Хомха ясдан тачкнулад,
Холд бүшкүрдсн болв.

Му дууһар һочкнж,
Му-дуутнр яншв.

Нохас му йортаһар
Ниилж татад уульв.

Залус, баһчуд кеер
Зөрг-чииргэн үзүлж,

Күрз, маажур хамгар
Көр цасиг эрж,

Малдан хот хээж,
Муурхан мартж ноолдв.

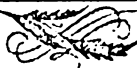
Теднэс зэрм сулхнь:
– Тооднь йилхэс уга
Үкл ирв,– гиж,
Үрүдж, гертэн уутърж,
Ад гемд авгдж,
Ацан наадкстан болв.

Церн Герл хойр
Цуһарад үлгүр болж,
Уураһн һаран дулалж,
Урмдан һарһж көдлв.

Зуг аздлсн аюлла
Зүтклдсн күнд болв.
Доладгч өдрин чилгчлэ
Дурта хойр иньгиг
Хотнур наар гилгв.
Хоюрн өтрлэд хэрв.

Харһуд үзг алдшгоһар
Хаалһан мөрдтэн даалһж,
Жолаһинь сул тэвж,
Жора гүүдлэр гүүлгв.

Дээвлсн делкэн көлд
Дурна туск үг
Хоолас алдрж һархш.
Хоюрн тагчг. Тиигжэхэд
Генткн саналдж шугшад,
Герл Цернүр хэлэв.

Түүг кен медхв.
Кемр назр деер
Күмн уга болад,
Харнһу тамд бидн
Хоюрн үлдхлэ, Церн,
Хөвтэ болх билүвидн?

Ц е р н

Хөвчн, мининһэр, эмтнлэ
Хувацсн байр, Герл.

Делкэд байр өгснэс
Даву хөв уга.

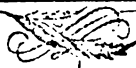
Дурн – жирһл үүдэгч
Делкэн эк, булг.
Жирһл, дурни тулг
Жилинһэд, ширгэд эгрхлэ,

Күмни үкэр деер
Кен хөвтэ болхв?

Г е р л

Ик, цевр, сээхн
Итклим эс эвдсндчн,
Дурта седклин зурснас
Даву сээхн болсндчн

Халун зүркнэсн, Церн,
Ханлтан чамд келжэнэв.

Ц е р н

Негт олн жилд
Нанас салжах мет,
Герл, сүл келсэн
Генэртгэхэр келсн болвч.
Буйн болтха, сурсв,
Бичэ му саныч!

Г е р л

Байрлх учр уга.

* * *

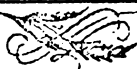
Мөрнэнь жора йовдлар
Медмжэн угаһар хотндан
Күрэд, Герлин герүр
Күүрэн төгсэж орв.

Һулмтын өөр һаран
Һалд ээж суусн
Хург ахлсн өвгд
Хүүв кежэснь үзгдв.

Орн деер толһаһан
Оралһата күн харгдв.

Күнд сагсг көнжлнь
Көндрж киилсн болв.

Цецн толһаһан өргж,
Церн Герл хойрур

Ширтж, болнаж хэлэнэд,
Шилэврэр хал шилэв.

– Суутн, – гиж харарн
Сул орм заав.

Хурц, ивтркэ хэлэцднь
Хойр баахн иньг

Долан хонгин зуур
Дүүвр насндан орад,
Зовлңгин сурһмжин халд
Залушрсн болж медгдв.

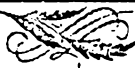
Ханяһад, маңнаһан илэд,
Хоолан ясад, көгшэ:

– Дала дээвлсн цагт
Жирмэхэ бас дээвлдг,

Жирһл түрүһэр сөрж,
Даслт, дамшлт өгдг.

Олн түрсн кемлэ
Онцнь зовлң даадг.

Үрдүд мини, – гиж,
Үгэн холас эклж,
Баһчудын өмн негт
Бийнь гемтэ бээдлтэһэр
Цецн өвгн келж,
Цоган дэкнэс хучлв.

– Герл, эндр тана
Герт зовлң учрв.

Алдрсн үкрэн хээһэд,
Ардаснь теегүр һарад,

Алтн уургарн асрсн
Аакчн үзг алдад,
Төөрэд, көлдн алдв.

Тиигж келн, өвгн
Тагчгрж, ду тасрв.

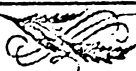
Зэңгин күндиг соңсч,
Зовньж, Герл түңшв.

Церн өөрнь менрж,
Церд мет цаһав.

Цецнэ өөр суусн
Цал буурл сахлта
Утулң чирэтэ өвгн:

– Ууль, күүкн, ууль.
Һарлцсн экин килмжин
Һанцхн сөөни ачиг

Альхндан цэ буслһж,
Асрж өгвчн, итк,
Хэрүлж болдмн биш.
Хэрнь, түүг саныч.

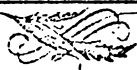
Долан хонгин бийд
Делкэ эс аврсн
Нарн ода лавта
Нээмдгчднь бас харшгонь
Ил. Болзг давв.
Иргч – харнһу, – гиж,
Сахлан имрж, өвгн
Саналдж үгэн келв.

Түүрчж, сагсгар хучата,
Түншсн экнь көнжлэс
Толһаһан сулдхж өндэв.

Хойрхн нүдинь үлдэж
Халх-хамринь цаһан
Кенчрэр орасн чирэһинь
Күүкнь үзж экрв.

– Кукн, бийчн эрүлв.
Өрүн седклэрн чи
Эмтэ делкэд туслыч,
Арһинь хээһич, – гиж
Арһул келэд, хэрү
Дер деерэн унад,
Деегшэн көнжлэн өргв.

Күүкнәннь келхиг экнь
Келчксн мет дегц
Цуг эмтн тагчгар
Церн талагшан хэлэв.

– Нааран ирж йовад
Нарна тускар бидн
Күүндлэвидн,– гиж Церн
Күүкнүрн хэлэж келв.

Олна нүдд Герлүр
Ода эргж ширтв.

Өмтнд түрү үзүлсн
Ээмшгтэ долан хонгин
Түрүн өдрэс эклж
Түгсн аюлын зөвүр
Торлзж, Герлин чеежд
Ода дараһарн босч,
Өмннь тодрха үзгдв.

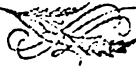
Өдр болһн меңсж
Өр цээхиг күлэсн
Көсрэ бээснь ил
Күүкнд ода медгдв.

Өлн бичкдин нульмсн,
Өвгдин тагчг зовлң,

Аралдж нег мөслсн,
Аюл-зудла ноолдсн

Зав залусин бэрц,
Завср уга харһу

Орчлнд олнас үлдсн
Ор һанцхн шиидвринь,

Нар тинилж дуудх
Нань арн угаһинь –

Тоолвр кесн Герлин
Толһаднь лавлж батлв.

– Долан хонга болзг
Давжахинь би меджэнэв.

Нээмдгч өрүнь – маһндур.
Нарн урдк кевэрн
Нааран хэлэжэхмн уга.

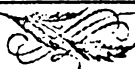
Церн өгсн үгим
Цевр цаһан седклэсн
Хэрү тэвж өгв...

Хээртэ делкэһэн аврсн
Харада дуранав!– гиж
Гегэрсн, сарулдсн бээдлтэһэр
Герл олнд зарлв.

8

Герлин келсн үг
Гергд, залус, өвгд
Нег-негндэн күргж:

– Нарн яах? Нархий?
Кемр үгэн соляд,
Күүкн зөвэн өгхлэ,

Зөв хэлэж, маанриг
Зовлңгас гетлгхий?– гилдж,
Хоорндан сөөнь дуусн
Хүүв-күр кеж,
Нүдэн харшуллго күүндж,
Нөр угаһар суув.

Далчнр өрмтсн цогт
Далын яс тэвэд,

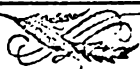
Шатсн ясна янзур
Ширтж шүтэд, сүзгчлж,
Тагчг сууһад, белгин
Тээлвр олхар хээв.

– Байр һарва! – гиж,
Бийэн бас саатулж,
Өңгәһэд күлэж суусн
Өөрксиннь седкл аадрулв.

Өрүн цолвн асад,
Өөдлэд ирсн кемлэ

Бас нег зэңг
Баһчуд хотар зөөв.

– Шовһр хад дендртә
Шор уулын ораһас
Зөвән Нарнд өгэд,
Зовлңгас эмт һарһхар
Өрлә Герл теңгр

Өөдлхмнж, – гиж соңсгдсн
Нашута зар үг
Наслң улм немв.

Төвкнүн урд жирһлд
Торлзж давсн өдрмүд
Тоолгдж, эмтнэ уханд
Тодлгдлго давдг билэ.

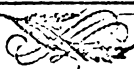
Жил медмжэн угаһар
Жисэд өңгрдг билэ.
Өрүнэс үд күртл
Өрқ-бүлин жирһл
Харалта зеткрин һарар
Хамхлж, эвдж тарасн
Өдр болһн эмтнд
Өңгршго болж медгдлэ...

Нер туурсн баатр
Нег цагт энд

Үлдиннь бэрдг булад,
Үзүринь деегшэн кеһэд:

– Үрглжд дэн-дээс
Үзлго төвкнүн жирһтн.
Ээлтэ эвин сээг
Эдлтн, – гиж келэд,
Уга болж гидг.

Үлдиннь үзүр цаг
Үүрмг тоосар ораж,

Хурин усар норһж,
Хад чолунд хатаж,
Урһмл деернь урһаж
Уулд хүврүлсмн гидг.
Нарн угаһар давжах
Нээмдгч өдр угтж,
Тер уулын белд
Таңһч өрлэ цуглрв.

Уласин ора күртлнь
Уласн һалын заль
Улңтрж, һазр герлткв.
Шовһр ора деернь
Шатсн һалын дэрвклһн
Негт торһн тугин
Нигт кенчршң делсв.

Нүднд үзгдэд уга
Неесн хамтхасарн делж,
Нисхэр һазрас алдрсн
Нарн цецгэр падрв.

Киинһән авлго, эмтн
Күлэж өөдән хэлэв.

Генткн ора давшсн
Герлиг тедн үзв.
– Хэлэтн, хэлэтн, – гиж,
Хэврһдән зогссн улстан
Хатхж, үүмэд келлдв.

– Тодл, тодл, – гиж,
Туужлгч алдр йовдл
Үзүлхэр дахулж ирсн
Үрдүдтэн цуһар шимлдв.

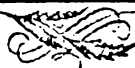
Һавшун, баһин чидлтэ
Һарарн урһмл шүүрэд,

Хальтрмха хад чолу
Хээж, көлэрн түшэд,
Күрисн ораһурнь күрэд,
Күүкн өндөж зогсв.
– Үклэс делкэ гетлгх
Үнн күсл, седклм,
Күмни сананас хурдн
Күүкн цаһан хунд

Хүврэд, ода нанур
Хурлзад, күрэд ир!
Дууджанав!– гиж Герл
Деегшэн һаран өргв.

Негт луушң цэклсн
Нигт ниил үүлнэс
Күзүһэн өмэрэн сунһж,
Күүкн цаһан хун
Нисч ирэд, өмннь
Нээхлж, аһарт телгдв,

Һаңхад, живрэн делэд,
Һазрт цемшч суув.

Дууни омг болсн
Домг чимлһтэ уулын
Дендр өндр орад,
Дэрвксн һалын зальд

Дөлән дүңгһр Герл
Дөрвн талагшан сөгдв,

Эрүн цаһан седклэрн
Эмтнэ зүрк яарулв.
– һарлцсн мини улс,
һазр-усн, соңстн!

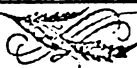
Дегд танд дургадан
Деегшән ода нисчәнэв,

Үклэс таниг тоньлулх
Үнн седклдән ицжәнэв.

Тэвсн долан хонгт
Түрж, түңшч зовсндан,
Буйн болтха, эрсүв,
Бичэ нанд уурлыт,

Генн мини дурна
Геминь тэвж тевчит!
Дән-дээсн уга
Дурни евэгч хормад
Мөңк амулң жирһлэр
Менд байрта жирһит,

Санандан мини нер
Сээхнэр амлж келит!

Эржэнэв таниг!– гиж,
Элк урсулж уульж,
Мацнаһарн һазр цокж,
Мөргн, сөгдн кевшв.

Арһта болхла, ода
Арднь үлджэх улс

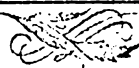
Герлин хормаһас атхж,
Һазртан үлдэх билэ,

Түүнэ ормд адгнь
Теңгүр нисх билэ,
Зуг зудын анч –
Зөвүрэр һазр орасн
Зовлңгин хар занч
Зүркни седкл диилв.

Көвкһр цаһан бул
Күүкн хунын нурһнд
Күзүһинь теврэд уульж,
Нульмсан цальгрулж, Герл:
– Нисий,– гиж экрв.

Дурта һазрларн мендлэд,
Деегшән хагдад өөдлв.

Түмн зүркндән багтаж,
Теднэ сай нүдэр
Төгэлнд орчлң хэлэж,
Һазр, усн, аһарин,
Һарлцсн улсиннь седклин
Умшас ниилж үүдсн
Ухан, цогц, бийән

Хольжх учртнь – уйдж,
Аврх учртан – бахтж,
Гейүрж, байрлж, ода
Герл өөдэн өргв.

Хойрхн-һурвхн мисхлд
Холд һазрнь үлдв.

Тажрха цегэхн торһар
Төгэлндэн будһһрад орагдв.

Көкрсн өңгэр холдж,
Көрснь билрж моһлцгрв.

Деегшэн, теңгрин ууһур,
Девшч, хун нисв.

Дөрвн талагшан гегэрж,
Делкэ сарулдхад мандлв.

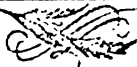
Долан хонгин хөөн
Дэкнэс эмтн эндр

Делү тегш теегэн
Делгрж наласинь үзв.

Эврэ теегэс орчлнд
Эңкрнь угаг медв.

Нег-негнәннь чирэ
Негт түрүн үзв.

Күмни улан чирэхэс
Кеемшгнь угаг медв.

Даргдж харнһуд бүтсн,
Дандсн чееж гегэрв.

Деегшэн, Герлин ардас
Дегц толһаһан даналһж,

Сээхн цаһан мөңгн
Сард хүврсинь үзв.

9

Зальтсн цеңкр шил
Зүн үзгин бээшндэн
Зовньж кевтсн Нарн

Генткн орчлң сарулдулсн
Гегэрсн толя үзж,

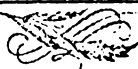
Өсрж ормасн босад,
Өндрт Герлиг харв.

Долан хонгтан зогслго
Деегшэн һазрас турглсн

Зовлңгин хар утанас
Зөвэр тарлңтсн чирэһэн

Уһалго, шуудтан күүкнүр
Уралан ишкж адһв.

(Одачн Нарна тарлңгиг
Онһж хэлэснь үзх –
Талданд зовлң үзүлснэ
Тарлң үрглжд билрдгож.)

Дэknэс зунын дулан
Делкэ деер асхрв.

Цасн, усн хээлж,
Царң-салаһар турглв.

Жирһл жисэндэн орж,
Жилмүдин дара көтлв,
Баһчуд урдкарн дурлж,
Байр, хөвөн олв...

Дорд үзгэс бийүрн
Давшсн Нар үзж,

Сар-Герл эврәннь
Сээхн Церндэн өгсн
Седклэн мартж чадлго,

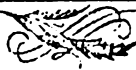
Ухани закаһар теңгрин
Уһур нисч һарвчи,

Дурни алдр чидлиг
Диилдг арһ уга,

Таңһргнь үлдсн һазрур
Тачаж, гейүрж хэлэж,

Барун үзгүр гүүж
Бултад, уга болв.

Тер цагас авн
Теңгрт Сар, Нарн
Нег-негнлэхэн одачн
Ниилж ханьцад уга.

Долан хонгин туршарт
Делкэ күчрэр зовасн
Геминь Нарнд одачн
Герл тэвэд уга.

* * *

Кесг түмн жилд,
Күмни үйин сольлтд

Һазрас нүдэн авлго
Һээжж, Цернэн хээһэд,

Хөөтд Герл түүнлэхэн
Хөвэн ниилүлхв гиһэд,

Цөкрлт угаһар одачн
Цагин иргчиг күлэдгж.

Күмни жирһлин төлэ
Күсл, жирһлэн тэкснь

Үклин үлмэхэс һарч,
Үрглжд мөнк болдгж.

Герлиг сард хүврснднь
Гейүрж, Церн жирһлэн

Гүн номд нерэдэд,
Гүжрж шүтэд ухалж.

Делкэн шууганас зулад,
Дая, бишлһэл кехэр
Эжго, күн уга
Эрм цаһан көдэд

Назрин тачалас алдрад,
Натц тусад, сард
Күрх арһ хээһэд,
Күлцнүгү кевэр тоолж.

Цал буурл сахлта
Цаһан өвгн болтлан
Орчлңгин оln нуувчин
Онц-онц түлкүринь,

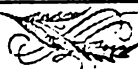
Хоорндк теднэ лавга
Холвсн зэңгдэ залһлдаһинь

Ончта мергн цецнэрн
Олхар седэд зүткж.

Болв оln жилдэн
Бийнь бийлэрн күүндж,
Бишлһэл кеснәннь аш
Бас һундлта болж:

Ор һанцхарн күн
Орн-нутгтан туурсн
Олмһа күңкл болвчн,
Орчлң диилж чадшгож.

Тиигж Церн төриннь
Тээлвр олснаннь хөөн
Хэрү эмтнэ шууганур
Хөвд тоолад ирж,

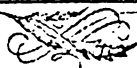
Күмн олна ухани
Күнкл түшхэр шиидж.
Иргч үйирт Церн
Иткж, герэсэн үлдэж:

Эмтэ тоотыг аврсн
Эрүн седклтэ Сард
Эмтэхи бүлэн ханлт
Эмтн күргтхэ гиж.

Цернэ герэслсн герэсн –
Цецн ухани элч,
Жилмүдин холыг даадг
Живртэ үгмүдт багтад,
Күнклин шовудар жисэд,
Күмни туужин холур
Күслинь күргэд нисв.

Цагин мөңк аһуһар
Цецн уха тер
Цөкрлт уга шовуд
Цацад, тэрэд, урһцинь
Цаадк үйиртнь күргв.

Тансг, сидлһтэ шовуд
Тууль-түүк, күмни
Толһад үүрэн ясад,
Тооһан улм икдүлэд,
Өдгэн үлмэд ирэд,
Өврмжтэ цаг эклв.

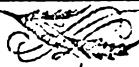
Олна седкл түшэд,
Орчлнгин нуувчин түлкүрмүд
Олж авсн баатрмуд
Ухан урн хойриг
Урмдан һарһж ханьцулад,

Туурсн маңһс һарарн
Түлкүрмүдән цэклүлж эргүлв.
Теңгр бат үүдән
Татад, ууһан секв.

Сар-Герл угтж,
Сээхнэр талваж мишэв.

1963 ж.

ЦАГ-ЗАЛАЧ

Ээмшгтэ зэнг болн
тег эжгорсна тускар

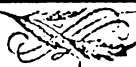
Үүср жола уга
Үзгдэд уга ээмшгин
Хү салькн зэнг
Хүвсч хурлзад нисв.

Хальмг теегэр эргж,
Харм-хээрлт угаһар
Күн болһна зүрк
Күчр зовлнгар хээрв.

Ишкэ гермүдэн хураж,
Ирх ээмшгэс дальтрхар
Өлг-эдэн ачж,
Өмнк түрүһэн ухалж,

Өтрлж,
цуг эмтн
Ө-шуһу,
саласт,
Өндр уулмудын көндэд
Өлсч,
түңшч
бултв.

Эжгорад үлдсн теегт
Энд-тенд хорһдж,
Экэсн салсн хурһд
Экрж гейүрэд мээлльд.

Киитрсн һулмтын үмс
Киискж, салькн тарав...
Хаврин уняртсн холд,
Хаджах нарна ээврт,
Халһрсн өвстэ теегт,

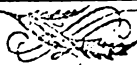
Мана чик таалж,
Мээлж, мөөрч, инцхэсн
Дөрвн зүсн малан
Дурнднь тэвж идшлүлсн,

Агдрһн цецгэ багмудта
Аглһ һазртнь сууж,
Аадмг-чиггәһән эдлж,
Сальк өрэд өндөж,

Саначрхсн седклән тевчж,
Увьяргсн айста дууһан
Утар татад дуулсн,
Хэлэцэрн теегән таалсн
Хальмгин оңһа уга;

Арсн девлән өмсэд,
Адрх саадган авад,
Альвн борихән унад,
Ал-тэвэд довтолж,
«Хэдь!» – гиж хээкрн,
Хурлзж эмэлэсн өкәһэд,

Һәрэдсн аратын сүүлэс
Һарарн шүүрч өргэд,
Һазр цокад авдг;

Өндлэж зулсн чоныг
Өөрдж күцэд, малядн,
Дөрв көлдүлж унһаһад,
Дөгж, эмдэр күлэд,
Хэрэд күрэд ирдг
Хальмгин оңһа уга,
Һанцхардад өнчрсн тег
Һашута нульмсан асхв.
Сана зовж, бас
Салькн хамдан шугшв.

Шораһас нигтэр харлсн
Шорһлжнас олн цергтэ
Зун жилин туршарт
Зүүсн санаһан күцхэр
Зүткж, медмжэн угаһар,
Дораһур белдвр кесн
Догшн һазадын хан

Дөрвн үзгэс бүслж,
Дошисн месэн гилвкүлж,
Дөрэн э хэнкнүлж,
Дорацулхар дэврж аашдв?

Аль хальмг нутгт
Аля-хуурмг элвгжж,
Эр, эм уган

Эргндэн тошурхж һарһсн
Килнцнь дегд икдэд,
Кемжэнэсн деврж давад,
Деедсиннь цухл дуудж,
Делкэд ширг унһасмб?

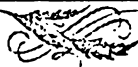
Теңгү йиртмж дорацулж,
Теегин көрс үмгж,
Үал, усн үалвар,
Үазрин сүртэ чичрлһэр,
Үан, киит татад,
Үалзу хүүһэр цахад,
Оһгһу лу цацад,
Орчлң бурхд засчану?

Дэ өсгсн хортн
Дэврэд аашх болхла:
«Асхрхла – ааһ цусн,
Эгрхлэ – нээмн чимгн!» – гиж,
Цоохр тугмудан өргж
Цоклдад орад оддг,

Делкэд дүңцмнь уга
Дегц эдл боднгулта,
Заран үсн мет
Заг уга жидмүдтэ,

Көрән шүдн мет
Көндрсн армин үзүрмүдтэ,

Буульмж, магтмжд туурсн
Бух оln цергтэ;
Өөрхн далн нутгиг
Өлг-эдтэһинь хамднь
Хулдад авм зөөртэ
Хаж нойн түшмлтэ
Хан Хамблнь яһсмб?

Шург үзсн туулашң
Шуудтан һарад зулсмб?
Нутган ардан хайж,
Нурһан хортндан үзүлсмб?

Кемр оln деедс
Кесн килнцинь үзж,
Ууртан бүтәд,
 жирһл
Уурахар седж,
 деерәс
Һазрин әмдрл хармнлго
Һалв илгәсн болхла –

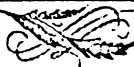
То уга хурлмудтан
Тоолвр, бишлһәл кеж,

Харчудын бәрсн бәрц
Хамж авад эдлж,
Боднғуд мет оларн
Болһаж маанян умшсн

Дүүрн махта-шөлтә
Дүңгәсн ламнр, багшнрнь

Бас нарт орчлнғас
Буру хандсн болсмби?

Аль тедн цуһар
Арһ уга бәәсмби?

Хамбл хан

Дэн дээсн биш,
Дэрвксн халв биш,
Назр зоваж түгсн
Нал, усн биш,

Дегд икэр уурлсн
Деедс чигн биш,

Налзу уха урһасн
Назадын хортн биш,

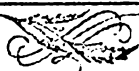
Хамбл хан өөрхн
Хаж түшмлтәһән хоюрн
Күмнд үзгдэд уга
Күчр цааж бүрдәв.

Орчлңгин ик аһуд
Олн зүсн зеткрәс,
Дотр төрснә ээмшгәс
Давунь угаг медүлв.

Хамбл хан алвтдан
Хату йос тогтала.
Олн эврәннь улсиг
Оосрлж догшар зовала.

Хаана нүдн болсн
Хар ухата гетәчрнь

Үнрч нохас мет
Үүлән күцәсн саната,
Энд-тенд шиншч,
Эзндән ирж зәңглдмн.

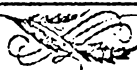
Харла харһсн тоотынь
Харалын засгла харһулж
Йосна шиидвр күцэгч
Ярһчин сүкэр алулдмн.

Засгдсн күүнэ төрлмүдн
Зовлңгин икинй эдлдмн,
Аштнь тедн бас
Ардаснь цаажд тусдмн.
Чолун зүрктэ хаанд
Чөлэ орулдгнь уга.

Түшмл, тээшнр хамгнь
Түүнэ хэлэц гетнэ,
Сансинь – хэлэцэрнь тээлж,
Сээнд үзгдхэр зүткнэ.

Худлын экн болсн
Хурлмуд дүүргж цуглрсн,
Шар лавшгуд өмссн
Шажна элчнр гүжрж
Алдр хаананнь нер
(Ачллһнд бас күртхэр)
Амнасн авлго магтна,
Деедслэ эдлэр тэвж,
Дөрлдэ хоорндан кеж,
Дөтлж теегэр хурдлна.

Орчлнд үзгдэд уга
Ор һанцхн цецнд,
Хэврһэс харш уга,
Хамбл бийән тоолна.

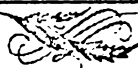
Арвн жилдэн нег
Амнасн үг алдж,
Аршан мет түүгэн
Өмтнд хээрлсн болна.

Күмниг дөрэдэн мөргүлх
Күслэн күцснэнь хөөн
Хамбл хан бийэн
Хөвтэд тоолхар седлэ:

«Нартд ода деерэн
Нанас чидлтэнь уга.
Дуртаһан эврэннь алвтас
Дуудж авад, би
Хээрлхлэ – хээрлхв, эсклэ
Хар толһаһинь өсргхв.

Тегэд, чидллэ денцж
Тесч чадм жиндмн
Һазр деер бээхий?» – гиж
Һанцхарн бийлэхэн күүнддмн,
«Уга!» – гиж бийдэн
Ухалж, хэрү өгдмн.

Зугл негл ажг
Зүркнэнь харңу шуһуд
Олна нүднэс бултж,
Овад бээх хулһншн
Омглсн седклинь мерж,
Олсн хэрүһинь цокдмн,
«Хамбл, болһа, бокрдлһн –
Хажр санан!» – гиж,
Харш болж келдмн.

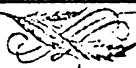
Арһта болхла, тер
Ажгиг хан бийнь
Өрчэн йүүж сөңглэд,
Өрцдгинь таслх билэ,
Харчудын нохас байрлулж,
Хаяд өгчкх билэ.

Хая бишт, генткн,
Харнһурад ирсн цагла,
Хамбл хаана закаһар
Хату цаажла харһулгдсн

Олн түмн улсин
Овр, дүрнь үзгддмн,
Хагссн келкэтэ ясднь
Харжнссн болж медгддмн.

«Жили! Жили!» – гиж
Жирисн үзгдлмүд көөж,
Хамбл ах түшмлэн
Хээкрж, бийүрн дууддмн,
«Кедү күн цаажлгдсинь
Келж ас!» – гидмн.
Хэрүһинь соңсснаннь хөөн
Хан марзаж инэдмн:

«Харжа намаг. Эсклэ
Намаг үкснэ хөөн
Нартд тадн бээшгот,
Эмд мини сүүдрт
Эмдрлтн – тана һарт,
Үүлмдн негн!» – гиж
Үүмсн түшмлдэн цээлһдмн.

Гетэчнрэн дуудж авад,
Гер болһнар йовулад,
Хамблын зург уга
Хар санатһрин гермүд
Эздүдтэһинь хамднь
Эндр шататха гиж
Эн зака өгв.

«Соңсчанав! Күцэнэв!» – болж,
Сөгдэд ардагшан цухрж,
Ах түшмл үүд
Адһж, бүдрн секэд,
Алхад һазаран һарв.
Хамбл ардаснь хэлэж,
Хөвд

чидлэн

тоолв.

Хаж нойн

Хамбл хаанд өөрхн
Хэлэсн һанцхн үүрнь,
Хол, өөрхнд туурсн
Хаж нойн бээж.
Түүнэс наадк олн
Түшмл тээш хамгнь

Өргэд өөрхн бээвчн,
Өрүн болһн серчкэд,
Бүрткж төгэлнд хэлэж,
«Би эмдв!» – гиж,
Байран дотран дарж,
Босад сергдг бээж.

Хаж нойн болхла –
Хаана цухлас ээхш.

Хамбл уурлж, бийинь
Хээчлэ харһулхас сүрдхш.

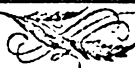
Учрнь юмб гихлэ –
Урд, өдгэд, кезэчн
Орчлнд үзгдэд уга
Ончта түүнэ билг.
Хаж нойна жирһлд
Хальч болсн билгнь –

Нарт ухаһарн ивтлж
Наадк-цаадкинь тоолад,
Туужин жисэ йилһэд,
Төрх сээх ээлддг
Туурсн күңкл биш;

Хар сана зүүж,
Хэврһэс махсч, нутгинь
Хорахар ирсн олн
Хортдыннь заагт орж,

Болд шориннь үзүрт
Боднгудынь өлгж шивэд,
Богд тугинь буладг
Баатрин зөрг биш;

Геглзгсн дууһинь дуулулад,
Гейүрсн хууриг татад,
Хатурсн зүрк уйдулж,

Хээлсн седкл сергэж,
Байрин гегэ асхрулж,
Бахмжта дөгэ тархаж,
Нартын бээдл сольдг
Нэрн эрдм биш;
Тер тоотас нойн
Төрүц хоосн бээж.

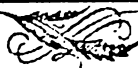
Хаж нойна жирһлд
Хальч болсн билгнь –
Санж уханд оршго
Соньн жигтэ, акад:

Шүдэн цаһалһж маасхлзхлань,
Шур-сувсн асхрна.
Уут дүүртл инэчкэд,
Урлан тер жимилһнэ.

Уйдад уульсн цаглань –
Урсад асхрсн нульмсна
Дусал болһнь
уут
Дүүргсн алтнд хүврнэ.

Уут алтар дүүргчкэд,
Уульдган Хаж уурна.

Хажин элчнр, сөөвнүдэс
Хамгин ахлач болсн
Хойр төрл залу
Ховр үүл даана.

Эзндэн оньдин энкр
Эн хойрин өрч
Алдр үүл күцэснэнь
Аш болж мандлсн
Ачлһни герлэр цээнэ.

Хаж нойна эрлһэр
Хамбл тедниг ачлна.
Танһчдан тиим тоомсрта
Таалмж олсн хойрин
Түрүнкнь кемб гихлэ –
Түдл уга босч,
Тавн хурһарн шавдж

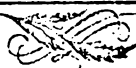
Ташад кенигчн уулюлдг,
(Талдан эрдм уга)
Ташач залу болна.
Хаж алдр нойна
Хээртэ хойр халхнь
Хээртэ уга ташлһнас
Хойр талагшан урһад,

Сөм зузан өврэр
Сөрсэж хальчлгдсн бийнь,

Нертэ ташач түдлго
Нежэһэд ташад оркхлань –

Хаврин усн мет
Хар нульмсн хоожна,

Адгнь арвн уут
Алтн хазнд немгднэ.

Хажин зун уулячнр
Харм төрсн бээдлтгэхэр
Дахад ууляд оркхлань –
Дам зөөр ховлгдна.

Ховр үүл даажохсин
Хойрдгчнь кемб гихлэ –
Арвн хурһнаннь үзүрт
Арвасн ноос урһасн,

Кемр теднәннь негнь
Күүнэ арснд күрхлэ –

Элкэн тасртл инэж,
Энлэд үкүлдг эрдмтэ
Эрлгин зе,

Хажин

Энкр хоһһнач болна.
Тө өвртэ

эзнәннь

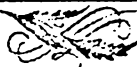
Тавгиг тер хоһһнхла –

Шүднь цаһаж маасхлзад,
Шур-сувсн асхрна.

Инэһэчнрнь дахад инэхлэ,
Икдж то немгднэ.

Хамбл хаана хазныг
Хаж зөөрэр теткнэ.

Тегэд чигн нойн
Терүнэ уурас ээхш.

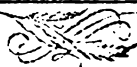
«Хээчлэ харһултн!» – гиж,
Өвдглж унад, уульж,
Өмннь бөкчиж мөлкв,
Хормаһаснь шүүрэд эдслж,
Хорта йовдл илдкв.

Хажин гергн
нуувчинэр
Темэчлэ ниилж гиж,
Тер ээмсч шимлдв.

«Дуунчн таср!» – гинһэд,
Девсч, дууһинь таслад,
Уудьвртсн Хаж ода
Уха ухалхар шиидв,
«Бишлһэчиг дуудтн!» – гиж,
Бийнь тагчг күлэв.

(Эврэн бийднь ухалдг
Эрдм уга бээсмн.
Түүнэ ормд бишлһэч
Тоолвр, бишлһэл кеж,
Терин томаһинь йилһж,
Тооца дигинь һарһж,
Тодлулж,
Хажин болһдмн.)

Бишлһэч орж ирэд,
Байна келсиг соңсв,
Учринь аңхрн, эн
Ухаһан түргэр гүүлгв.

«Итклтэ күн келвчн,
Ик ээмшгтэ зэңгин
Үнн, худлынъ эврэн
Үзж батлтн», – гив...

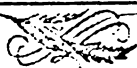
Сөөнь өрэлин алднд
Сөөвнгүдэн дуудж, Хаж
Харһу булнгулар суулһж,
Харлгдсн аһинъ гетж,
Бултад һазаран һархланъ –
Бийинъ зэңглтхэ гив.

Цаг түдсн уга.
Цааһас үүдн жаагад,
Баахн аһ һарад,
Болһахан мартж өтрлв.

Гетэчнр агчмин зуур
Гертк эзндэн зэңглв.

Ханядан эрэ бэрж,
Хараһинъ алдлго живж,
Гергнәнн ардас мөрдв.
Герэс хол бишт,
Овалһта арһсн заагас
Өндэж, темэч босв.

Ууртаһар баахн залу
Угтж, Хажин аһиг:
«Удан күлэлһвч!» – гихэд,
Уньна хуһрха модар
Ууцарнь цокад авб.

«Гүвдич, иньг, гүвдич,
Гем мини, удув.
Чини цоклһн нанд
Чинэн уга, зүгдг,
Эвд Хажин таалһнас
Өмтэхн!» – гиж инэһэд,
Цогцан өмэрэн кеж,
Цаһан сээхн һарарн
Темэчиг таалад ораж,
Теврэд шахлдж наалдв.

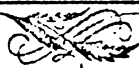
Эн хамгиг ода
Эврәннь нүдэр үзсн
Хажин зүркн бульглад,
Хавсинь хамхлн алдв,
Цуснь судцдтнь буслж,
Цумлад турглн алдв.

«Бэртн!» – гиж Хаж
Бээсэн һарһад чишкв.

«Архлтн!» – гиж дарунь
Акрмдж эн закв.

Темэч аһ хойриг
Тесч болшго чанһар
Арһмжин батынь олж,
Архлж нүкнд орулв.

«Хотын умш теднд
Хайж өгсинь бас
Хар тамд хайнав...

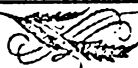
Арһулдтн зуг!» – гиж,
Араһан зууж, Хаж
Бишлһэчэн өөрэн дахулж,
Бизһнь күрч цухлдв.

Эн анчин бээдлиг
Эргүлж тоолад ухалсн
Бишлһэч сансан ода
Байн эзндэн келв:
«Андн аһин һарһсн
Ааль маңһдурин бийд
Алвтар тарх. Болв
Алтн, шур-сувсар
Алвтын оһн-эмтнэ
Аминь боож болх.
Зуг тана аһиг
Засх цааж олхнь –
Һазр деер эндрт
Һанцхн мана хан!..»

Маңһдуртнь өдрин дуусн
Мөшкэчнрэр аһан мөшкүлж,
Хаж цаг күлэлго,
Хамбл хаанур довтлв.

**Хамбл хаанд хаж нойн
зарһ бэрснэ тускар**

Хажин үүмж келсиг
Хамбл бахтж соңсв.
Дурта түшмлиннь зовлңгас
Дотр бийнь талвав.

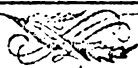

«Һазр деер ор
Һанцхн байна гергн,
Алтн, шур-сувста
Авдрмуд дүүрн бээшнүгүдин
Хойрдгч эзн болсн
Хойр үстчнь, Хаж,
Кезэхэс авн тер
Кишголаһан ниилсинь меднч?
Шур-сувсн, алтнь
Шивгчнд баһ болсмби?
Келлчн!» – гив Хамбл.

«Кемр тиим зөөрэс
Күүкд күн буру
Хэлэж, оч-оч
Хар яста темэчэр
Хальдмран кесн болхла,
Зөөр – юмн бишж,

Зугл
Һанцхн чидл,
Өмд тоотын цугин
Өмсхл таслдг чидл,
Заяч күүнд хээрлсн
Зөөрнь – үнн», – гиж
Хамбл дотран санж,
Хажас хэрүһинь күлэв.

«Һээтциг эрчминь эргүлж,
Һар-көлинь булһлулж,
Мөшкэч эрдмэн үзүлж
Мини чирэд мөшкснд:

«Темэчд буру уга,
Тер генн залуһин
Толһаһинь би эргүллэв!

Тамд хайтн, алтн,
Тана шур-сувснтн
Тас нанд керго!

Нарн болсн дурн
Намчлсн хээртэ нилчэрн
Хама бээвчн, намаг
Халулх,

хайхн уга!»

«Дуртав» гисн үгиг
Давтж келдгэн уурхш.

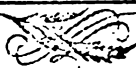
Үснь ут болвчн,
Ухан ахрхнь – үнн!
Үкг!» –

гиж Хаж

Үгэн келж төгсэв.

Хамбл: «Үкг!» – гихлэ,
Хэрү өрцдгнь уга.

Болв эн дотран
Байна мууг олд
Бардмнж үзүлэд, түүнэ
Чирэһинь улалһж, нернәннь
Чинринь баһдулхар шиидж:
«Хажин аһ, хээмнь,
Хамаран хайвчн – Хажин!

Эгл түшмлин биш,
Энчн – мини дарук,
Алвгд нер туурсн
Алдр чини гергн!

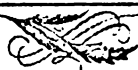
Тер учрас эн
Төриг хайлхин төлөд
Зарлж ол цуглулад,
Зархинь чикэр кегэд,
Заг угаһар тоолж,
Зөвинь олхмн!» – гив.

Хажин хэрү күлэлго,
Хан хоңх жиңнүлв.
Хойр сөөвн һазаһас
Хурдлж орж ирв.

«Тээшнр, түшмл нойдыг,
Тоомсрта шажна элчнриг,
Таңһчд нертэ тоотыг
Түдлго цуглултн!» – гив...

Цаһан үстэ тээшнр,
Цомлзур бээдлтэ дээчнр,
Төвшүн дүрстэ ламнр,
Таңһчдан нертэ нойд
Хамбл хаана зэрлг
Хавлж, тагчг соңсна.

Марзахлань – инэлдж,
Маңсихлэнь – атылдж,
Келсн тоотынь чиннүрдж,
«Күңкл!» – гиж шиидж,

Хайсн яс булалдсн
Хотна нохас мет
Үг болһнынь хоорндан
Үнндэн булалдм бээдлтәһәр
Болһасн болж медгднә.

Болв цуһар дотран:
«Захин кезәнә медсиг
Зэрлгтән давтжана!» – гиж
Санн, сананасн сүрдж,
Саглж энд сууна.

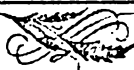
Түрүн үг авсн
Түншүр, гүн номта
Түшмл өндәж босв,

Халцха гилгр толһаһан
Хойр альхарн илж:

«Усн ик һолыг
Усчад давад һардг,

Уулын өндр ораг
Уралж давшад давдг,
Уласн өрин гегәншц

Урд улсин цецниг
Уга кеж,
Һанцхн
Эврәннь күңкл сурһмжан
Эн орчлнд делгрүлсн

Мана улан-улан
Мандлгсн нарн Хамбл
Зэрлг болсн һазрт
Зогсад келж чадшгов.
Кевтэд келнэв», – гиж,
Киисч, һазр элкдж:

«Хамбл хаана зэрлг –
Хадас бат үнн
Үгднь багтжанав!» – гиж,
Үүмж хооран мөлкв.

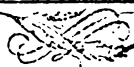
Дарунь нег-негэн
Давтж, наадкснь цугтан
Хаана келснлэ зөвшөрж,
Хэрү ормурн мөлклдв.

Эднэс негнь чигн
Эврәннь сансн санаһан
Эзнәннь шиидврэс урд
Энд келсн уга.

Хан тагчг суужаһад,
Хэврһшән мусг гиж:

«Хаж өвртэ болвзго,
Хэлэлтн!» – болж инэхлэ,

Хурсн улс цуһар
Хурин өмнк оһтрһушң
Хахн, цахн, ханян,
Хаһрж күржннэд инэлдв.
Хаж инэлго суув.

**Хамбл хаана хатн адучла
ханьцсна болн күүкд улсиг
хорах шиидврин тускар**

Сөөнь өрэл күртл,
Сөөлнкэрж элкэн тасртл
Таңһчин тоомсрта хург
Тачкнж нийһэр инөв.
Нег-негэн хатхлдж,
Нүдэрн дораһур чирмлдж,
Мусхлзсн хааһан хэлэж,
Муурхан мартж һочкнв.

Генткн

тиигжэтл

һазаһас

Гетэчнрин ахлач

үүмж,

Гүүхэрн орж ирв.

Хаана өмн сөгдж,

Хэлэцинь шинжлж,

шимлдэд,

Нуувчинэр,

күн соңсшгоһар

Нег юм келв.

Хамблын чирэнь улаж,

Хойр нүднь цустрж:

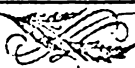
«Худл!» – гиж оркрад,

Хээкрж һазр девсхлэ –

Хург э тасрв.

Гетэчнрин ахлач тиигхлэнь

Герэс гүүж һарад,

Архлата хойр күүг
Ардаснь түлкэд орулв.

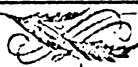
Хург нүдэн нееж
Хамбл хаана гегэн
Хатна чирэ таньв,
Хойрдгчнь – хаана адуч,
Хо-цаһан залу.

Үүмж тагчгрсн Хамблур
Ү-дэ угаһар
Үкс уралан алхж,
Үсэн хэврһшән сажн:

«Үнн!» –
 гиж хатн
Үгин өвдкүртәһинь келв.
 «Дуртав,
 чамд биш,
Дууни айс болсн,
Дүүвр баһ наста
Дүмбр адуч амргтан
Дуран өгч,
 түүг
Дуудж,
 седклинь авлав!

Жирһлдән ор һанцхн
Жигтә сээхн хөв,
Байр үзлэв!» – гиж,

Баахн хатн хаанур
Бас нег алхж:

«Чидлтэв, чидлтэв гисн
Чи болхла,

оньдин

Жигүрим мини хутхулж
Жигшэлэч, тьфу!» – гиж,

Хаана чирэхүр энд,
Хургин нүднд, шуд
Хатн нульмад тагчгрв.

Хамбл һаран заңһхла –
Хойраһинь һазаран һарһв.

Һурниж суусн Хаж
Һош-һош инэхлэ –

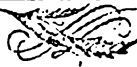
Хэврһднь суусн ламнр
Хулхаһар, шур-сувс
Хамж, үкс-үкс
Хавтхдан шурһулж дүрв.

Өр цээтл хан
Өндэл уга ормдан
Альхарн нүдэн ташрлж,
Ә һарлго суув.
Үрглхэсн ээж, хург
Үгинь күлэж суув.

«Өшә!» – гиж,

тиигжәһәд

Өндлзәд, Хамбл хәәкрв,
Өсрдлж, цуг тоомсртс
Өмэрән кецәлдж чиннв.

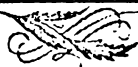
«Һазр деер ахлгч
Һанцхн чидл бээдмн.
Дарунь – алтн, сувсн
Дахж, дүүлж йовдмн.
Хаж ман хойрин
Хатн аһ хойр
Чидл зөөр хойрин
Чинринь буурулж һугав.

Ташр ман хойрин
Таңсг сээхн седкл
Тедн аврлт угаһар
Темэч, адучла ханьцж,
Тараж, ичлго эвдв.

Өөкн дотрк бөөршн,
Өндгн дотрк уургшн
Бээснь теднд баһдад,
Буурх цагнь өөрдэд,
Бүүрһж, яахв гихлэрн,
Бузр-азр һарһж.

Кирицхнь,
Һазр деер
Кир уга, цаһан
Үнн седклтэ гергд
Уга. Мини шиидвр:

Эндрэс авн
бидн
Эн делкэг цеврлж,
Күүкд улсин цуһараннь
Күзүһинь керчхмн!» – болж,

Шатсн нүдэр хэлэж,
Шилврдсн метэр
Хамбл:
«Шиидврэн!» –
. гиж чишкв.

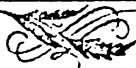
Шилвксн чишклһнәннь э
Шигдэч метэр энд,
Шишлң онцин чеежд,
Шигдж, шимэд шарв.

Күн болһн эврәннь
Күлэсн гертк гергэн
Санж, ода тагчг
Саналдж, ормдан эрглдв.

Эднэс хан нежэдэр
Эрчмндж шиидвринь сурхла,
(Эврэ эмн дота)
«Э!» болж хуурцхав.
Хамбл тоомсрта хургт
Ханлтын үгэн келв.

Маңһдурин бийд эн
Мана таалта һазриг
Күүкд улсас сулдхж
Күмнд туслхан санв.

Цергэ ахлачнрт нутган
Цеврлх зака өгв.

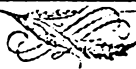
Урмд теднд немхэр
Урдаснь ачлһна темдг
Даалһвран күцэхднь ицж,
Дарһ болһнд бэрүлв.

Цаажин халхар ахлдг
Цань уга чанһ,
Хату бэрцтэ түшмл
Хатн, Хажин аһиг
Харһу талрсна хөөн
Хээчлэ харһулх зака
Хамблас ода авб.

**Күүкд улсиг
хорахар һарлһн
болн сонһн овгнэ тускар**

Күүкд улсиг хорах
Күчр, ээмшгтэ зэнг
Хамаһас һарснь медгдлго,
Хальмг нутгар тарла,
Хамбл Хаж хойр
Харалын икиг авла.

Тер учрас отгуд
Теегэн ардан үлдэж,
Бачм шулуһар нүүж,
Бултх хаац хээлэ.

Уулын көндө, салаһас,
Уужм ө-шуһуһас
Теегт цоонгрдг утан
Теңгр өөдлж һарла.

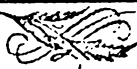
Хатн, Хажин аһ
Хээчлэ харһснас авн
Долан хонг давад,
Дөрвн үзг талагшан
Даалһврта һарси цергэс
Диилврин зэңг уга.

Нам тер цергнь
Нежэдэр гермүдэрн тарси
Зервк зэңг дораһур
Зиигж, зөгшң ниснэ.

Зуг хаанд күргх
Зөргтэнь энд олдхш.
Хамбл хаана бүүрлси
Хотл талагшан альдасчн
Хот-хол орхш.

Хажин шур-сувсиг
Хээснд дүрэд буслһж,
Хать кеж болхш.
Хамблын маһс чидл
Чидлэн үзүлхнь угад
Чинрэн геһһэд хуурв.

Удан зэңг күлөчкэд,
Уурган бүтэд, Хамбл:
«Церг угтый!» – гиж,

Цемэрэд эцсн Хажиг
Дахулад, көдэ темцэд,
Довтлад һарад йовв.

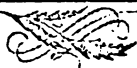
Зөвэр гүүлгэд авб –
Зөрлцсн юмн үзгдхш.
Зугл цаһан өвсн
Агтын туруна шүрүнд
Аагтрад, хойр энгрж,

Халврад нээхлж, һаңхад,
Хэврһшэн киисч кевтнэ.
Хая энд-тенд
Халяд ниссн элэ
Хол теңгрт үзгднэ.

Зулсн хотдын бээр
Зуухин киитн үмсэр
Хан таньж ормаһад,
Хаж талагшан хэлэнэ.

Һоожур һолын усиг
Һооднь һатлж һарад,
Хар толһан кециг
Хэврһэрнь довтлж давад,
Боргчн нуурин царнгур
Боомтг угаһар ирхлэ:

Нигт көк өвс
Нийһэр үмтэж идшлсн,
Теврж болшго сүүлтэ
Тешкэлдсн хөд үзгдв.

Тедүкнд гирлгэн түшсн,
Хөөнэ эзнэ бээдлтэ
Хальмг өвгн харгдв.

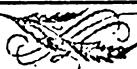
Хамбл Хажта мөрэн
Хатрулж, өвгнүр өөрдв,
Һазрт өсрж бууһад,
Һаран өгэд мендлв.

Най күрсн өвгн
Нурһн деерэн ик
Авдр үүрсинь үзж
Алң болад, Хамбл:
«Аав, тана хотн
Альдаран нүүв?» – гиж,
Теегин йос бэрж,
Тевчсн бээдлтэһэр сурв.

«Нурһн деерк авдртан
Нуувчин эврәннь зөөрэн,
Хоршасн алтн, сувсан
Хулхаһас ээж, эн
Хөөнд йовбчн, зөөдгж,
Хээмнь!» – гиж Хамбл
Харм төрж санв.

«Арһ уга төлэдэн
Аавчн энд үлдүв.

Хотн-отг цуһар
Холагшан зулад нүүв.

Хар толһаһан зальгх
Хамбл хан доңджд,
Күүкд улсин цугтаннь
Күзү керчтхэ гисн
Зэңг соңсч, арһтань
Зулв. Альдараний? Медхшив.
Нутг тарв. Би
Най күрсн насндан

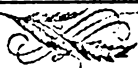
Жирһлдм мини һанцхн
Жиндмн зөөр болсн

Хэлэсн эврәннь иньгэн,
Хөв өгсн эмгэн,

Адта хаанас бултулж
Авдрт дүрэд, ода
Нурһн деерэн үүрсим
Нүдэрн үзжэнэт», – гиж,
Өвгн сагар буулһж,
Өөрэн авдран тэвб.

Өвгнэ келжэсиг соңсчатл
Өрчднь буслж төөнрсн
Өсчэх ууран сулдхж,
Хамбл шүрүлкж, маляһан
Хүрүлэд өөдэн өргв:

«Хамбл хаана биш,
Хол тоолврта сээчүдин
Хургин шиидвр терчн!

Альков, көгшн донк,
Авдран сек!» – гив.

Хамблын чирэ таньж,
Хөөч сөгдж мөргв.

Арh уга! Өкэж,
Авдран тер секв.

Көөрк! Өвгнэ хэлэсн
Көгшн эмгнь

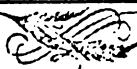
Авдрт бүтэд гихви,
Аль наснь ирэдий
Өндрж. Киинэн авхш.

Өөрэн зогссн Хамблыг
Өвгн ода мартж,
Өвдглж унад, авдриг
Өрчэрн бүркж менрв.

Цаасн мет цаһан
Цээсн үсэн үмтэж,
Түүнэ зовлн үзсн
Төмр, чолун хээлмэр

Түншч, экрэд уульж:
«Эн мини наснд
Эңкр һанцхн иньгм,

Һарлцсн дүүвр үрдим
Һарһад, уургарн асрсн,
Сээхн мини гергм,
Салад одвлч ода!

Зеткртэ жирһлин аһуд
Зерглж зовлң хувацсн,
Түрүтэ цагин салькнд
Түшг болж йовсн,
Алтн мини тайгм,
Алдрад, хуһрад одвлч!
Хээмнь, хээмнь!» – гиж,

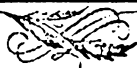
Хань иньгэн геесн
Хун мет чашкурдж,
Хөөч генэрлж түүрчв.

Хэврһэс түүг хэлэсн
Хамбл Хаж хойр
Өвгнэ зовлнд алңтрж,
Өврж тагчг ормалдв.

Зуг эн хойрин
Зүркн өвдсн уга.

Өмдрлин эк болн зурһан арагинн тускар

Өңгрсн эмгтэһинь теегт
Өвгиг үлдэж, хан
Хамбл Хаж хойр
Хээсн цергэн олхар,
Хаалһднь күүкд улс
Харһхла – тедниг алхар
Жириж, дараһарн сунясн
Жирн зурһан шиир
Темцэд, довтлад һарв.

Тег хоострсн болж
Тер хойрт үзгдв.

Урд эргин цааһас
Уняртж, тенгр өөдлж,

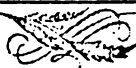
Удан хаалһд йовх,
Уужмас аашх гиичиг
Угтж,
 бүлэkn үнрэрн
Урссн байр белглдг
Утан альдчн харгдхш.

Хотн өөрхнэ темдг –
Холас күүнд келдг
Хоорндан ни нохасин
Хуцсн дун сонсгдхш.

Эргнд күн уган
Эндг уга темдг –
Тоодгуд оларн тарад,
Тедүкнд идшлснь үзгднэ.
Теегин иньг – гөрэсн
Тоос бүргүлж хурдлна.

Хамбл: «Ода манахс
Хамаран одсмби?» – гиж
Харңһурсн чирэтэ, тагчг
Хажас алңтрж сурна.

Жирлһн жирлзсн зоота
Жирн зурһан шиирин
Түрүн хойринь давж,

Түргэр дарукиннь эргд
Довтлад нарад ирв,
Дөрэдэн босн ишклж:
«Хэлэ!» – гиж хээкрэд,
Хамбл хан байрлв.

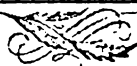
Көөгтрж дора уняртсн
Көкргсн ноһата царнд
Көвң мет цаһан,
Көөсн мет гөңгн,
Төвшүн нуурин уснд
Төвкнүн суух хуншң
Хэлэц таалсн, эвтэkn
Хальмг гер харгдв.

Холас седкл уйдулсн
Хуурин айс сонсгдв.

«Эн герт, лавга,
Эркн биш, Хаж,
Күүкд улс бээх,
Кудхмн!» – болж, Хамбл
Болд үлдэн сүһлж:
«Белн бол!» – гив.

Ал-тэвэд довтлулж,
Алтн нарна герлд
Үлдэн гилвкүлж, герин
Үүднд эдн зогсв.

«Әмд күн бээхлэ,
Алвтын эзн Хамблд
Агшсн хоолан норһх

Ааһ унд һарһтн!
Адһж йовнав!» – гиж,
Хан уурга дууһар
Хээкрж келэд закв.

Зург болсн сээхн
Зурһан күүкн цүврж,
Герин үүднэс һарч,

Геглзгсн дууһан дуулж,
Айтахн, яһзта һартан
Аршан болм хот:
Агч ааһднь дүүргэд
Амцань кесн цэ,

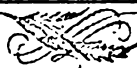
Аавран тоож бэрүлдг
Алтн савднь – агтрм,
Цаһан мөңгн цөгцднь
Цацлын идэ – арз,

Далһа шар тавгтнь –
Дааһна чансн мах,

Гүн күрл сеңснднь –
Гүүнэ киитн чигэ,

Шар тоснд буслһсн
Шаржңсн жөөлкн боорцг

Хамбл хааг тевчж,
Хажта хойраднь өргв.

Теднэ ардас көгшн,
Тевчнүгү бээдлтэ эмгн
Һарч ирэд, мөргж,
Һаран өрчдэн намчлв.
Хан тер күүкдүр
Хэлэж, өөрк нөкдтэн:

«Хээчлэ харһулсн мана
Хойр гергн цагтан
Бас иигж дуулад,
Байрин сөңгэн өргэд,
Сана-седклимдн авлж
Саатулдг эс билү!

Хойр ухата эдниг
Хораж эс чилэхлэ,
Хээртэ чеежимдн шатасн
Халун өшэни һал
Мөңкин наснд унтрлго,
Мана зүрк шарх!» – гиж,

Хамбл Хаж талагшан
Харн, докъя өгэд,
Өмн йовсн сээхлэг
Өндлэж үлдэрн чавчв,
Хаж бас дарукинь
Халучрхж татн цокв.

Тер агчмла ниилж,
Теңгр тачкнад күржннв.

Газр чичрж лугшад,
Һалв цэклж хүвсхв.

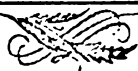
Нарн үүлэр хаагдад,
Нүд чичм нигт
Харһу төгэлнд унж,
Харлж, тег бүркв.

Хамбл Хаж хойр
Харалта үлдэн атхж,
Хадгдж дор ормдан
Хад мет көшв.

Әмдрлин экин шалһана тускар

Киитн хоосн чинврт
Киийән авч болхш,
Чинсн һар-көлиг
Чидлэр көндөж болхш.
Эн анчд толһан
Экн һавласн сөңглгдж,
Эзнәннь өмн тэвгдж,
Эрәһәрн даарад көндрж,
Негхн, эрә торсн,
Нәрхн судцар цогцла
Ниилсн болж медгднә.

Альдас асхрснь медгдлго,
Аһарт күңкнсн, көндә
Күүкд күүнә дун

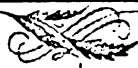
Күнд алх метэр
Толһан эк цокж,
Тодрхаһар Хамбл, Хажд
Тодлгдж
төгэлңгэс
соңсгдна:

«Күмни сээхн йосар
Күндлж таниг угтсн
Күүкдиг яһсн төлэднь
Күчр кевэр алвт?

Уг тохман келж
Учран ода цээлһтн.

Эс гиж тадн
Эн зогссн ормдан
Үкл, эмдрл уга
Үрглжин мөңк цагт
Үлдж зовхт!» – болна.
Төмр бурзд хүврсн
Төөнрсн хооласн Хамбл
Түлкж, хагсурсн үгмүд
Түүж, нежэдэр һарһна.

Делкэд уга чидл
Деедс хээрлснэ тускар,
Хоома садр һарһж
Хаана ичр барсн
Хатнаннь тускар, бас
Хамднь Хажин соньн

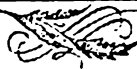
Билгин тускар болн
Бирд аһиннь йовдл
Келж, аш сүүлднь
Күүкд улсиг хорах
Шиидвриннь тускар ээмсч,
Шиигсн дууһар зэнгленэ.

Урдк дун дэknэс
Ууртаһар аһар чичрүлв:

«Экнэснь авн жирһлэн
Эндр өдр күртл
Эргүлж хоюрн санад,
Эркшллһни, догшрлһни
Эс гиж талдан
Учрас нүл угаг
Уулюлж зовасн йовдлан
Ухалтн. Келсэртн биш,

Илгн цааснд тодрха
Илэр барлсн бичгшн
Толһан экнэнтн эрәһәр
Тодлврин мөрмүд умшч,
Тана жирһл үзхв!»

Цаадк-наадк уга;
Цаг жисдгән уурв.
Көрсн һолын мөсншн
Көндрдгән тасрж зогсв.

Өмсхж эрэ киилсн,
Ээмшсн хойр күүнэ
Толһан экнд ода
Торлзсн сай үзгдл
Төгэлңгин хар харнһуд
Туярч, гегэрэд үзгднэ.

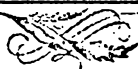
Мохлцгрж хоорндан оралдсн
Мохан күүкдшн
 жирһлин
Эклцэс болсиг тодлсн
Экнэ

эрэ
ода

Ирвлзж,
 дотрк нуувчинэн
Илдкж,
 һазаран һарһна.

Негт,
 кееһин хувцнас
Нүцклсн эвдин цогцшн
Худл үгин хувцинь

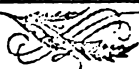
Хуухлсн
 нүцкн ухан –
Зута, ичкевтгэ, киртэ,
Зулдг арһнь тасрсн
Хамбл, Хажин жирһл
Хар тамин йоралд
Халун, киитнд шаргдсн
Харалта нүүл мет

Жил, өдрэрн йилһрж,
Жигшүртэ бээдлэрн делгрв.
Эндр өдр күртл
Эн хойрин тодлвр
Эврэ жирһлиннь эклцэс
Эрэсинь хэрү эргүлж,
Эргэд күрэд ирв.
«Чидл», «Зөөр», «Чидл», «Зөөр»,
«Чидл», «Зөөр» гисн
Чикнэ хужр бурһудсн,
Чинрэрн, теднэ ухаһар,
Чиннүрдхлэ – нартас күнд
Санан хольжж, түүнэс
Саарх дур орулв.

Дегц эн хойрт:
«Делкэн эзн болсн,
Деерэс, хэврһэс күңкнсн
Дун кенэв?» – гисн
Санан толһаннь экнд
Салад ода делсв.
Түүг хавлсн мет
Түдлго күңкнсн дун:

«Кен тадниг энд,
Кеер, бэрэд күлж,
Дууһан деерэс өгч,
Догшар күүнджэнэ гиж,
Дотран эс санвт?
Йиртмжин тэвсн зокалар
Йисн сардан таниг
Өрчдэн таңсглж теесн
Өршэнгү Әмдрлин Экв.

Гентки түгж асхрсн
Герлэс нүдэн саглтн!
Хэлэтн!» – гиж келхлэнь,

Хан Хаж хойрин
Сулдсн харнь көндрэд,
Саглж нүдинь ташрлв.
Хурһд заагур тедн
Хоогтрсн герл үзв.
Хооран харан авхла –
Хальмг саахнак тег
Харгдж, седкл байсав.

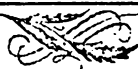
**Цагин эзн өвгнэ болн
зарһин эклцин тускар**

Зулын герл болсн
Зурһан арагни күүкн
Зеегтэ нүдэрн мишэж,
Зерглдэд урдкарн зогсч,
Киб цаһан торһн
Кинж уйсн бүшмүднь

Ятхин айсас авлта
Янзта уйн цогцинь,

Серд гисн салькнд
Сэрвкж, наалдад кеерүлнэ.

Тевчңгү чирэтэ эмгн
Теднэ өмн зогсч,
Хамбл Хаж хойрур
Харм төрж хэлэнэ.

Хамбл эмгиг үзн,
Хээлж бэркред шугшв.

Һарлцсн сээхн экэн
Генткн өмнэн үзж:
«Ээжэ, Ээжэ!» – гиж
Экрж, энлэд чишкв.

Хаж бас кезэнэ
Хээртэ һазрт оршагдсн
Энкр, дэknэс эмдрсн
Экэн үзж уульв.

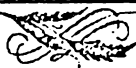
Һанцхн эмгн хойраднь
Һаслңла харһсн цаглань
Һазр дорас өндэсн
Һарһсн экнь болв.

Эрлг, шулмас ээж,
Ээжиннь өврт шугшсн
Бичкихн күүкдт дэknэс
Бийснь ода хүврв.

Һазр деерк нуувчиг
Һанцхарн цугиг меддг,
Ямр чигн ээмшгиг
Ях гилго диилдг
Экэн

Хамбл Хажта
Эндр энд үзж:

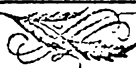
«Энкр мини ээжэ,
Эн жирһлин зовлңгас,
Ө-шуһу мет

Өдр,
 жилмүдин
 бүтүһэс,
Ирвск метэр гетж,
Иргчэс
 манур
 һэрэдх
Һаслңта
 зеткрин
 хумснас
Гетлһит!» – гиж,
 хоюрн
Һаран намчлж мөргв.

Ханурин киитн ирэр
Хамбл Хаж хойрин
Нүһрс хээрсн мет
Нүднәннь хурц хэлэцэр
Ивтлж,
 Өмдрлин Эк
Иигж эднд келв:

«Хоюрн тадн жирһлдән
Ховдг сананд авлгдж,
Зурһан тивэр нисч,
Зүүцүлх седкл ниилүлж,
Зул – насни герл
Үрглж дөрвн цагт
Унтрал уга бэрдг,
Дууни айс болгсн
Дүңһр зурһан арагниг
Хорахар седж, цээлзж,
Хорта селмән өргвт!

Кү алснас нартд
Күчр килнц уга.
Күүкд кү алснас
Күнд, давуны уга!

Һарһсн экиннь өмнэс
Һаран тадн өргвт,
Әмдрлин көрң таслхар
Әәмшгтә килнц кевт!

Цагин Эзн күңкл
Цаһан мөңк өвгн
Цецн ухаһан гүүлгж,
Цаажин бичгән хэләж,
Товч үгән келж,
Тана зарһ кетхә!» – гив.
Нартын дөрвн үзгүр
Намчлж һаран мөргж:

«Күмн болн һазрин
Күмсн, аң-адуснд
Үрглжд сә күцсн,
Үнни хээртә үүләр
Цөкрлт угаһар нисдг,
Цагин күңкл Эзн
Цаһан мөңк өвгн,
Үржәнәв таниг!» – гиж
Үүмж, көгшә сурв.

Арагни зурһан күүкн
Әмдрлин Экиг дахж,
Өвдглж сууһад, һаран

Өргж, өрчдэн намчлж,
Өкэж шүтэд мөргв.

Нарнас йилһрсн чөлэн
Намшрж айрсн һазрур
Нисч, моһлцгрж өсэд,
Нигт цаһан буднас

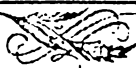
Алтн ширэд суусн
Алдр Цагин Эзн
Алхж, һазр ишкв.
Әмдрлин Экд сөгдж,
Арагни күүкдүр хэлэж,
Альхан делгж дуудв.

«Аав, аав, таниг
Санад бэеввидн!» – гиж
Сээхлэс цуһар байрлв.

Делгэтэ өвгнэ альхнур
Дегц эгчнр хурдлж,
Альвлж эрклсн бээдлтэһэр
Әдс цуһар авб.

Цаһан буурл үстэ,
Цасн цаһан сахлта
Цагин Эзн өвгн
Алтн ширэдэн сууж,
Адһм угаһар бишлһэлв.

Хамбл Хаж хойрур
Харж, һарарн заңһв.

Заавринь тедн анхрж,
Закаһинь өтрлж күцэж,
Мөрнэсн өсрж бун,
Мөргж, элкдэд унв.

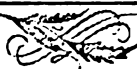
Зөрж, деэгшэн кеж,
Зовкан өргхэсн ээв.
Заячасн хээрлт эрж,
Зарһин шиидвр күлэв.

Зарһин тускар

Шилтрсн шириг шингэж
Ширдэд урнар делдгсн,
Шур шинжүрэр чимгдсн,
Шухмр алтар цутхгдсн
Ширэ деерэсн өвгн
Ширтж,
дотр ухаһинь

Шүүж,
шалһж,
йилһж,
Хамбл Хаж хойрин
Халынь авч,
зурһан
Арагни күүкнэ негнүр
Альхан делгж дуудв.

Үг угаһар күүкн
Үкс уралан алхж,

Алтн ширэн татдгас
Арта торһн дугтудан
Аралжн-саралжн сиилвртэ,
Цэклж герл хардг
Цаһан мөңгн цааста,
Цагин уг жисэнд
Учрсн, болсн хамгиг
Умш алдлго тодлсн,
Аштнь кесн сээг
Арчлж ачлад йилһдг,
Нууж, далдлсн мууһин
Нүүринь үзүлж засдг,
Сидтэ цецн дегтриг
Секэд өмннь тэвб.

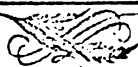
Жирлһн метэр дольгарж
Жирисн ке үзгүдинь
Жисүлж, деерэс дорагшан
Жирс гиж харн,

Цагин Эзн өвгн
Цааран дегтр тэвб,

Көдэд күркрсн арслнгин
Көндэ баатр дууһар
Күржнж, зэрлг болв:
«Орчлң бийэрн кеерүлсн

Ор һанцхн эрднь –
Өмдрлин тускар мартж,
Өмтнд

эн хойр
Өэмшгтэ зовлң үзүлж.

Назр деер бээх
Гергд, күүкд улсас
Хойрнь тиим болхла –
Цуһар тиимнь лавта», – гиж
Цуцрад Хамбл суув.

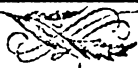
«Цуһар гинчи?» – болж,
Цагин Эзн өвгн
Цаажин бичгэн авб,
Халхсинь эргүлж гүүлгэд,
Хэлэжэһэд, һаран заңһв...

Хү салькн эргж,
Хүвсхж, үүлд цуглулж,
Харңһу болад, дарунь
Хэрү нарн мандлв.

Хальмг тег урдкарн
Харсн нүднд таньгдна.
Толһа деер урдкарн
Торһа жиргнэ...

Зуг
Жирн зурһан шинрэс
(Жигтэ юмн!) һурвдгчнь
Тегш теегин дунд
Темэнэ бөкншң өндэж.

Өөрнь
баахн бер
Өкэж,
бичкэхн утхар

Һазрин көрс малтж,
Һарарн шавр севглж
Хэврһдән тэвэд,

ЮМ

Хээсн бээдлтәһәр хэләнә.
Саналдж, цөкрлт угаһар
Саак көдлмшән кенә.

Цегәхн уста, бичкәхн
Ценкр өнгтә шилиг
Завср кесн цагларн
Зээлж, таңсглад хэләнә.

Жирн һурвн шиирнь
Жилиж уга болж.
Үүмсн Хамбл, Хажд
Үзгдәд уга йовдлыг
Цагин Эзн өвгн
Цээлһж, нигж келв:
«Мөңк эврәннь жисәһән
Миңһн жилд хәрү
Цаг эргүлв.

Онһһтн,

Цаадк үзжәх күүкнтн –
Эврәннь

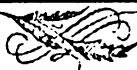
дурнас

төрүц

Эс урвсн

Лоола.

Келсн күргинь хортднь
Кел бәрж авад,
Теермин чолунд хаяд,

Талх кеж теермдэд,
Теңгсин уснд тараж.

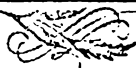
Өршэнгү седклтэ Лоола
Өр өвдж, бичкндэн
Шавтси шовунд дөңж,
Шархинь унаж эдгэснд
Ханлт өргж, шовун
Хөөннь уулын ораһас,
Холас, эмдрлин ус
Хоңшартан дусалар зөөж,
Дүүргж шилднь кеж.

Дурта иньгиннь цогц
Яһад болвчн олж,
Ясн, үсн, махмудтнь
Хээртэ ус цацж,
Хэрү эмдрүлж авхар
Кесг жилин туршарт,
Көөрк, сээхлэ Лоола
Көлсэн эрвллго малтна.

Эк-эцк, төрлнь
Энлсн үрэн үзж,
Зэнг орулсн олн
Залусин дүүвринь заана,
Зугл

седклэсн урвшгоһар
Күүкн күргэн санж,
Күүнд одшго

ээмшгтэ
Сэкл, андһар тэвэд,
Сэксн дуран хээнэ.

Йиртмжин бээдл кеерүлсн
Йөрэлтэ дурн, болв

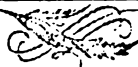
Онцин седкл таалх
Ончта белг биш –
Эмдрлин
 жисэ
 залх
Өрүн жиндмн болдг!

Эмнчин бэрц үзүлж,
Тиим сәкл бәрсндән
Тер Лоола күүкн
Тенгрәр догшар засгдсмн.

Үкл угаһар тер
Үрглжд,
 сүүдрт хүвртлән,
Эмд бәэхәр засгдсмн.

Өрүн дурнасн тиигвчн
Эәмшж Лоола урвлго,
Жирн зурһан шиир
Жирһлиннь турштан овалсмн!

Күүкд күүнә седклин
Күңклиг медвт?» – гиж
Цагин Эзн өвгн
Цагиг ормднь зогсав.

Зарһин цаарандкин тускар

Өмннь торлзсн соньныг
Өврсн Хамбл, Хажур
Цагин Эзн өвгн
Цаажин бичгэн эргүлв.

«Хоюурн тадн ода
Хоома һарһв гиж
Хээчлэ харһулсн гергдиннь
Гемиг илдкж батлад,
Гемэн баһрулхар келвт.

Эн хойр залун
Энлж одахн эгрсн
Хойр гергнэ сүмсн,
Холас иртн!» – гиж
Цагин Эзн өвгн
Цаасна халх дарв...

Цемэж эцсн чирэтэ,
Цегэхн гөңгн цогцта
Хойр гергнэ сүмсн
Хамбл, Хажд үзгдж,
Хуухин үс босхв.
«Хатн, түрүлж эврәннь
Хоома һарһсна тускар
Илднь келтхэ!» – гиж,
Ивтркэ нүдэр хэлэж,
Зарһч өвгн өтрлж,
Завср һарһлго келв.

«Хаана таал хэлэлго,
Хаврар цецгэлсн цецгэ
Хамтхасан нееж,

нар

Хавлсндан гемтэ болхла,
Цагин Эзн аав,
Цаажла харһултн.

Зуг

Дэknэс жирһлд төрхлэрн,
Дурни төлэ

гемэн

Давтх билэв!» – гиж
Хатна сүмсн арһулхнар,
Халурхсн бээдлтәһәр келв.

«Терлм, келлүсв!» – болж,
Тесч ядад, Хамбл
Байрлсн дууһар ормасн
Бахтнж хээкрэд тагчгрв.
Зурһан арагнин негнь
Зөрж уралан ишкэд:

«Догшн Хамбл хан
Дорацулж, нутган зоваж,
Чидлэрн бардм кеж,
Чик, буру угаг
Хээчлэ харһулж, цээлзж,
Хатнаннь тускар мартла.

Эс мартсн болхлачн,
Эн өр жөөлн

Би зүрхиднь орулж,
Байр белгилэв!» – гиж
Бас ормдан зогсв.

«Тана цаажлгдсн гергдтн
Төрүц гем угаһинь
Медвт?» – гиж зарһч
Менрсн Хамбл, Хажас
Мөшксн авцтаһар сурв.

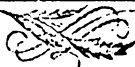
«Мел цуг гемэн
Медвидн. Һарһсн, бас
Һарһн гисн гемэн
Һаслнда харһхларн, медвидн.

Дэжж кезэ чигн
Дэрк герч болг,

Нүл уган күзүнэс
Нег чигн дусал
Цус, үксв, дусашгов.

Цагин Эзн аав,
Аврлт хээрлж, мадниг
Алвтурм тэвит!» – гиж
Хамбл зальврад, меңсж,
Хээлсн дууһар сурв.

Дотран,
арһта болхла,
Догдлулж, делкэг ханрулж,

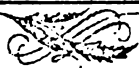
Ирс-тирс кеһэд,
Иргч, урдкта хамднь
Цагин мөңк Эзн
Цаһан эн өвгтэһинь
Уга кехинь гиж
Уурлж санад, даруны
Ухаһан ээмсч көөв.

Делкэ хармнад биш,
Дотр ухаһинь сидлһтэ
Өмдрлин Эк тээлчкхэс
Ээмсч, санаһан көөв.

Маңнаннь хурняс ниилүлж
Маңсигэд, Цагин Эзн
Цэклсн халхсинь секэд,
Цаажин дегтрэн умшч:

«Цааһас, нааһас, төгэлңгэс,
Цагин эргц болһнас
Хамбл Хаж хойрин
Хээчлэ нүл угаһар
Харһулсн улсин сүүдр
Дегц нааран ирж
Дараһарн давтха!» – гиж,
Цээлзж, догшн дууһар
Цагин Эзн хээкрв.

Нартын өндр уулмуд
Нааран цуглрж ирэд,
Таш-баш бэрлдж,

Тачкнунлад, йиртмж чичрүлж,
Ноолда кесн мет
Ниргж, һазр күржннв.

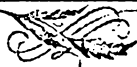
Бархлзсн үүлд тенгрт
Багарн нүүлдж буунад,
Тоолж чилэж болшго,
То-гомж уга
Түншч зовсн улсин
Сүүдрмүд дээвлж эндәһүр
Сүртә дараһарн давб.

Хамбл Хаж хойр
Хавтаж һазрла наалдж,
Зарһин чаһн закрмжас
Заагрж, хооран саартж,
Әмән авад һардр
Арһ угаг медв.

«Эн оln улсин
Эңсч-әнлж тәвсн
Харал цаажин бичгәс,
Харлж ирх иргчәс
Хамбл Хаж хойрин
Зарһинь нәрәр кеһәд
Засхиг

цагас эржәнә.

Кецин усн – һууһан,
Кесн гем – эзән
Темцдр зокал кезәнә
Теегт учрсн мөн.

Нардгнь үрглжин цагт
Цагин чик цаажас
Ца-на бултж геедрэд,
Назр деер төрэд уга.

Амулнта Эмдрлин Эк,
Ашин үг танд!» – гисн

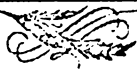
Зэрлг Цагин Эзн
Зарлсн кемлэ генткн
Ташунас довтлсн туруна
Тачкнсн э соңсгдв.

**Хэврһин улс зарһд
орлцхар седлһнэ тускар**

Хамблын һурвн өөрхн
Хар уга түшмлнь
Хаананнь ардас һарад,
Хээж, тег төгэлв.

Эрг дора, царнд,
Эжго һазрт бүүрлсн
Хун цаһан герүүр
Хурдар эдн ирв.

Алтн ширэдән дүңгәсн
Алдр Цагин Эзиг,
Өмтнд жирһл хээрлдг
Эмдрлин кишгтә Экиг,

Зулын герл болсн
Зурхан сээхлэ арагниг,
Хамхл-шорад хутхлдсн
Хамбл Хаж хойриг
Харн, эдн өврв.

Хажин ахин тускар
Хамбл хаана цуглуулсн
Хургт
кевтн келсн
Халцха толһата түшмл:

«Күчтэ хаанд эдн
Кел бэргдж!» – гиж
Агчмд санн, эврәннь
Архан хээхэр шиидв.

«Сулдсн Хамблын ормд
Суухнь», – гисн санан
Судцарнь эмтэхнэр торлзв.

Өвдглж сууһад, мөлкэд,
Өмэрэн зүткж, түшмл
Алтн ширэн көлэс
Әдс авн, мөргж:

«Һазр деер ор
Һанцхн алдр хан,
Евөгч тана дүрд
Йөрэлин таалар зүркни
Халун мөндән тальвж,

Хар саната, догшн
Хамблын нарһсн олн
Килнцин тускар илдкж
Келхэр седлэв», – гиж,
Зөрж өөдэн хэлэж,
Зөвшэл өгхинь күлэв.

«Бидн чигн бас
Бирд хаана килнцс
Нүдэрн үзсэн танд
Нуулго келнэвидн!» – гиж
Халцха толһатыг дахсн
Хойр түшмл мөргв.
Итклтэ һурвн түшмлнь
Иигж шахх гиж
Хамбл санжасн уга.

Хойр чикэрн болв
Келсн үгинь соңсад,
Күмни седклд һундв.

Һурвн түшмлин адгнь
нарһсн,
Хамблын меддг
Геминь цуглуулж тоолхла –
Гегэн нартд бөкх.

Зуг ода деерэн
Зарһин аранд суух
Зовлңта хаанд тедниг
Засдг арһ уга.

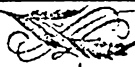
Генткн өмннь ирсн
Герчнрүр Цагин Эзн
Ширтж хэлэхэд, ухаһинь
Шинжлж тээлэд, бийинь
Эндүһэр хаанд тоолж,
Эдн эмндэн олз
Хээжэхинь медв.

Тегэд
Хээртэ Өмдрлин Экд:

«Алдр дээч түшмлин
Арминь авад, намаг
Армдлтн!» – гиж сурв.
Өмдрлин Эк мусхлзж,
Ээмшсн түшмлүр өөрдж,
Болд үзүртэ армиг
Болһаж харган авб,
Төвкнүн суусн зарһчур
Төвлж шүрүһэр шивб:

Арм өрчэрнь орад,
Арднь тусч унв.

Төвкнүн кевтэн, урдкарн
Төрүц ормасн көндрлго
Цагин Эзн герчнрүр
Цэс гиж хэлэв.
«Хан бишив биитн.
Харж, нартын бээдл
Хэлэдг Цагин Эзнв.

Күмни сә хээсн
Күслин киинһэс бүрдж,
Килнц, бузр-азриг
Кинж, алдл уга
Аштнь олж засдг,

Алтар авч болшго,
Арһмжар күлж болшго,

Жисэһинь һазр деер
Жилмүдэр тоолж тодлдг,
Цуг нуувч меддг
Цаг гисн – бив...
Үксн күүнэ күшин
Үнр соңсч, холас
Үүмж, бээгэд нисдг
Керэ бишлмт тадн,
Кеермж йиртмжд болсн
Күмни үрдүдлмт тадн...

Хамбл Хаж хойр
Хан, түшмл бээхд
Хама, альд йовлат?

Догшинь хөрх биш,
Дөңнж, эврәннь догшан
Деернь немсн тадн,
Ода теднэ геминь
Олнд илдкхэр бээнти?

Хамбл Хаж хойрин
Хорта чидлинь сөңглчкхлә,

Эмд болвчн, тедн
Өгрснлэ эдл мет.

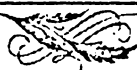
Цагин үнн – һо
Цааж – ирсн кемлэ
Хэврһэс герчнр керго,
Хэртн!» – гиж закрач
Халцха толһатд, өөркстнь
Хатуһар келэд йовулв.

**Зарһин закрмжин
тускар**

«Тоомсрта Эмдрлин Эк,
Товчлгч үгэн келхитн
Эржэнэв!» – гиж закрач
Эвлүн дууһар зарлв.

Тевчнгү чирэтэ ээж
Теегин холур ширтж,
Төгэлнд хэлэж, ухалж,
Төвшүнэр үгэн келв:

«Хорха-меклэн бийнь,
Хорта моһан бийнь,
Йиртмжд киитэ тоотнь
Йозур-уңган, үрглжд
Эврәннь эмдрлин эклцэн
Экиннь цогцас авна.

Эн хойр залу
Күмни хог таслх
Күчр шиидвр һарһж,
Килнц уга хойр
Күүкд кү алж.

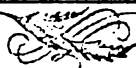
Һанцхн эн гем
Һарһсн төлэдэн эдн
Хоньтг угаһар зарһин
Хээчлэ харһх зөвтө.

Нартын зүрк шарклулсн
Наадк килнцинь тоолхла –
Хар тамин йорал
Хойраднь баһдхнь лавта.

Болв эн хойр
Боомтг уга төлэдэн,
Чидл зөөр хойриннь
Чинрт шүтсн төлэдэн,

Толһан үсн босм
То уга му
Һарһснь бас ил.
Һазр деер эндр
Бийстнь эн хойр
Боорлх цааж бээхиг
Сээнэр медсн болх.

Сансн санам иим:
Хамбл Хаж хойрин

Хан, нойн цолынъ
Таслж,
дүринь
күн
Таньж болшгоһар сольж,
Эдниг герүрнь хэрүлхмн.

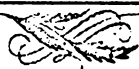
Эгл улс заагт
Эврәннь көлсәр гесән
Тежэж, килнц-нүүлән
Тедн күщднь тэвүлх.
Өм авртн!» – гиж,
Өмдрлин Эк төгсэв.
Зэрлгинь оныгтаһар соңсч,
Зөвшәрсн бээдлтәһәр гекж,
Зарһч, Цагин Эзн,
Зурһан арагнюр хэлэж:

«Хаһлжах төрәр тана
Хэлэц ямаран?» – болв.

Ээм-ээмән түшлдсн
Эгчнр хүүв кеж,
Цугаснь дүүһән йилһж,
Цагин Эзнүр илгэв.

Агчмд эмәсн бээдлтәһәр
Арагни тагчг зогсчаһад:

«Өшәг, манаһар болхла,
Өршәңгүһәр засхмн», – гив.

Цагин мөнк Эзн
Цаһан өвгн бас
Тер үглэ зөвшөрж,
Толһаһан гекж бишлһэлв.

Цаажин дегтрин халхсиг
Цэклүлж секэд умшв.
Ил маңнаннь хурнясн
Ивр-ивр көндрв.

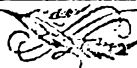
Өмдрл хээрлтхэ гисн
Өмтэхн бүлэн үг,
Өрүн цаһан седклтэ
Арагин зэрлг соңсч,
Хамбл Хаж хойр:
«Хээрлтхэ!» – гиж зальврв.

Күн дегд акад.
Кедү му һарһвчн,
Эврэн бийнь түмниг
Энлүлж, алсн болвчн,
Өмсхлин сүл күртлэн
Өмд бээхэр зүткнэ.

Цагин Эзн өвгн
Цаажин дегтрэн хаав.

Түрд гиж санжаһад,
Түншүр үгэн келв:

«Саахна Хамблын толһад
Салькн мет торлзсн

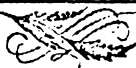
Санаг тадн алдвт.
Арһта болхла, эн
Аврлт угаһар нартыг
Хаһрулж, уга кеж
Хорахинь гиж санла.
Хавлж тер ухаһинь
Хамбл Хаж хойриг
Хээчлэ харһулхар шиидлэв.

Зуг тана келснлэ
Зөвшәрж, би ода
Бас эн хойрин
Бийсиннь седкл тевчж,
Бардм дурн болжасинь
Белг кеж үлдэж,
Жирһл хээрлжәнэв!» – гисн
Живр хойраднь урһасн
Үгләнһ Хамбл Хажтаһан
Үүмж шугшад уульв.

Зарһч эврәнһ үгән
Залһж цаарандһ келв:

«Чидлчн, Хамбл, өсч,
Чииргчн улм батртха.

Болв тер чидлчн
Бийдчн биш, ядхдан,
Өнчн-өвү негнд
Олз-тусан күргтхэ!»
(Хамбл эн үгләнһ
Хан дэжнэс болв.)

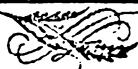
«Хажин билг өсч,
Хажуд тус күргтхэ.
Өнчн-өвү негнд
Олз-дөң болтха!»
(Хаж эн үглэнь
Халад, байсад одв.)

«Хамбл хан эндрэс
Хар чидлэрн бийлэнь
Дүнцм юмн нарт
Делкэд олдш уга
Цард хүврг!» – гиж
Цагин Эзн өвгн
Цаажин дегтрэн өргв.

Хамбл талагшан дегц
Хэлэсн тоотнь
 ормднь
Сээнэр бахнас уята
Саарл цар үзв.

Хамбл: «Авртн!» – гиж
Хээкрсн болв,
 зуг
Хооласнь
 мөөрлһн соңсгдв.
Цагин Эзн өвгн
Цаажин дегтрэн өргж:

«Хаж, көлсэрн зөөр
Хоршах чидлтэ темэнд
Хүвр ода!» – гихлэнь,

Хажин суусн ормур
Хэлэсн тоотнь

өмнэн

Бурнтгта ик темэн
Бахнас уятаг үзв.

Хаж: «Авртн!» – гиж
Хээрсн болв,

зуг

Хооласнь

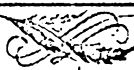
буульлһн

сонсгдв.

* * *

Цасн цаһан үүлн
Цээлзж деерэс буув.
Цагин Эзн өвгн
Цаажин дегтрэн хураж,
Өмдрлин Эк эмгтэ,
Арагни зурһан күүктэ
Тер үүлнд сууж,
Тенгр өөдлэд тольрв.

Эжго теегин царнд
Эрчм бат арһмжар
Бахнас алдршгоһар уята
Бардм эзндэн болм
Темэн цар хойр
Тежэл уга үлдв.

**Сээхн зэңг болн тег
жирһлэр дүрклснэ тускар**

Хамаһас тарснь медгдлго,
Хаврин нарна толяншң
Хээртэ сээхн зэңг
Хальмг теегэр нисв:

Хамбл хан Хажтаһан
Хэрү иршгоһар геедрж.

Ө-шуһу моднас,
Өндр уулын көндөһэс

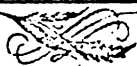
Отг-нутгарн, цуһар
Олн байрта бүлэрн

Һарлцсн, эңкр, сээхн,
Һазран темцэд нүүлдв.

Мануртсн өргн тег
Малын дууһар дүүрэд,

Өрк болһнас деегшэн
Өткн өрмшң утан
Өөдлж, цоонград бүргв.

Шудрмг бичкн көвүд
Шууга һаза татж,
Шаһа өрэд наадлдв.
Хотна нохас хуцж,
Холын гиич угтв.

Холын биш,
тернь
Хотна залу бээж.

«Жили!» – гиж нохасиг
Жигшсн бээдлтээр көөж,
Соньн зэнг олд
Соңсхар
наачасн көвүдэр
Өмт нааран цуглуув.
Ө тасрсн залуст
Эн иигж келв:

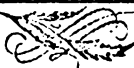
«Эргин цаадк царнд
Эрчм бат арһмжар
Бахнас уята цар
Бас темэ үзүв.

Эргнд күн уга,
Эзн уга бээдлтэ.

Шинжлэд, болад хэлэхнь,
Шидрт тиим малта
Таньдг күн уга.

Тамһинь хархар седхнь –
Бас тамһ уга.

Би тегэд таднд
Зарлхар бээсм тер», – гиж
Залу келхэн келв.
Хотарн хоорндан күүндж,

Хүүв-селвг кеж,
Ормднь хэлэж, шиидврэн
Оларн һарһх болв...

Наад, шог кеж
Нааран, царцгур, ирсн
Цуг залус өврж
Цар, темэг хэлэв.

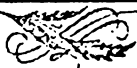
Геснь өлссн бээдлтәһәр
Гейүрж, тер хойр
Олнур бас хэлэж,
Ормасн көндрлго зогсв.

Хотндан тоомсрта өвгн
Хойр адус шинжлж:

«Эн мана шидр
Эргнд биш, нам
Бүкл нутгт иим
Бодмуд уга», – гив.

Бээхтә, медәтә залу
Бас малыг шинжлж:

«Эзн уга болхла –
Эдниг хотнурн тууж,
Эд-бод кеһэд
Хуваж, цугтад күртәж,
Хүрм кецхэй!» – гив.

Тер үгинь соңссн
Темэн цар хойр
Дегц мөөрэд, буульж,
Дегжннж уульсн болв.

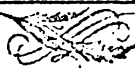
«Акад юмби! Йосндан
Адусна бийнь күүнэ
Кел аңхрдгж», – гиж
Көгшэ үг авад,
Цааранднь санаһан келв:

«Цариг, мини ухаһар,
Хамбл хан алвд
Харм угаһар шахад,
Хэлэсн һанцхн царинь
Булаж авсн өнчн,
Белвсн өвгнд өгхмн.

Царарн хотна шег
Цеврлж, кеерэгшэн зөөж,
Цадтлан гесэн тежэтхэ.

Темэнь – олд давс
Теңнж зөөхд айта
Көлгн болх», – гиж
Көгшэ үгэн төгсэв...

Залус өвгнэ келснлэ
Зөв болж шиидцхэв.
Өнчн өвгн хээлж,
Өмэрэн һарад олд:

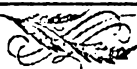

Маңһдур өрүндэн нарх
Мандлгсн нарар саата
Хөвтэ эндрк сө
Хальмг тег бүркв.
Чеежин седкл сергэсн
Чиигин үнр каңкнв...

Темэн цар хойриг
Теегэр туусн улс
Хотна баһчудын нэр
Холас чиңж байрлв.

Живр баһчудт урһадг
Жигтэ сээхн домбрин
Живсхлңтэ, өргмжин айс,
Жирһлд буульмж өргсн,
Жирлзсн хаалһ мет
Жиңсн күүкдин дун
Жил-нас мартулж,
Жилвтэ дуудлһар күңкнв.

Дурн, өршэнгү, хээрлтэр
Дүүргсн цаһан седклтэ
Дүнгһр-дөлән, хальмг
Дуулсн сээхлэсин чеежэс
Дүүрэн болж ниссн
Дуунани геглзсн айст
Әмдрлин Экин, зурһан
Арагнин дууна айс
Медмжән угаһар орад,
Мөңкрлтин дууһар жиңнә...

Чиннхн хамгин зүркнэ
Чивхс эмтэхнэр көндэж,
Иргчин нарта байр
Ицсн сананд урһана,
Яһдг-кегдг болвчн,
Ятхин айсар күңкнхн
Күмни жирһлэс даву
Күңкл угаһинь медүлнэ...

Теңгр, сар, одд,
Тег, күмн, цуг
Орчлнд бээх хамг
Онъдинд, дөрвн эргцд,
Үрглжин жисэни үлмэд,
Үкл уга мөңк
Эмдрлин бээдлд багтад,
Эмтнэ зүрк байсав,
Цаһан хаалһ делгүрүлсн
Цагиг магтж йөрөв.

1967 ж.

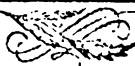

Һарг

Нүр үг. Ч. Айтматов «Һазр-уснла ниилж...» Орчулснь Инжсин Л.	5

Шүлгүд

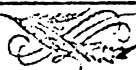
Баһ насн	14
Хаврин сө	14
«Күрисн усиг керчэд...»	16
Альмн	17
«Чини халхчн...»	19
«Шаһаца көк ноһата...»	20
«Санхнь, инэдн күрнэ...»	21
«Зегстә нуурин усар...»	22
«Көкрсн гүн уста...»	23
Зург	25
Крым	26
Жаңһрч күүкн	27
«Цугиг үзчксн...»	29
«Шам шатна...»	31
Керго күн	32
Дән.....	33
Һаң диилсн күүкнд.....	33
Ээж көгшн теегтән	35
Намрин салькна дун	36
Жаңһр, Хоңһр, альдвт?	39
Салдс күүкнд	42

Алтн Украина, сонс!	43
Өлгэтэ көвүнд	45
«Негт хавр мет чи сээхнч...»	48
Дээнэ хаврар	50
Лелян дурн	51
Дииллһни төлэ...	54
Сө, окопд	55
«Ухарлыг бээдлтәһэр өцклдүр...»	57
Эрәсэ болж үзгдлэ	58
Днепр һатллһн	60
Даргдсн дээсн	68

Норильск – Бийск 72

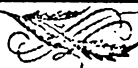
Хөв	72
Төрскн һазрин тачал	73
Норильск	74
«Сөөнь дуусн шуурһн...»	75
«Саамлж үлэсн догшн киитэр...»	76
«Цогцан даарсн кемлэрн...»	77
«Салькнд ниссн очн...»	77
«Норильскин шил теплицд...»	78
Норильскин зун	79
Норильск – Красноярск	80
«Зүүдндм орсн үүрм...»	81
Үүрм өңгрв	82
Бумб	83
«Өлсчэтлм, жилмүд хооранд...»	86
«Ухатан йирин келснь...»	87
Хөрдгч съезд	88
Нарн Заполяръед	89
Москваһас ирсн байр	90
«Хальмыг теегэс, холас ирсн...»	93
Мини төрсн өдр	94

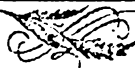
«Хальмг үнн» умшад	96
Хөвин хаалһ	97
Цеврдлһн	98
«Дииллһни байр өөрдсн...»	100
«Бийскин чолун уульцар...»	102
Хөрн негдгч	105
Хэдрис!.....	107
Күлэсн цаг ирв.....	109
Сталинэ харсачнрт	112
Үннэсн цөкрсн угав	119

Жирһл болн үүдэлт	126

Тууж.....	126
Хург	128
Көдлий.....	131
Москва.....	132
Олн жилин хөөн	133
«Хальмг өвгдин чирэ...»	135
Седкл	136
Дуулыч, Валя!.....	137
Көдлмшин чинр.....	139
Өвкнрин бумб.....	141
Аакун шор-үлд тайг	142
Тэрэнэ теегт.....	143
Төрскн балһсндан.....	144
Һэрд	146
Хуц.....	147
Уласн	148
Зуд.....	150
Жирһлин хавр.....	152
Зүркндэн	153
«Эндүг үннд тоолад...»	154
Цаг болн күсл	155

«Өлн күнд цагла үр-иньгтэһэн...».....	156
Бичкн наснамм үүрмүд.....	157
«Чикэн цоңж, би...».....	159
«Дэрвксн дээнэ заль...».....	160
«Жилмүдин олыг хоршаж...»	161
«Яһдг болвчн, мана...»	162
«Бичкн күүкдлэ наадхларн...».....	163
Селвг.....	164
«Баһ наснаннь зург...».....	165
«Гиичд ирсн үүрм...».....	166
«Чиигин үнртэ аһар...».....	167
«Дегд уданар хар модн...».....	168
«Идр баһ насндан...»	169
Жилв.....	170
Бичг	171
Күүкд күүнэ герлд.....	173
«Бамб цецгүд цуглуулсн...»	175
Өдрин эклц.....	176
«Цагларн, ики холас...»	178
«Өрүнэс асхн күртл...».....	180
Дууч.....	182
Пушкин	183
Үгин утх.....	186
Күүндвр.....	187
«Умшачнрла үзлцлһн бичэчд...»	190
«Худл-хоомаг шорлх...»	191
Күмни үгд.....	192
Скульптор	194
Баһ наста шүлгчд	196
«Харңһу паркин аллеяэр...»	197
«Нилх, шинкн урһжах...».....	198
Урһц.....	199
Хол зэңгс	200
Өвдкүр.....	201

Хуур болн нумн	202
«Үнтэ сээхн үнн...»	204
Жирһлин экн	205
Күмни седкл	206
Күмни ухан	207
Буудя	208
«Төрсн агчминнь бээдл...»	209
Күсл	210
Үкэрин нүкнэ амнд	211
«Күмни жирһл гидгтн...»	213
«Омг, ухан, жирһлэн...»	214
«Жилмүд нег-негндэн немгдж, мана...»	215
«Чидлтэлэ ноолдад диилгдүв гиж...»	216
Ухалһн	217
«Му санж, эндүрэд...»	220
«Деегшэн хэлэхэ йовж...»	220
«Ямаран үүл харһвчн...»	221
«Хов худл хойрар...»	222
«Цуг эмтн бийднь...»	222
«Мөргэд, өшэтэн өргсн...»	223
«Толһа деерк махлань...»	223
«Хатуг жөөлн иднэ гисн...»	224
«Үр-иньг болж...»	225
«Бузр-эср уга...»	226
«Сээндэн кесн муучн...»	226
Цогц	227

Тууль

Төрскнэ туск частр	230

Поэмс

Сар-Герл	248
Цаг-Залач	327

Литературно-художественное издание

Кугультинов Давид Никитич

**ИЗБРАННЫЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ
В ТРЕХ ТОМАХ**

Том первый

Стихи. Сказка. Поэмы

На калмыцком языке

Составитель

Дорджисва Данара Басанговна

Генеральный директор АУ РК «ИД «Герел»

В. Н. Мучеряев

Главный редактор книжной редакции

Д. Б. Дорджиева

Редактор Т. А. Михалёва

Художественный редактор С. А. Бадендаев

Техническая редакция Л. Е. Гермашевой

Компьютерный набор В. А. Соломовой

Компьютерная верстка Т. И. Мухариновой

Сдано в набор 13.01.2012. Подписано в печать 28.03.2012.

Формат 84 x 108 1/32. Бумага офсетная № 1.

Гарнитура Times New Roman. Печать офсетная.

Усл. печ. л. 21,84. Уч.-изд. л. 17,03. Тираж 1000 экз.

Заказ № 593-12.

АУ РК «Издательский дом «Герел»,
358000, г. Элиста, ул. Ленина, 243, Дом печати.

ЗАОр «НПП «Джангар»,
358000, г. Элиста, ул. Ленина, 245.

